

TAMPEREEN YLIOPISTO

Taloustieteiden laitos

**TILINTARKASTAJAN VAHINGONKORVAUSVASTUU
OSAKKEENOMISTAJILLE JA VELKOJILLE
- KANSAINVÄLISTÄ VERTAILUA OIKEUSTAPAUKSIEN VALOSSA**

Yrityksen taloustiede, laskentatoimi

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2008

Ohjaaja: Petri Vehmanen

Marika Yrjölä

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto	Taloustieteiden laitos; yrityksen taloustiede, laskentatoimi
Tekijä:	YRJÖLÄ, MARIKA
Tutkielman nimi:	Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu osakkeenomistajille ja velkojille - kansainvälistä vertailua oikeustapauksien valossa
Pro gradu –tutkielma:	74 sivua, 1 liitesivu
Aika:	Toukokuu 2008
Avainsanat:	Tilintarkastaja, vahingonkorvausvastuu, tilintarkastus, kolmas osapuoli

Tilintarkastajien vahingonkorvausvastuukysymyksiin kiinnitetään nykyisin yhä enemmän huomiota. Tilintarkastajien tekemien tilintarkastusten tarkoituksena on varmistaa, että yhtiön julkisuuteen antamat tiedot ovat luotettavia. Yhtiöiden sidosryhmät kaipaavat ja vaativat yhä enemmän julkista tietoa yhtiön toiminnasta, joten tietojen oikeellisuuden merkitys on korostunut entisestään. Täten myös tilintarkastajien asema on tullut entistä tärkeämmäksi. Heidän vastuunsa onkin viime vuosien aikana kasvanut ja trendi jatkuu edelleen.

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena ovat empiiriset tulokset vahingonkorvausvastuun toteutumisesta eli siitä, mitä on tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu osakkeenomistajille ja velkojille sekä miten ja millaisissa tilanteissa tämä vastuu toteutuu. Näitä asioita tarkastellaan teorian sekä oikeustapausten ja niiden ratkaisujen pohjalta. Empiirinen osuus koostuu yhdestä suomalaisesta, neljästä englantilaisesta ja kahdesta saksalaisesta oikeustapauksesta.

Oikeustapausten ratkaisuihin ilmeni, että Saksassa ja Isossa-Britanniassa tilintarkastajan pitää olla yhteydessä velkojiin / osakkeenomistajiin tai toimittaa heille aineistoja, jotta hänet voidaan tuomita vahingonkorvauksiin kolmannelle osapuolelle. Tilintarkastajan pitää siis olla tietoinen kolmannelta osapuolelta ennen kuin hänet voidaan tuomita maksamaan vahingonkorvauksia. Kolmannen osapuolen pitää pystyä osoittamaan, että vahinkoa on syntynyt ja että tilintarkastaja on omalla toiminnallaan aiheuttanut vahingon eli tilintarkastajan ja vahingon välillä on syy-yhteys. Suomessa ei edellytetä, että tilintarkastaja on tietoinen kolmannelta osapuolelta, jotta vahingonkorvausvastuu toteutuisi.

Oikeustapausten perusteella todettiin, että jos kirjanpidossa ja tilinpäätöksissä esiintyy virheitä, osakkeenomistajat ja velkojat nostavat tilintarkastajia vastaan helpommin vahingonkorvauskanteita kuin yhtiön johtoa vastaan. Tilanne johtuu siitä, että tilintarkastajat ovat viime kädessä vastuussa julkaistun informaation oikeellisuudesta ja luotettavuudesta.

Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu kolmansia osapuolia kohtaan on rajoittamaton kaikissa tutkimuksen maissa. Tilintarkastajan vastuun kohtuullistamiseksi vahingonkorvausvastuulle pitäisi kirjoittajan mielestä asettaa euromääräinen enimmäismäärä ja vahingonkorvausvastuun vanhenemisaikaa pitäisi lyhentää nykyisestä kymmenestä vuodesta.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
1.1	TUTKIMUKSEN TAUSTAA.....	5
1.2	TUTKIMUSONGELMA JA TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	6
1.3	RAJAUKSET.....	7
1.4	TUTKIMUSMETODOLOGIA JA TUTKIMUKSEN KULKU	9
2	TILINTARKASTAJAN TOIMINTAA OHJAAVIA SÄÄNNÖKSIÄ JA PERIAATTEITA SUOMESSA	10
2.1	HYVÄ TILINTARKASTUSTAPA.....	10
2.2	TILINTARKASTUKSEN EETTISET PERUSTEET	11
2.2.1	<i>Yleistä</i>	11
2.2.2	<i>Riippumattomuus</i>	13
2.2.3	<i>Salassapitovelvollisuus</i>	17
2.3	TILINTARKASTAJAN VELVOLLISUUDET	20
3	TILINTARKASTUS JA TILINTARKASTUSJÄRJESTELMÄ	26
3.1	SUOMI.....	26
3.1.1	<i>Suomen tilintarkastusjärjestelmästä</i>	26
3.1.2	<i>Tilintarkastajan asema ja kelpoisuus Suomessa</i>	28
3.1.3	<i>Osakeyhtiön tilintarkastuksesta</i>	30
3.2	ISO-BRITANNIA	33
3.2.1	<i>Ison-Britannian tilintarkastusjärjestelmästä</i>	34
3.2.2	<i>Tilintarkastajan asema ja kelpoisuus Isossa-Britanniassa</i>	36
3.2.3	<i>Osakeyhtiön tilintarkastuksesta</i>	36
3.2.4	<i>Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuusta</i>	38
3.3	SAKSA.....	39
3.3.1	<i>Saksan tilintarkastusjärjestelmästä</i>	39
3.3.2	<i>Tilintarkastajan asema ja kelpoisuus Saksassa</i>	40
3.3.3	<i>Osakeyhtiön tilintarkastuksesta</i>	41
3.3.4	<i>Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuusta</i>	42
4	TILINTARKASTAJAN VAHINGONKORVAUSVASTUU	44
4.1	VASTUUSTA YLEENSÄ.....	44
4.2	TILINTARKASTAJAN VASTUUN JAOTTELU	44
4.2.1	<i>Tilintarkastajan kurinpidollinen vastuu</i>	44
4.2.2	<i>Tilintarkastajan parlamentaarinen vastuu</i>	46
4.2.3	<i>Oikeudellinen vastuu</i>	47
4.3	VAHINGONKORVAUSVELVOLLISUUDEN SYNTYMISEN YLEISET EDELLYTYKSET	49
4.4	TILINTARKASTAJAN VAHINGONKORVAUSVELVOLLISUUS OSAKKEENOMISTAJILLE JA VELKOJILLE	52
4.5	VASTUU APULAISEN TUOTTAMASTA VAHINGOSTA	54
4.6	VAHINGONKORVAUSKANTEEN NOSTAMINEN	55
4.7	VAHINGONKORVAUSVASTUUN JAKAUTUMINEN	55
4.8	VAHINGONKORVAUKSEN MÄÄRÄN SOVITTELU	57
5	OIKEUSTAPAUKSIA SUOMESTA, ISOSTA-BRITANNIASTA JA SAKSASTA	58
5.1	SUOMALAINEN OIKEUSTAPPAUS	58
5.2	ENGLANTILAISET OIKEUSTAPAUKSET	59
5.3	SAKSALAISET OIKEUSTAPAUKSET.....	63

6	PÄÄTELMÄT	66
6.1	YHTEENVETO TUTKIMUKSESTA	66
6.2	TUTKIMUKSEN TULOKSET	68
	LÄHTEET	71
	LIITTEET	75
	LIITE 1: ESIMERKKI KHT-YHDISTYKSEN SUOSITUSTEN MUKAISESTA VAKIOMUOTOISESTA TILINTARKASTUSKERTOMUKSESTA	75

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Tilintarkastajien vahingonkorvausvastuuseen sekä muihin vastuukysymyksiin on alettu kiinnittää nykyisin yhä enemmän huomiota. Tilintarkastajat varmistavat omalla tarkastustoiminnallaan sen, että yhtiön antamat tiedot ovat luotettavia. Tämä lisää odotuksia tilintarkastajia ja tilintarkastusta kohtaan. Tilintarkastusyhteisöjen on ollut pakko varautua kansainvälistymiseen sekä lisääntyneisiin odotuksiin ja paineisiin mm. lisäämällä sisäisiä laadunvalvontajärjestelmiään vähentääkseen tilintarkastajiinsa kohdistuvia vahingonkorvausvaatimuksia. Aikaisemmin Suomessa ei ole kovinkaan paljon keskusteltu tilintarkastajan vahingonkorvausvastuusta ja vastuusta yleensä. Veijo Riistaman (1999, s. 419) mukaan yksi syy tähän saattaa olla se, että vain harva tapaus on täällä päätynyt oikeusistuimeen asti.

Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa vahingonkorvausvelvollisuuden toteutumista koskevia tutkimuksia (mm. Baker - Quick 1996; O'Leary 1998; Pacini - Hillison - Sinason 2000) on tehty enemmänkin, koska näissä maissa tuomitut korvaukset ovat olleet joissakin tapauksissa huomattavasti suurempia kuin tilintarkastajan toimeksiannosta laskuttama palkkio ja tilintarkastusyhteisön varat. Suomessa kiinnostus tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta kohtaan on huomattavasti lisääntynyt aina 1990 -luvun lopusta lähtien, ja asiaa koskevia artikkeleja onkin ollut yhä enemmän tilintarkastus- ja oikeusalan lehdissä (mm. Laine 1999; Aho 1997; Prepula - Toiviainen 1995; Pykälä 1995). Kiinnostuksen kasvun seurauksena on myös Suomessa alettu tehdä tutkimuksia tilintarkastajan vastuusta (mm. Kaisanlahti - Timonen 2006; Mäntysaari 1996).

Janne Viitasen väitöskirjassa "Auditors' Professional Ethics and Factors Associated with Disciplinary Cases against Auditors" tutkimuksen kohteena oli tilintarkastajien ammattietiikka kurinpidollisen valvonnan kannalta. Hänen tutkimusaineistoinaan olivat 163 Keskuskauppa-kamarin tilintarkastuslautakunnan (TILA) valvonta-asioiden ratkaisua, jotka kohdistuivat 176 KHT-tilintarkastajaan. Ratkaisut olivat vuosilta 1980 - 1997. Tutkimuksen mukaan eniten valituksia tehtiin tilintarkastajan väitetystä huolimattomuudesta sekä tilintarkastajan riippumattomuudesta ja ammatillisesta käyttäytymisestä. 163 tapauksesta 122 johti vapauttavaan

päätökseen, 12 tapausta muistutukseen, 23 huomautukseen ja 18 varoitukseen. Vain yhdessä tapauksessa peruutettiin tilintarkastajan hyväksyminen.

Yhtenä syynä tutkimusten vähäiseen määrään saattaa olla, että tilintarkastajia vastaan on nostettu Suomessa vain vähän kanteita, joten vahingonkorvausvastuuta ei ole jouduttu testaamaan käytännössä. Viime vuosina myös Suomessa on herätty keskustelemaan tilintarkastajan vastuusta, koska ulkomailla on tullut esiin huolestuttavia esimerkkejä, joissa tilintarkastajat eivät ole olleet tehtäviensä tasolla.

Nykyisin puhutaan myös paljon tilintarkastuksen ns. odotuskuilusta. Tilintarkastuksen odotuskuilu syntyy, kun lehdistön ja tilintarkastuspalveluja käyttävien ihmisten odotukset poikkeavat siitä, mitä käytännössä toteutettava lainmukainen tilintarkastus on. 1990-luvun alun laman seurauksena tapahtuneet konkurssit, fuusiot ja yrityssaneeraukset aiheuttivat työttömyyttä ja herättivät kysymyksen, miksi niin tapahtui. Tilintarkastajien suorittamiin tarkastuksiin alettiin kiinnittää enemmän huomiota ja tilintarkastajia syytettiin siitä, että he eivät kiinnittäneet tarpeeksi huomiota siihen, miten asiat todellisuudessa olivat. Heidän ei siis ajateltu hoitaneen tarkastustehtäväänsä kunnolla. (Koskinen 1999, s. 27.)

Erityisesti energiajätti Enronin tapaus nosti vahingonkorvauskysymykset esiin varsinkin Yhdysvalloissa, mutta myös muualla maailmassa on keskusteltu ja kirjoitettu asiasta kiivaasti. Tilintarkastajat tuhosivat Enronin konkurssiin liittyviä dokumentteja vain muutama viikko ennen Enronin vararikkoa. Andersen hyväksyi käytännöt, joilla suuri osa Enronin veloista siirrettiin taseen ulkopuolelle. Enronin tilintarkastajat toimivat myös sisäisinä tarkastajina (ns. double-duty). Enronin tapauksen seurauksena myös Suomessa on herätty miettimään tilintarkastuksen viranomaisvalvonnan laajentamisen tarvetta. (Herrala 2002, s. 7)

1.2 Tutkimusongelma ja tutkimuksen tavoitteet

Tutkielman tavoitteena ovat empiiriset tulokset vahingonkorvausvastuun toteutumisesta eli siitä, mitä on tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu osakkeenomistajille ja velkojille sekä miten ja millaisissa tilanteissa tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu osakkeenomistajille ja velkojille toteutuu. Näitä asioita tarkastellaan teorian sekä oikeustapausten ja niiden ratkaisu-

jen pohjalta. Empiirinen osuus koostuu oikeustapauksista Suomessa, Isossa-Britanniassa ja Saksassa.

Tavoitteen saavuttamiseksi selvitetään, miten ja millaisissa tilanteissa vastuu toteutuu sekä minkälaisia seuraamuksia tilintarkastajalle saattaa seurata hänen työssään tekemistään virheitä tai laiminlyönneistä.

Varsinkin Yhdysvalloissa, mutta myös muissa maissa ollaan sitä mieltä, että tilintarkastajan vastuu kolmanteen eli yhtiön ulkopuolisiin tahoihin nähden saattaa vaarantaa koko tilintarkastusalan tulevaisuuden. Myös meillä Suomessa tilintarkastajan vastuu kolmanteen nähden on herättänyt huolestuneisuutta. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu on laajempi käsite kuin tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus. Vahingonkorvausvelvollisuuden toteutuessa tilintarkastaja on toiminut väärin ja joutuu tekemisistään mahdollisesti korvausvastuuseen eli tällöin vahingonkorvausvastuu on konkretisoitunut. (Mäntysaari 1996, s. 175 – 176.)

Tilanne on nykyisin sellainen, että osakkeenomistajilla ja yhtiön ulkopuolisilla tahoilla, esimerkiksi velkojilla, on yhä useammin enemmän syytä vaatia vahingonkorvausta tilintarkastajilta kuin yhtiöllä itsellään. Kyseiset tahot nostavatkin yhä hanakammin vahingonkorvauskanteita tilintarkastajia vastaan tilanteessa, jossa yhtiö on maksukyvytön ja tilintarkastajat eivät ole hoitaneet tehtäviään kunnolla. Vahingonkorvaukset, joita tilintarkastajilta näissä tapauksissa vaaditaan, saattavat olla määrältään hyvinkin suuria tilintarkastajan toimeksiannosta laskuttamaan palkkioon ja tilintarkastusyhteisön varoihin nähden. (Mäntysaari 1996, s. 175 – 176.)

1.3 Rajaukset

Tutkielma tulee käsittelemään tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta osakkeenomistajille ja velkojille Suomen lainsäädännön puitteissa. Lisäksi käsitellään tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta osakkeenomistajille ja velkojille oikeustapauksien pohjalta Isossa-Britanniassa ja Saksassa. Tutkimus koskee vain osakeyhtiöitä, koska osakeyhtiö on taloudellisesti merkittävin yhtiömuoto maassamme. Lisäksi pitää huomioida, että osakeyhtiön vahingonkorvausvastuusäännöksiä voidaan soveltaa pääpiirteittäin myös muihin yhtiö-muotoihin.

Tutkielmassa käsitellään tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta yhtiön osakkeenomistajiin ja velkoihin nähden, joten sen ulkopuolelle rajataan tilintarkastajan vastuu muita mahdollisia kolmansia tahoja kohtaan. Tilintarkastajan vastuuperusteet osakkeenomistajille, velkojille ja muille kolmansille tahoille vastaavat kuitenkin pääpiirteissään tilintarkastajan vastuuta osakkeenomistajille. Myös tilintarkastajan vastuu yhtiötä kohtaan rajataan tutkielman ulkopuolelle. Tutkielman aiheeksi valittiin tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu osakkeenomistajiin nähden, koska kyseinen taho nostaa yhä enemmän kanteita tilintarkastajaa vastaan ja lisäksi kyseisestä asiasta on puhuttu ja kirjoitettu viime aikoina varsin paljon. Keskustelun aloittaminen kyseisestä aiheesta onkin tärkeää, jotta tilintarkastajaa kohtaavat vastuut eivät tulisi tulevaisuudessa olemaan kohtuuttomia.

Työssä käsitellään myös tilintarkastajan vastuuta yleensä ja vastuun jaottelua pohjana tutkimuksen varsinaiselle aiheelle, mutta painopiste on kuitenkin vastuun toteutumiseen liittyvissä oikeudellisissa seuraamuksissa. Oikeudelliset seuraamukset jakautuvat vahingonkorvausvelvollisuuteen ja rikosoikeudelliseen vastuuseen. Tässä työssä keskitytään käsittelemään vahingonkorvausvastuuta siviilioikeudellisen vastuun eli vahingonkorvausvelvollisuuden osalta. Siviilioikeudellinen vastuu syntyy rikottaessa sellaista lakia tai normia, jonka rikkomisesta ei ole säädetty rangaistusta (Koski - af Schultén 1991, s. 352 - 353). Vastuu voi syntyä toimittaessa vastoin sanktiotonta tai vain korvausvastuulla sanktioitua lainsäädäntöä. Rikosoikeudellinen vastuu rajataan tutkielman ulkopuolelle. Rikosoikeudellinen vastuu eli rangaistusvastuu on kyseessä silloin, kun asianomainen syyllistyy tekoon, josta on säädetty rangaistus. Rikosoikeudellinen vastuu voi syntyä joko tilintarkastuslain tai jonkin muun vastaavan lain vastaisesta menettelystä. (Kokkonen 2000, s.22 – 23.) Painopisteeksi on valittu siviilioikeudellinen vastuu, koska sen toteutuminen on todennäköisempää ja yleisempää kuin rikosoikeudellisen vastuun toteutuminen.

Tutkielman ulkopuolelle rajataan tilintarkastajan vastuu osakeyhtiön erityistilanteissa lukuun ottamatta konkurssia ja selvitystilaa. Muita osakeyhtiön erityistilanteita ovat muun muassa apportti ja yrityssaneeraus. Tutkielma käsittelee tilintarkastajan vastuuta hänen toimiessaan varsinaisessa lakisääteisessä tilintarkastustehtävässä, joten tilintarkastajan vastuu konsultointitehtävissä tai muissa varsinaisesta tilintarkastuksesta poikkeavissa tehtävissä rajataan tutkielman ulkopuolelle.

1.4 Tutkimusmetodologia ja tutkimuksen kulku

Toisessa pääluvussa käsitellään tilintarkastajan toimintaa ohjaavia säännöksiä ja periaatteita Suomessa. Näitä ovat hyvä tilintarkastus- ja hyvä tilintarkastajatapa sekä tilintarkastuksen eettiset perusteet, joista käsitellään erityisesti tilintarkastajan riippumattomuutta ja salassapitovelvollisuutta. Lisäksi toiseen lukuun sisällytetään tietoa tilintarkastajan velvollisuuksista.

Kolmannessa pääluvussa käsitellään osakeyhtiön tilintarkastusta, tilintarkastajan asemaa ja kelpoisuutta sekä tilintarkastusjärjestelmää Suomessa, Isossa-Britanniassa ja Saksassa. Lisäksi käydään suppeasti läpi myös tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta Isossa-Britanniassa ja Saksassa.

Neljännessä pääluvussa käsitellään tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta. Aluksi käsitellään vastuuta yleensä ja vastuun jaottelua. Lisäksi käydään läpi vahingonkorvausvelvollisuuden yleisiä edellytyksiä sekä tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta osakkeenomistajille ja velkojille. Tilintarkastajan vastuuta apulaisen tuottamasta vahingosta ja vastuun jakautumista käsitellään myös tässä luvussa. Myös vahingonkorvauskanteen nostaminen ja vahingonkorvauksen määrän sovittelu sisällytetään neljänteen lukuun.

Viides pääluku sisältää tutkielman empiirisen osuuden. Luvussa käsitellään oikeustapauksia ja niiden ratkaisuja Suomesta, Isosta-Britanniasta ja Saksasta.

Kuudes luku sisältää tiivistelmän tutkimuksesta ja kuvauksen tutkimuksen aikana tehdyistä havainnoista.

2 TILINTARKASTAJAN TOIMINTAA OHJAAVIA SÄÄNNÖKSIÄ JA PERIAATTEITA SUOMESSA

2.1 *Hyvä tilintarkastustapa*

Tilintarkastajan on tilintarkastuslaki 16.1 §:n mukaan noudatettava hyvää tilintarkastustapaa. Suomalaisessa lainsäädännössä ei ole täsmennetty hyvää tilintarkastustapaa ja se onkin käsitteenä hyvin epäselvä. Ratkaistaessa hyvän tilintarkastustavan sisältöä juridisesti lähteinä on tähän asti käytetty ainakin KHT-yhdistyksen tilintarkastusalan suosituksia, alan ammattijulkaisuja, Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan (TILA) ja valtion tilintarkastuslautakunnan (VALA) ratkaisuja sekä tuomioistuimen ratkaisuja. (Satopää 2001, s. 63.)

Hyvä tilintarkastustapa ohjaa tilintarkastajan työtä sekä lakisääteisissä tilintarkastajan tehtävissä että muissa asiantuntijatehtävissä. Hyvä tilintarkastustapa sisältää periaatteita ja työmenetelmiä siitä, miten tilintarkastus tulee suorittaa. Hyvän tilintarkastustavan keskeisiä lähteitä ovat lait ja asetukset sekä niiden lisäksi alaa valvovien elinten kuten tilintarkastuslautakunnan, tuomioistuinten sekä viranomaisten päätökset ja kannanotot, ammattikunnan laatimat tilintarkastusalan suositukset sekä ammattikirjallisuus. (KHT-yhdistys 2002, s. 7)

Hyvä tilintarkastustapa on jatkuvasti kehittyvää tapaoikeutta, ja se voidaan määritellä huolellisen ammattihenkilön yleisesti noudattamaksi tilintarkastuskäytännöksi (Saarikivi 2000, s. 35 - 36). Minimisääntönä pidetään vaatimusta tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta eli sijoittajien yms. tahojen on voitava luottaa hyväksytyyn tilinpäätöksen antamaan informaatioon. Heikkosen (1979, s. 333) mukaan hyvä tilintarkastustapa on tarkastuksen kohteet ja menetelmät kertova työtapa, ja se on siten hyvää tilintarkastajatapaa suppeampi käsite. Hyvällä tilintarkastustavalla tarkoitetaan sitä normistoa, jonka puitteissa jokaisen tilintarkastajan oletetaan suorittavan tarkastuksensa. Sisällöltään hyvä tilintarkastustapa on yhtiön, sidosryhmien, yleisen ja tilintarkastajien edun kannalta objektiivisesti hyväksyttävissä oleva ja hyvä (Heikkonen - Koskinen 1985, s. 56).

Tilintarkastajan tulee käyttää hyväkseen tilintarkastuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja raportoinnissa menetelmiä, joita huolelliset ammattihenkilöt yleisesti käyttävät (Saarikivi 1999, s. 43). Hyvä tilintarkastustapa edellyttää toisin sanoen mm. sitä, että tilintarkastaja noudattaa

tehtävässään objektiivista tarkkuutta ja huolellisuutta sekä käyttää hyväkseen hyviä työtapoja ja tarkoituksenmukaista tilintarkastustekniikkaa. Lisäksi raportoinnin tulee olla objektiivista, selkeää ja yksiselitteistä. Hyvällä tilintarkastustavalla on lainsäädäntöä laajempi ohjaava vaikutus. Tapojen tunteminen on tärkeää tilintarkastajille, heidän asiakkailleen ja myös yhteiskunnalle, koska tilintarkastajien ammattikunnan tulee nauttia yhteiskunnan luottamusta. Tilintarkastajiin kohdistuva luottamus riippuu ammattikunnan yleisesti nauttimasta arvonnasta ja kyvystä täyttää sille asetetut oikeutetut odotukset.

Tilintarkastajan tulee noudattaa *hyvää tilintarkastajatapaa*. Hyvä tilintarkastajatapa kuvaa sitä normistoa, jonka noudattamista voidaan jokaiselta tilintarkastajalta kohtuudella odottaa. Tilintarkastajan tulee noudattaa kaikessa toiminnassaan lakia sekä viranomaisten määräyksiä ja ohjeita. Hän ei saa loukata omaa eikä ammattikuntansa kunniaa. Tilintarkastajan tulee tehdä hänelle uskotut tehtävät rehellisesti ja tunnollisesti sekä ammattitoiminnan ulkopuolella käyttäytyä tilintarkastajan arvon mukaisesti. (KHT-Yhdistys 2001, s. 271.) Tilintarkastaja ei esimerkiksi saa olla mukana toiminnassa, joka ei ole linjassa hänen ammattivelvollisuuksiensa kanssa.

Hyvään tilintarkastajatapaan kuuluvat velvoitteet ovat osa hyvää tilintarkastustapaa. Voidaan sanoa, että hyvä tilintarkastajatapa on eettisesti ja aineellisesti yleisen, toimeksiantajan, yhteisön ja tilintarkastajakunnan edun mukainen tilintarkastusalan hyvä menettely-, käyttäytymis- ja työtapo. Sillä on keskeinen merkitys kulloinkin vallitsevaan tilintarkastuskäytäntöön mm. riippumattomuuteen, käyttäytymiseen ja vaitiolovelvollisuuteen.

2.2 Tilintarkastuksen eettiset perusteet

2.2.1 Yleistä

Kehitys tilintarkastusalalla on johtanut siihen, että tilintarkastajien pitää olla tietoisia eettisistä säännöistä. KHT-yhdistys on antanut ohjeita tilintarkastuksen tavoitteista ja peruseriaatteista. Tilintarkastaja-ammatin harjoittamista koskevat eettiset periaatteet ovat:

- riippumattomuus,
- rehellisyys,
- objektiivisuus,

- ammatillinen pätevyys ja huolellisuus,
- salassapitovelvollisuus,
- ammatillinen käyttäytyminen ja
- hyvää tilintarkastustapaa koskevien suositusten noudattaminen.

Tilintarkastajan tulisi noudattaa näitä KHT-yhdistyksen tilintarkastajan eettisiä ohjeita koskevaa suositusta. (KHT-Yhdistys 2005, s. 48 - 49). Ennen eettisiä ohjeita Suomessa oli käytössä suositukset hyväksi tilintarkastustavaksi. Eettiset säännöt ovat kuitenkin vain osittaisia ratkaisuja eettisen käyttäytymisen ongelmaan. Tilintarkastaja tekee itse lopullisen päätöksen siitä, miten tietyssä tilanteessa käyttäytyy. Ne ovat vain ohjastusta tilintarkastajalle, miten hänen pitäisi käyttäytyä toimeksiantoa suorittaessaan. (Viitanen 2000, s. 52.)

Tilintarkastajalta odotetaan selkeyttä ja rehellisyyttä. Hänen pitää luoda objektiivinen kuva tarkastuksen kohteesta, joten hän ei saa olla sellaisessa riippuvuussuhteessa, joka vaarantaa hänen puolueettoman kannanottonsa ja raportointinsa. Objektiivisuudella tarkoitetaan sitä, minkälainen henkilön asenne tai suhtautumistapa jotakin asiaa kohtaan on. Jos henkilö on objektiivinen, perustuu tämän päättely vain tosiasioihin. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 203 – 204.) Tilintarkastajan pitää olla oikeudenmukainen, joten hänen ei pidä sallia ennakkoluulojen, puolueellisuuden, eturistiriitojen tai muiden tahojen vaikuttaa objektiivisuuteensa (KHT-yhdistys 2005, s. 695). Tilintarkastajan ammatillinen käyttäytyminen on rehellistä ja nuhteetonta ja hänen tulee välttää ammatille haitallista menettelyä. Tehtäviä suorittaessaan hänen on noudatettava tunnollisesti hyvää tilintarkastajatapaa. (KHT-yhdistys 2003, s. 517.) Tilintarkastusta suorittaessaan tilintarkastajan tulee toimia huolellisesti ja tunnollisesti. Tilintarkastajan velvollisuutena on ylläpitää tietonsa ja osaamisensa sellaisina, että asiakas ja työnantaja hyötyvät palvelusta. Tilintarkastajan pitää siis olla selvillä vallitsevasta käytännöstä, lainsäädännöstä ja hyvästä tilintarkastustavasta. (KHT-yhdistys 2005, s. 695.)

Tilintarkastajan tulee suorittaa hänelle uskotut tehtävät siten, että hän saa riittävät tiedot mielipiteensä muodostamiseksi. Tilintarkastajan toimintaan kohdistuvien odotusten ja vaatimusten vuoksi on välttämätöntä, että jokainen tilintarkastaja kehittää jatkuvasti ammattitaitoaan ja tietojään (KHT-yhdistys 2005, s. 700). Tällä pyritään varmistamaan tilintarkastustyön korkea laatu. Tilintarkastusyhtiöt pyrkivät tarjoamaan asiakasyhtiölle kattavaa palvelua. Esim. konsultoinnin osuus on kasvanut merkittävästi viime vuosina. Tilintarkastajan pitää kuitenkin

ottaa huomioon yleisön etu ennen asiakkaan etua. Jos suuri yleisö kärsii väärästä informaatiosta, he saattavat haastaa tilintarkastajat oikeuteen. Tilintarkastuksen eettisyys yhdistetään usein riippumattoman tilintarkastajan velvollisuuksiin. Tilinpäätöksen tarkastaminen ei ole tilintarkastajan ainoa tehtävä, mutta se on hänen tärkein tehtävänsä. (Duska – Duska 2003, s. 108 – 109.)

Eettisillä periaatteilla pyritään ylläpitämään tilintarkastajiin kohdistuva luottamusta. Ihmisten mielestä tilintarkastajien pitäisi antaa mallia eettisessä käyttäytymisessä. Vahingonkorvausvelvollisuutta ajatellen tärkeimpiä tilintarkastajan eettisiä periaatteita ovat hyvää tilintarkastustapaa koskevien suositusten noudattaminen, salassapitovelvollisuus ja riippumattomuus.

2.2.2 Riippumattomuus

Riippumattomuudesta säädetään tilintarkastuslain 23 §:ssä. Tilintarkastajan tulee harjoittaa ammattiaan itsenäisesti ja puolueettomasti. Tilintarkastajan työssä korostuu puolueettomuus, sillä hänen asiantuntemukseensa ja hänen antamiinsa lausuntoihin on voitava luottaa. (Riistama 2000 s. 19.) Hänen tulee tehtävää suorittaessaan olla aina kannanotoissaan riippumaton. Jos nämä edellytykset puuttuvat, hänen tulee kieltäytyä tehtävästä tai luopua siitä. Jos olosuhteet ovat sellaiset, että ne voivat antaa aiheen oikeutettuun epäilyyn tilintarkastajan riippumattomuudesta, hänen pitää kieltäytyä tai luopua tehtävästä. Tilintarkastajan on säilytettävä riippumattomuutensa tilintarkastustoiminnassaan ja antaessaan muussa kuin tilintarkastajan ominaisuudessa lausuntoja ja neuvoja. (KHT-Yhdistys 2001, s. 272.) Riippuvuuden voi aiheuttaa tietty tilanne, jolloin riippuvuus on omiaan vaarantamaan objektiivisen tilintarkastuksen toteutumisen. Objektiivisuuden voi vaarantaa myös tietty monimutkainen taloudellinen tai sosiaalinen vaikutussuhde. (Sarja 1999, s. 101 - 102.)

Riippumattomuutta perustellaan sillä, että sidosryhmien saaman informaation pitää olla luotettavaa. Riippumattomuuden vaarantavat seikat ja olosuhteet johtuvat tarkastuskohteesta itsestään tai sen sidosryhmistä. Tilintarkastajan on pysyteltävä sidosryhmistä riippumattomana, joten tilintarkastajan tehtävänä ei ole selvittää ja ratkaista sidosryhmien välisiä mahdollisia eturistiriitoja. Tilintarkastajan pitää pyrkiä tasavertaisuuteen, joten eri sidosryhmien edun huomioon ottaminen ei saa johtaa siihen, että tilintarkastaja asettuisi tarkastuskohdetta vas-

taan. Tarkastuskohteen etu on ensimmäisellä sijalla. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 206 - 207.)

Riippumattomuus tarkoittaa itsenäisyyttä eli sitä, että henkilö ei ole riippuvainen muista henkilöistä tai asioista eikä ole näiden vaikutusvallan alainen. Muut henkilöt eivät saa vaikuttaa eikä heillä ole myöskään mahdollisuutta vaikuttaa tilintarkastajan toimintaan. Tilintarkastuksessa on kuitenkin hyväksyttävä se, että riippumattomuus ei voi olla ehdotonta. Tilintarkastaja on tilintarkastusta suorittaessaan aina jonkin verran riippuvainen muista henkilöistä ja asioista. Kun tilintarkastaja saa tietoja yrityksen toiminnasta, hän on riippuvainen tarkastuskohteen henkilökunnasta ja tarkastuskohteen kirjanpito- ym. aineistosta. Hän on riippuvainen myös johdon antamista liiketoimintaa koskevista tiedoista ja keskeisistä toimintastrategioista. Riippumattomuus voidaan jakaa kahteen eri osaan, jotka ovat tosiasiallinen riippumattomuus ja riippumattomuuden ulkoinen kuva. Kun tilintarkastaja muodostaa käsityksensä itsenäisesti kiinnittäen huomiota kaikkiin niihin asioihin, joilla on merkitystä tarkastuksen kannalta, on kysymyksessä tosiasiallinen riippumattomuus. Tällä tarkoitetaan tilintarkastajan henkistä asennoitumista tarkastustilanteessa. Riippumattomuuden ulkoisella kuvalla tarkoitetaan, että riippumattomuuden on oltava ulkopuolisen (rationaalisen) tarkkailijan silmin uskottavaa. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 207 - 208.)

Euroopan Unionissa on laadittu komission suositus¹, jonka mukaan keskeisiä uhkia ja riskejä riippumattomuudelle ovat seuraavat:

- oman edun uhka, joka tarkoittaa riippumattomuuden vaarantumista oman edun kuten taloudellisen intressin synnyttämän ristiriitatilanteen vuoksi,
- oman työn tarkastamisen uhka, jossa riippumattomuus vaarantuu objektiivisuuden katoamisen vuoksi tilintarkastajan joutuessa tarkastamaan aikaisemmin tekemäänsä työtä tai tekemiään päätelmiä,
- asianajon uhka eli uhka siitä, että tilintarkastaja ristiriitatilanteessa ryhtyy joko ajamaan tilintarkastuskohteen asiaa tai ottaa tämän vastapuolen asian ajettavakseen,
- läheisyyden uhka, jossa kysymys on riippumattomuuden vaarantumisesta tarkastuskohteen johtoon olevan liian läheisen suhteen vuoksi ja
- painostuksen uhka, jossa riippumattomuus voi vaarantua tarkastuskohteen johdon tai muun tahon painostuksen vuoksi. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 208 - 209.)

¹ Consultative Paper on Statutory Auditor's Independence in the EU: A Set of Fundamental Principles

KHT- tai HTM-tilintarkastajaksi hyväksyttävä henkilö ei saa tilintarkastustoiminnan kanssa harjoittaa muuta toimintaa, joka vaarantaisi tilintarkastajan riippumattomuuden tai tilintarkastuksen suorittamisen (Tilintarkastuslaki 4.1 § ja 6.1 §). KHT- tai HTM-yhteisöllä on oltava edellytykset toimia riippumattomana tilintarkastusyhteisönä (Tilintarkastuslaki 5.1 § ja 6.4 §). Tilintarkastusyhteisö ei saa harjoittaa tilintarkastustoiminnan kanssa muuta toimintaa, joka on omiaan vaarantamaan tilintarkastajan riippumattomuuden tai tilintarkastuksen suorittamisen (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 210).

Riippumattomuudella tarkoitetaan sitä, että tilintarkastajan toimia eivät rajoita tai niihin eivät vaikuta mitkään hänen omat etunsa eivätkä taloudelliset tai sosiaaliset vaikutussuhteet (Riistama 2000, s. 20). Tilintarkastajan on voitava antaa lausuntonsa kustakin tehtävästä ulkopuolisten seikkojen sitä estämättä, rajoittamatta tai siihen vaikuttamatta. Tilintarkastuslain 23 §:n mukaan riippumattomuutta vaarantavia tekijöitä ovat:

- tilintarkastaja omistaa huomattavan määrän tarkastettavan osakeyhtiön osakkeita
- samassa tilintarkastus- ja kirjanpito palveluita tuottavassa yrityksessä työskentelevä on tehnyt kirjanpidon tai laatinut tilinpäätöksen
- tilintarkastaja tai henkilö, johon nähden tilintarkastaja on palvelussuhteessa tai muutoin alistussuhteessa, on osakkaana kirjanpito yrityksessä, joka hoitaa tarkastuksen kohteena olevan yrityksen kirjanpitoa
- muu liikesuhde kuin tilintarkastustoimeksianto tarkastettavaan osakeyhtiöön esimerkiksi osakeomistus. (Riistama 2000, s. 20.)

Tilintarkastajalla ei saa olla rahalainaa, vakuutta eikä vastaavaa etuutta tarkastamaltaan yhteisöltä, sen johtoon kuuluvilta tai kirjanpitoa ja taloutta hoitavilta henkilöiltä. Vastaavana etuutena voidaan pitää tilintarkastajan saamaa epätavallista tai tilintarkastajan omiin olosuhteisiin nähden merkittävää tavaraluottoa sekä itse tilintarkastukseen liittymätöntä ennakkomaksua. Konsernissa ei tytäryhtiön tilintarkastajana saa olla henkilö, joka on esteellinen emoyhtiön tilintarkastajaksi (Kokkonen 2000, s. 17). Myös avustavan tilintarkastajan on oltava esteetön. Tilintarkastuslaissa ei suoraan kielletä tilintarkastajaa omistamasta tarkastettavan kohteen osakkeita. Osakeomistuksia ei kuitenkaan pidetä suotavana. Mikäli omistukset muodostavat merkittävän osan tilintarkastajan varallisuudesta, voidaan katsoa, että riippuvuussuhde muodostuu. Tilintarkastaja, joka omistaa merkittävän määrän tarkastettavan yhtiön osakkeita ei

osallistu kyseisen yhtiön tilintarkastukseen eikä hän ole kyseisen tilintarkastustoimiston omistaja tai osakas eikä hallituksen tai johdon jäsen. (Sarja 1999, s. 137 - 138.)

Tilintarkastajan riippumattomuutta vaarantaa myös henkilökohtainen ystävyys- tai vastaava suhde tarkastettavan yrityksen johtoon kuuluviin henkilöihin (Riistama 2000, s. 20 - 21). Pelkkä tuttavuus ei vaaranna tilintarkastajan riippumattomuutta. Suhteelta edellytetään läheisyyttä, joten riippuvuussuhteita voivat tällöin olla esimerkiksi rakkaussuhde, pitkäaikainen ja läheinen perhetuttavuus tai lähinaapuruus. Myös aiempi pitkäaikainen läheinen palvelussuhde aiheuttaa riippuvuussuhteen. (Sarja 1999, s. 134.)

Ensiksi pitää määrittää ne tarkastettavan kohteen tahot, joihin nähden sukulaisuus voi aiheuttaa tilintarkastajan kielletyn riippuvuussuhteen. Tällaisia ovat sukulaisuussuhteet yhteisön tai osakkuusyhteisön yhtiömieheen, hallituksen tai hallintoneuvoston jäsenen, toimitusjohtajaan tai vastaavassa asemassa olevaan. Riippuvuuden aiheuttaa myös sukulaisuussuhde siihen, jonka tehtävänä on yhteisön kirjanpidon tai varojen hoito tai hoidon valvonta. Riippuvuussuhde on siten olemassa, jos tilintarkastaja on edellä mainittujen henkilöiden avio- tai avopuoliso taikka veli tai sisar. (Sarja 1999, s. 132.) Riippuvuussuhde on olemassa myös, jos kyseessä on tilintarkastajan vanhemmat, isovanhemmat, lapset, lapsenlapset tai muut sukulaiset suoraan ylenevässä ja alenevassa polvessa. Avioliiton kautta syntyvä sukulaisuussuhde (ns. lan-koussuhde) aiheuttaa esteellisyyden. Jos tilintarkastaja on tilintarkastuksen kohteena olevan ottolapsi tai ottovanhempi, tilintarkastaja on esteellinen. Esteellisyyden ulkopuolelle jäävät tädit, enot ja serkut. Kihlaus tai jo purkaantunut avioliitto eivät aiheuta riippuvuussuhdetta. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 217 - 218.)

Tilintarkastuslain 23 §:n mukaan tilintarkastajan on oma-aloitteisesti selvitettävä, täytyvätkö riippumattomuuden edellytykset. Jos edellytykset eivät täyty, hänen on kieltäydyttävä tehtävästä. Jos tehtävän suorittamisen aikana käy ilmi, että edellytykset eivät täyty, tilintarkastajan on luovuttava tilintarkastustoimeksiannosta.

Tilintarkastajan riippumattomuuden voivat vaarantaa myös tietyt sosiaaliset sidonnaisuudet. Sosiaalisen yhteenkuuluvuuden tunne synnyttää joko tietoisesti tai tiedostamatta erilaisia intressi- tai lojaliteettiristiriitoja. Neutraali asiakassuhde tilintarkastajan ja tarkastettavan kohteen välillä on lähtökohtana arvioitaessa henkilösuhteita. (Sarja 1999, S. 133.) Tilintarkastajan riippuvuutta lisää myös se, että tarkastuskohde maksaa tilintarkastajalle palkkion. Kun yksit-

täinen tilintarkastustoimeksianto muodostuu tilintarkastajan toimeentulon kannalta erityisen merkitykselliseksi, tilanne muodostuu riippumattomuuden kannalta ongelmalliseksi. Palkkio ja erityisesti sen suurus voi siis olla keino manipuloida tilintarkastajaa. (Sarja 1999, s. 140 - 141.)

Tilintarkastusta suorittaessaan tilintarkastaja on tiedonsaannissaan riippuvainen tarkastuskohteen henkilökunnasta sekä tarkastuskohteen kirjanpito- ja muusta aineistosta. Hän on myös riippuvainen tarkastuskohteen johdon antamista liiketoimintaa koskevista tiedoista ja keskeisistä toimintastrategioista. Riippuvuutta aiheuttavat tekijät on kuitenkin minimoitava siten, että ulkopuolinen voi perustellusti luottaa tilintarkastajan toimivan tarkastuksen suorittamisessa objektiivisesti. Tilintarkastajan on näin ollen vältettävä asioita ja tilanteita, jotka saattavat johtaa ulkopuolisen tarkastelijan perustellusti epäilemään riippumattomuuden olemassaoloa. (Saarikivi 1999, s. 46 - 47.)

Riippumattomuus ei ole yksinkertainen käsite. Riippumattomuuteen ja sen saavuttamiseen vaikuttavat sekä henkilökohtaiset, organisatoriset että ympäristölliset tekijät ja näiden yhdistelmän lopputulos. Riippumattomuus muodostuu kahdesta elementistä, joita ovat tilintarkastajan henkilökohtainen riippumattomuus ja toisaalta tutkimisen ja raportoinnin riippumattomuus. (Sarja 1999, s. 81.)

Yhdysvalloissa konkurssiin menneen Enronin tilintarkastajat toimivat sekä ulkoisina tilintarkastajina, jotka tarkastivat kirjanpitoa, tilinpäätöstä ja hallintoa, että sisäisinä tarkastajina Tilintarkastusyhtiön entisiä työntekijöitä oli myös palkattu johtaviin aseisiin Enronilla. Tilintarkastajat tekivät Enronille myös konsultointityötä, joten yhtiön saamat palkkiot ovat olleet noin 50 miljoonaa dollaria. (Hays 2002.) Mielestäni nämä seikat ovat omiaan vaarantamaan tilintarkastajien riippumattomuuden ja objektiivisuuden. Tilintarkastajan pitäisi toimia kolmannen osapuolen etuja silmällä pitäen eikä sen, joka maksaa hänen tilintarkastuspalkkion.

2.2.3 Salassapitovelvollisuus

Tilintarkastajan salassapitovelvollisuudesta säädetään Tilintarkastuslain 25 §:ssä. Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus, tilintarkastajan riippumattomuus ja ammattitaito muodostavat tilintarkastuksen keskeiset kulmakivet (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 244). Tilintarkasta-

jan salassapito- eli vaitiolovelvollisuus tarkoittaa sitä, että tietoja ei saa ilmaista yksittäiselle osakkeenomistajalle, jäsenelle tai ulkopuoliselle, jos siitä aiheutuu haittaa yhteisölle tai säätiölle (Riistama 1999, s. 424). Salassapitovelvollisuus jatkuu myös sen jälkeen kun asiakas- tai työsuhde on päättynyt (KHT-yhdistys 2003, s. 523). Hän ei saa myöskään käyttää saamiaan tietoja omaksi edukseen tai ulkopuolisten vahingoksi tai hyödyksi (Kokkonen 2000, s. 18).

Tilintarkastajan on itse harkittava, mitkä tiedot kulloinkin ovat salassapitovelvollisuuden piiriin kuuluvia. Vaitiolovelvollisuus on eräs tilintarkastuksen suorittamisen perusedellytyksistä, sillä toimeksiantajan on voitava luottaa siihen, että yhtiön asioita ei käsitellä yhtiön ulkopuolella eikä myöskään niiden ihmisten kanssa yhtiössä, joiden ei tule kyseisistä asioista tietää (Vahtera 1986, s. 48). Lähtökohtana kuitenkin on, että tilintarkastajan hallussa olevia tietoja käytetään vain toimeksiannon suorittamiseen (Viitanen 2000, s. 81). Tilintarkastajan on kuitenkin vaadittaessa annettava yhtiökokoukselle tai vastaavalle toimielimelle kaikki yhteisöä koskevat tiedot. Edellytyksenä on, että siitä ei ole olennaista haittaa yhteisölle. Yleensä salassapitovelvollisuus koskee yritys-, liike- ja ammattisalaisuuksia. (Riistama 2000, s. 31 – 32.) Salassapitovelvollisuus koskee myös tilintarkastajan apulaisia ja asiantuntijoina tai avustajina toimineita henkilöitä, joten tilintarkastajan on huolehdittava siitä, että he myös noudattavat sitä (KHT-Yhdistys 2005, s. 701).

Tilintarkastajan tiedonanto-oikeus rajoittuu käytännössä tilinpäätöksen, julkistettujen osavuositarkastusten ja tilintarkastuskertomuksen tietoihin sekä muihin julkistettuihin tietoihin (Riistama 2000, s. 32). Tilintarkastuslain 25 §:n mukaan salassapitovelvollisuus ei koske tilintarkastusjärjestelmän valvontaelimille annettavia tietoja. Tilintarkastuslain 36 §:n mukaan valtion tilintarkastuslautakunnalla, Keskuskaupakamarin tilintarkastuslautakunnalla ja kaupakamarin tilintarkastusvaliokunnalla sekä jonkin näistä valvontaelimistä määräämällä tarkastajalla on oikeus saada hyväksytyltä tilintarkastajalta tarkastettavakseen valvontaelimessä ja valvottavan toimipaikassa kaikki tilintarkastajan toiminnan valvonnan kannalta tarpeelliseksi katsomansa asiakirjat ja muut tallenteet. Tilintarkastaja ei voi jättää toimittamatta asiakirjoja valvontaelimelle, vaikka toimeksiantaja kieltäisi niiden luovuttamisen (Riistama 2000, s. 33). Myös tuomioistuimella, syyttäjä-, poliisi- ja veroviranomaisella on eräissä tapauksissa mahdollisuus velvoittaa tilintarkastaja antamaan tietoja tai luovuttamaan asiakirjoja myös silloin, kun toimeksiantaja sen kieltää (Kokkonen 2000, s. 18). Hyväksytyt tilintarkastajat ovat tilintarkastuslain nojalla velvollisia antamaan valvontaelimille valvontaa varten kaikki vaaditut

tiedot myös ne, jotka kuuluvat salassapitovelvollisuuden piiriin (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 246).

Toimeksiantaja voi antaa tilintarkastajalle luvan tietojen antamiseen. Salassapitovelvollisuutta ei yleensä ole tarkastuskohteen hallitukseen, hallintoneuvostoon tai niiden jäseniin, toimitusjohtajaan, tarkastuskohteen muihin tilintarkastajiin, myöhempiin tilintarkastajiin eikä erityistä tarkastusta suorittavaan tarkastajaan nähden. Tarkastuskohteen muun henkilökunnan osalta salassapitovelvollisuus on yleensä olemassa. Asiaa voidaan kuitenkin harkita tapauskohtaisesti. Hyvän tilintarkastustavan mukaan on mahdollista, että tilintarkastaja keskustelee salassapitovelvollisuuden piiriin kuuluvista asioista apulaisensa kanssa ja myös tilintarkastustoimistojen laadunvalvonnasta vastaavat henkilöt voivat saada nähdäkseen salassa pidettäviä tietoja. Tilintarkastajan raportointia koskevat säännökset ja määräykset syrjäyttävät salassapitovelvollisuutta koskevat normit. Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus jatkuu myös asiakassuhteen päättymisen jälkeen. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 247 - 248.)

Tilintarkastuslain 25.2 §:ssä on erikseen säädetty tilintarkastajan salassapitovelvollisuuden rajoista. Jos tarkastuskohteelle ei aiheudu olennaista haittaa, tilintarkastajan tulee vaadittaessa antaa yhtiökokoukselle tai vastaavalle toimielimelle kaikki tarkastuskohdetta koskevat tiedot. Haittavaikutuksia täytyy arvioida tapauskohtaisesti. Tiedoilla tässä tapauksessa tarkoitetaan muita tietoja kuin lakisääteistä raportointia. Tietojen antamisvelvollisuus tapahtuu yhtiökokouksen tai vastaavan toimielimen päätöksellä. Päätös tehdään enemmistöpäätöksenä. Yksittäinen osakkeenomistaja tai osakkeenomistajaryhmä ei voi siis vaatia tietoja. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 248 - 249.)

Salassapitovelvollisuuteen kuuluu myös se, että asiakkaalta saadut asiakirjat ja muistiinpanot arkistoidaan huolellisesti. Asiakirjat tulee säilyttää niin, että ulkopuolisilla henkilöillä ei ole mahdollisuutta tietojen saamiseen edes vahingossa. Tilintarkastajien pitää siis noudattaa erityistä huolellisuutta hävittäessään tarkastuskohdetta koskevia asiakirjoja. Yhtiön tilintarkastajat luetaan sisäpiiriin kuuluviksi yhtiön osakekaupoissa, joten tilintarkastaja ja hänen sukulaisensa eivät saa ostaa tilintarkastajan tarkastaman yhtiön osakkeita. Jos näin kuitenkin tapahtuu, tilintarkastaja on käyttänyt omaa asemaansa ja hallussaan olevia tietoja väärin. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 249.)

Tilintarkastuslain 44 §:n mukaan salassapitovelvollisuuden rikkomisesta voi seurata vahingonkorvausvelvollisuus tarkastuskohteelle, yhteisön osakkaalle, yhtiömiehelle tai jäsenelle tai muulle henkilölle. Tilintarkastaja voidaan tuomita myös yrityssalaisuuden rikkomisesta, väärinkäytöstä, salassapitorikoksesta tai salassapitorikkomuksesta rangaistukseen ellei muualla laissa ole säädetty ankarampaa rangaistusta (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 249.)

2.3 Tilintarkastajan velvollisuudet

Tilintarkastuslain 17 §:n mukaan tilintarkastajan velvollisuutena on tarkastaa hyvän tilintarkastustavan edellyttämässä laajuudessa yhtiön tilikauden tilinpäätös, kirjanpito ja hallinto. Tilintarkastajan tulee perehtyä yhtiön tilikauden aikaisiin tapahtumiin ja tilinpäätöksen sisältöön siten, että hän saa riittävän kuvan yhtiön kirjanpidosta ja tilinpäätöksestä. Jos yhteisö on konsernin emoyritys, hänen pitää tarkastaa konsernitiilinpäätös. Lisäksi tilintarkastajan on tarkistettava konserniin kuuluvien yhtiöiden keskinäisiä suhteita. (Riistama 2000, s. 24.) Tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa (Tilintarkastuslaki 16 §). Tilintarkastuslain 16 §:n 2 momentin mukaan tilintarkastajan pitää noudattaa yhtiömiesten, yhtiökokouksen tai muun vastaavan toimielimen antamia erityisiä ohjeita, mikäli ne eivät ole ristiriidassa lain, yhtiösopimuksen, yhtiöjärjestyksen, sääntöjen tai hyvän tilintarkastustavan kanssa.

Tilintarkastajan ammatillisesta harkinnasta riippuu, missä määrin hän suorittaa tarkastustyötä jo tilikauden aikana ja missä määrin tarkastustyötä voi suorittaa tilinpäätöksen tarkastuksen yhteydessä. Asiaan vaikuttavat myös yhtiökokouksen ohjeet. (Riistama 2000, s. 25.) Joissakin yhtiöissä edellytetään, että tilintarkastaja tekee jatkuvaa ns. valvontatilintarkastusta myös tilikauden aikana. Valvontatilintarkastajaksi saatetaan nimittää varsinainen tilintarkastaja tai joku muu nimenomaan tähän tehtävään valittava henkilö. Hän on raportointivelvollinen hallitukselle tai hallintoneuvostolle. Tilintarkastaja hoitaa tällöin kyseisen hallintoelimen toimivaltaan kuuluvaa valvontatehtävää. (Kokkonen 2000, s. 11 - 12.)

Tilintarkastajan pitää antaa kultakin tilivuodelta yhtiökokoukselle kirjallinen tilintarkastuskertomus. Sen tulee esittää lausunto:

- siitä onko tilinpäätös laadittu kirjanpitolain ja tilinpäätöstä koskevien muiden säännösten ja määräysten mukaisesti,

- siitä, antaako tilinpäätös kirjanpitolaissa tarkoitetulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot yhteisön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta,
- tilinpäätöksen vahvistamisesta
- tuloksen käsittelystä hallituksen tai muun vastaavan toimielimen esittämällä tavalla sekä
- vastuuvapaudesta. (Tilintarkastuslaki 19 §.)

Tilintarkastuskertomuksen on oltava kirjallinen ja tilintarkastajien allekirjoittama. Tutkimuksen liitteenä (1) on KHT-yhdistyksen suositusten mukainen vakioamuotoinen tilintarkastuskertomus.

Hallinnon tarkastus kuuluu kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastamisen ohella tilintarkastajan lakisääteisiin tehtäviin ja on keskeinen osa tilintarkastusprosessia. Hallituksen tarkastuksen tarkoituksena on varmistua siitä, että hallitus ja toimitusjohtaja ovat toimineet yhteisölainsäädännön ja yhtiöjärjestyksen säännösten mukaisesti. Tilintarkastaja ei ole vastuussa säännösten ja määräysten noudattamatta jättämisen ehkäisemisestä, mutta tilintarkastus voi osaltaan vaikuttaa ennaltaehkäisevästi hallinnon puutteisiin ja rikkomuksiin. (KHT-yhdistys 2002, s. 14 - 15.)

Tilintarkastuskertomus pitää luovuttaa yhtiön hallitukselle viimeistään kaksi viikkoa ennen sitä yhtiökokousta, jossa tilinpäätös on esitetty vahvistettavaksi (Riistama 2000, s. 24). Hallituksen tulee huolehtia siitä, että tilintarkastuskertomus ja muut tilinpäätösasiakirjat ovat osakkeenomistajien nähtävänä vähintään viikon ennen varsinaista yhtiökokousta, jossa tilinpäätös käsitellään. Tilintarkastaja vastaa yhtiölle aiheutuvasta vahingosta, jos hän laiminlyö velvollisuutensa luovuttaa tilintarkastuskertomus hallitukselle laissa säädetyssä vähimmäisajassa, tilintarkastajan ollessa tietoinen yhtiökokouksen pitämisen ajankohdasta. (af Schulten 2004, s. 211.)

Tilintarkastajan pitää tehdä merkintä tilinpäätökseen tilintarkastuksen loppuun suorittamisesta (Tilintarkastuslaki 18 §). Merkinnässä pitää viitata tilintarkastuskertomukseen ja siinä lausutaan, onko tilinpäätös laadittu hyvän kirjanpitotavan mukaisesti. KHT-yhdistyksen suosituksen mukaan vakioamuotoisen tilinpäätösmerkinnän suositellaan olevan seuraavanlainen: ”Tilinpäätös on laadittu hyvän kirjanpitotavan mukaisesti. Suoritetusta tilintarkastuksesta on tänään annettu kertomus”. Tilintarkastuslain 21 §:n mukaan tilintarkastajan pitää olla läsnä yh-

teisön toimielimen kokouksessa, jos hänen tehtäviinsä liittyvien asioiden käsittelyn vuoksi hänen läsnäolonsa siellä on tarpeen. Kyseisiä kokouksia ovat yhteisön hallituksen, hallintoneuvoston sekä yhtiökokouksen tai sitä vastaavan ylimmän päätöksentekuelimen kokoukset. Tilintarkastuslain mukaan läsnäolovelvollisuus syntyy esimerkiksi silloin, kun hallitus tai tarkastuskohteen omistajat ovat pyytäneet tilintarkastajan paikalle. (HE n:o 295/1993, s. 36.)

Tilintarkastuspöytäkirjassa tilintarkastaja voi esittää osakeyhtiön hallitukselle, hallintoneuvostolle tai toimitusjohtajalle huomioita sellaisista seikoista, joita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa (Tilintarkastuslaki 20 §). Tilintarkastuspöytäkirjalla ei ole määrämuotoa, mutta tilintarkastuspöytäkirjassa pitää mainita, että kyseessä on tilintarkastuslain 20 §:n mukainen asiakirja. Tilintarkastuspöytäkirjaan merkitään kaikki sellaiset huomautukset, jotka eivät vaadi muistutuksen tekemistä tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastuspöytäkirjassa käsitellään sellaisia havaintoja, jotka tilintarkastaja haluaa tuoda yhtiön johdon tietoon toimenpiteitä varten. Havainnot voivat koskea kirjanpitoa, valvontajärjestelmää, varainhoitoa tai muuta hallintoa. Mikäli yrityksen johto ei ala toimenpiteisiin tilintarkastajan huomautusten perusteella, tilintarkastajan pitää harkita niiden esittämistä muistutuksena tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuspöytäkirja on tarkoitettu vain sisäiseen käyttöön. Tilintarkastaja ei voi vapautua vastuusta yhtiötä ja kolmatta tahoja kohtaan kirjaamalla jonkin asian huomautuksena tilintarkastuspöytäkirjaan. (Koskinen 1999, s. 37 – 38.)

Jos tilintarkastaja antaa mukautetun tilintarkastuskertomuksen, se sisältää KHT-yhdistyksen vakimuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta poikkeavia lausuntoja. Poikkeavia lausuntoja voivat olla esim. muistutus, tilinpäätöstietojen täydennys ja/tai lisätiedot. (Koskinen 1999, s. 8.) Tilintarkastajan tulee esittää kertomuksessaan muistutus, jos yhteisön vastuuvolliset ovat syyllistyneet tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus tai joka on voimassaolevien lakien vastaista toimintaa (Riistama 2000, s. 27). Tilintarkastajan tulee ottaa kantaa ainoastaan siihen, onko vastuuvollinen syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta voi aiheutua vahingonkorvausvelvollisuus yhtiötä kohtaan. Tilintarkastajan velvollisuutena ei siis ole ottaa kantaa siihen, onko yhtiön johto aiheuttanut kolmannelle osapuolelle vahinkoa, josta voi seurata korvausvelvollisuus. Tilintarkastajan on perusteltava, miksi hän antoi muistutuksen. Muistutus tulee antaa vain silloin, kun siihen on aihetta. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 269.) Tilintarkastajalla on tällöin velvollisuus olla läsnä yhteisön kokouksessa vastaamassa mahdollisiin kysymyksiin. Tilintarkastajan tulee tarvittaessa täydentää tilinpäätöstietoja vähäisten puutteiden osalta. Tilintarkastaja saa antaa kertomukses-

saan lisätietoja, jos se on hänen mielestään tarpeellista. Tällöin hän voi esimerkiksi selventää tilinpäätöstietoja tai korostaa tilikauden aikana tai sen jälkeen tapahtunutta poikkeuksellista seikkaa. (Riistama 2000, s. 28.)

Tilinpäätöksen virhe tai puute voi johtua väärinkäytöksestä tai virheestä. Virheestä puhuttaessa on kysymyksessä tahaton virhe tai puute tilinpäätöksessä. Virhe voi syntyä kerättäessä tai muokatessa aineistoa, josta tilinpäätös on laadittu. Tosiasioiden huomaamatta jääminen tai väärä tulkinta voivat johtaa virheelliseen kirjanpidon arvioon. Jos tilinpäätöksen laatija tulkitsee tai soveltaa tilinpäätöksen laatimisperiaatteita väärin, voi syntyä virhe. Väärinkäytöksellä taas tarkoitetaan johdon, hallintoelinten jäsenten, henkilökunnan tai ulkopuolisen henkilön tahallista tekoa, johon liittyy petollinen menettely oikeudettoman tai laittoman edun hankkimiseksi. Tilintarkastajan pitää arvioida sellaisia puutteita, jotka aiheuttavat olennaisen virheen tai puutteen tilinpäätökseen. Tilintarkastaja voi hankkia olennaisen virheen tai puutteen havaitsemisesta vain kohtuullisen varmuuden. (KHT-Yhdistys 2005, s. 88 – 91.) IASC:n julkaisussa² olennaisuus määritellään seuraavasti: ”Tieto on olennainen, jos sen esittämättä jättäminen tai totuudenvastainen esittäminen saattaa vaikuttaa tilinpäätösinformaation perusteella tehtäviin taloudellisiin päätöksiin. Olennaisuus riippuu erän tai virheen suuruudesta kyseisessä (nimenomaisessa) tilanteessa arvioituna. Näin ollen olennaisuudessa on kysymys enemmänkin kynnyksestä tai rajasta kuin tiedon hyödyllisyyttä koskevasta laatuvaatimuksesta.”

Jos tilintarkastusta ei ole voitu suorittaa riittävässä laajuudessa tai tilintarkastajan ja johdon välillä on näkemuseroja valittujen laskentaperiaatteiden hyväksyttävyydestä, niiden soveltamisesta tai tilinpäätösinformaation riittävydestä, tilintarkastaja ei voi antaa vakiomuotoista lausuntoa, mikäli asian vaikutus tilinpäätökseen on tai voi olla olennainen. Jos vakiomuotoinen lausunto ei ole mahdollinen, tilintarkastaja voi antaa ehdollisen, avoimen tai kielteisen lausunnon. Tilintarkastaja voi antaa ehdollisen lausunnon, jos näkemuseroilla johdon kanssa tai tilintarkastuksen laajuutta koskevilla rajoituksilla ei ole niin laajoja ja merkittäviä vaikutuksia, että tilintarkastajan pitäisi antaa avoin tai kielteinen lausunto. Kun tilintarkastaja antaa avoimen lausunnon, tilintarkastuksen laajuutta koskevilla rajoituksilla on niin merkittäviä ja laajoja mahdollisia vaikutuksia, että tilintarkastaja ei ole pystynyt hankkimaan tarpeellisessa määrin tilintarkastusevidenssiä eikä siten voi antaa lausuntoa tilinpäätöksestä. Jos johdon ja tilintarkastajan välisten näkemuserojen vaikutus tilinpäätökseen on niin merkittävä ja laajasti

² IASC: Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements

vaikuttava, ettei ehdollinen lausunto tuo tarpeeksi esille tilinpäätöksen harhaanjohtavuutta tai puutteellisuutta, tilintarkastajan tulee antaa kielteinen lausunto. Kun tilintarkastajan lausunto ei ole vakionuotoinen, tilintarkastuskertomuksessa pitää esittää selkeästi olennaiset tähän vaikuttaneet syyt, ja jos mahdollista arvio näiden seikkojen mahdollisesta vaikutuksesta tilinpäätökseen. (KHT-Yhdistys 2005, s. 331 – 332.)

On myös tilanteita, joissa tilintarkastaja voi olla antamatta tilintarkastuskertomusta. Jos yhtiö ei ole maksanut tilintarkastajan palkkiolaskuja eräpäivään mennessä, tilintarkastaja voi jättää tilintarkastuskertomuksen antamatta. Tilintarkastajan pitää ilmoittaa asiasta yhtiökokoukselle. Jos yhtiön päätösvaltainen hallitus tai toimitusjohtaja eivät ole allekirjoittaneet tilinpäätöstä, tilintarkastaja voi lykätä tilintarkastuskertomuksen antamista siihen asti kunnes allekirjoitukset saadaan. (Koskinen 1999, s. 275.)

Tilintarkastajan antama huomautus voi koskea tilinpäätöstä, kirjanpitoa, valvontajärjestelmää, varainhoitoa, hallintoa sekä muita tarkastuksen piiriin kuuluvia kohteita. Tilinpäätösmerkinnällä tilintarkastaja todentaa, että tilintarkastus on suoritettu, tarkastuksen kohteena on merkinnällä varustettu tilinpäätös ja tilintarkastuskertomus on annettu. Tilintarkastuksen tulokset kerrotaan tilintarkastuskertomuksessa. (KHT-Yhdistys 2005, s. 336 – 337.) Tilintarkastuslain 19.3 §:n mukaan tilintarkastajan tulee tarvittaessa täydentää tilinpäätöstietoja. Saman pykälän mukaan tilintarkastaja voi antaa tilintarkastuskertomuksessa lisätietoja koskien tilinpäätöstä, hallintoa ja kirjanpitoa, jos hän katsoo sen olevan tarpeen.

Tilintarkastajat jatkavat toimintaansa yhtiön selvitystilasta huolimatta. Tilintarkastajat jatkavat toimessaan yhtiön mahdolliseen purkamiseen saakka. (af Schulten 2004, s. 428.) Selvitystilan aikana tilintarkastajien on tarkastettava yhtiön johdon laatima tilinpäätös. Heidän on annettava tilintarkastuskertomus, ellei yhtiökokous päättää, että sen laadinta on tarpeetonta. Tilintarkastajien on tarkastettava selvitysmiesten laatima selvitysmenettelyä koskeva selvitys ja annettava siitä sekä koko selvitystilan aikaisesta hallinnosta tilintarkastuskertomus. (af Schulten 2004, s. 428.)

Kun selvitystila uhkaa yhtiötä, tilintarkastajan on mainittava siitä tilintarkastuskertomuksessa, jos oma pääoma on pienempi kuin puolet osakepääomasta. Tilintarkastuskertomukseen on tehtävä maininta myös silloin, jos hallitus on laiminlyönyt yhtiökokouksen koollekutsumisen yhtiön selvitystilaan asettamista varten. Jos hallitus ja yhtiökokous ovat laiminlyöneet velvol-

lisuutensa hakea yhtiö selvitystilaan tuomioistuimessa, tilintarkastajan on tehtävä siitä maininta tilintarkastuskertomukseen ja annettava kielteinen kannanotto vastuuvapauteen. (Laine 1999, s. 240.) Velvollisuuden laiminlyömisestä saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus. Tilintarkastajan on myös tarkastettava hallituksen laatima tase, jos tase on laadittu ja sen mukaan yhtiön oma pääoma on alle puolet osakepääomasta. Tilintarkastuskertomuksessa lausutaan siitä, onko selvitystila tilintarkastajan mielestä tarpeettomasti pitkitetty. (Laine 1999, s. 240.) Tilintarkastuslain 17 §:n mukaan tilintarkastajan on annettava lausunto, jos selvitystila aiotaan lopettaa ja yhtiön toimintaa jatkaa.

3 TILINTARKASTUS JA TILINTARKASTUSJÄRJESTELMÄ

3.1 Suomi

Suomessa tilintarkastus on instituutiona tullut yleisen mielenkiinnon kohteeksi oikeastaan vasta pääomamarkkinoiden kehityttyä 1980-luvulla erittäin ripeästi. Aina 1970-luvulle saakka esimerkiksi KHT -tutkinnon suorittaneita tilintarkastajia oli vain noin sata. Myös meillä 1990-luvun alun taloudellinen lama kiihdytti julkista keskustelua tilintarkastuksen tehtävistä, mahdollisuuksista ja rajoituksista sekä tilintarkastajien vastuusta. (Riistama 1999, s. 18 – 19.)

3.1.1 Suomen tilintarkastusjärjestelmästä

Tilintarkastuslaki, joka tuli voimaan vuoden 1995 alussa säätelee

- tilintarkastajien hyväksymistä ja rekisteröintiä,
- tilintarkastuksen toimittamisvelvollisuutta ja sisältöä,
- tilintarkastajien riippumattomuutta, esteellisyyttä ja salassapitovelvollisuutta,
- tilintarkastusjärjestelmän ohjausta, kehittämistä ja valvontaa sekä
- tilintarkastajaan kohdistettavia rangaistuksia ja tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta.

International Federation of Accountants (IFAC)³ määrittelee tilintarkastuksen seuraavasti: "Tilintarkastus on minkä tahansa kokoisen tai lakisääteisen muodon omaavan ansaintataloudellisen tai muun talousyksikön tilinpäätöksen tai siihen verrattavan informaation riippumattonta tutkimista, jonka tarkoituksena on käsityksen ilmaiseminen tutkitusta tilinpäätöksestä tai siihen rinnastettavasta informaatiosta."

Suomen tilintarkastusjärjestelmää kutsutaan kaksiportaiseksi, koska tilintarkastajia on kahdenlaisia eli KHT- ja HTM-tilintarkastajia (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 50). Näiden lisäksi Suomessa on Julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuslautakunnan hyväksymiä tilintarkastajia eli ns. JHTT-tilintarkastajia. Hyväksytty tilintarkastaja voi olla

³ IFAC Handbook: International Standard on Auditing 1, Objective and Basic Principles Governing an Audit (ISA 1)

- Keskuskauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja (KHT-tilintarkastaja),
- paikallisen kauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja (HTM-tilintarkastaja) tai
- Keskuskauppakamarin hyväksymä KHT-yhteisö tai paikallisen kauppakamarin hyväksymä HTM -yhteisö. (Riistama 2000, s. 13.)

Kauppa- ja teollisuusministeriö pitää yllä tilintarkastajarekisteriä, johon merkitään hyväksytyjä tilintarkastajia koskevat tiedot. Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta ilmoittaa hyväksytyjä tilintarkastajaa koskevat tiedot tilintarkastajarekisteriin. KHT- ja HTM-tilintarkastajasta rekisteriin merkitään nimi, syntymäaika ja rekisteröintipäivä. KHT- ja HTM-yhteisöstä rekisteriin merkitään ainoastaan toiminimi ja rekisteröintipäivä. KHT- ja HTM-tilintarkastajien kelpoisuus tarkastaa yhteisöjen kirjanpito, tilinpäätös ja hallinto poikkeavat toisistaan. Vain KHT-tilintarkastajat ja KHT-yhteisöt voivat toimia ainoina tilintarkastajina kaikissa tilintarkastuskohteissa Suomessa, myös julkisesti noteeratuissa yhtiöissä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 50 – 51.)

Kauppa- ja teollisuusministeriön yhteydessä toimiva valtion tilintarkastuslautakunta (VALA) on korkein tilintarkastusjärjestelmää valvova ja ohjaava toimielin. Sen tehtävänä on mm. ratkaista Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan päätöksiin tehdyt valitukset ja tietyissä tilanteissa peruuttaa hyväksytyn tilintarkastajan hyväksyminen. Valtion tilintarkastuslautakunta antaa myös ohjeita tilintarkastuslain ja asetusten soveltamisesta sekä tekee aloitteita tilintarkastusta koskevien säännösten kehittämiseksi. VALA:ssa on puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja kuusi muuta jäsentä. Puheenjohtajalla ei ole henkilökohtaista varajäsentä. Kaikilla muilla VALA:n jäsenillä on henkilökohtainen varajäsen, jonka valtioneuvosto määrää kolmeksi vuodeksi kerrallaan. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 63.)

Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan (TILA) tehtävänä on tilintarkastuslain mukaan valvoa, että KHT-tilintarkastajien sekä KHT-yhteisöjen hyväksymisen edellytykset täyttyvät. TILA:n on valvottava, että KHT-tilintarkastajat säilyttävät ammattitaitonsa ja että tilintarkastajat noudattavat toiminnassaan tilintarkastuslain ja sen nojalla annettavia säädöksiä. TILA ohjaa ja kehittää tilintarkastajien hyväksyntää ja valvontaa laatimalla erilaisia julkaisuja. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 59.) TILA käsittelee myös hyväksytyjen tilintarkastajien toimintaa koskevia kanteluita (Riistama 2000, s. 53). Tilintarkastuslautakunta järjestää vuosittain KHT - ja HTM-tutkinnot (Keskuskauppakamari 2000, s. 1). TILA:ssa on puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja 12 muuta jäsentä. Kaikilla muilla jäsenillä paitsi puheenjohtajal-

la ja varapuheenjohtajalla on henkilökohtainen varajäsen. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 61.)

Kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat (TIVA:t) hyväksyvät ja valvovat omilla toimialueillaan HTM-tilintarkastajia ja HTM-yhteisöjä (Keskuskauppakamari 2000, s. 1). Kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnilla ei ole hyväksymiseen ja valvontaan liittyviä ohjaus- ja kehittämistehtäviä. TIVA:ssa on puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja kuusi muuta jäsentä. Puheenjohtajaa ja varapuheenjohtajaa lukuun ottamatta muilla jäsenillä on henkilökohtainen varajäsen. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 62.)

Tilintarkastusinstituutioon kuuluvat myös KHT- ja HTM-yhdistykset, joiden tarkoituksena on toimia yhdyssiteenä jäsenten välillä, valvoa jäsenten etua, ylläpitää ja kehittää jäsenten ammattitaitoa ja -tietoja sekä jäsenten suorittaman tilintarkastuksen laatua. Lisäksi yhdistysten tarkoituksena on kehittää ja edistää tilintarkastusta sekä hyvää kirjanpitolapaa. (Riistama 2000, s. 62 – 64.) KHT-yhdistys on suorittanut jäsentensä laadunvalvontaa vuodesta 1998 alkaen. Yhdistys julkaisee laatustandardeja, koordinoi laadunvalvontajärjestelmiä, valitsee laadunvalvonnasta vastuussa olevat henkilöt ja hoitaa valvontatulosten raportoinnin. Käytännössä tilintarkastajien työtä tarkastavat siis KHT-yhdistyksen jäsenet. Jokaisen tilintarkastajan pitää ammattisäännösten mukaan olla laadunvalvonnan kohteena vähintään kerran viidessä vuodessa. Kyseinen järjestelmä on Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan hyväksymä ja täyttää EU:n komission suositusten minimivaatimukset. Suurimmilla tilintarkastustoimistoilla on ollut jo pitkään käytössä oma sisäinen laadunvalvontajärjestelmä. Sisäisellä laadunvalvontajärjestelmällä tarkoitetaan sitä että, toisen paikkakunnan tai maan toimistosta on tullut tilintarkastaja tarkastamaan kollegoidensa työtä. Järjestelmä on täysin vapaaehtoinen, mutta perustuu kansainvälisiin suosituksiin. (KHT-yhdistys 2002, s. 46 – 47.)

3.1.2 Tilintarkastajan asema ja kelpoisuus Suomessa

Tilintarkastaja on toimielin, joka tarkastaa ja valvoo yhtiön toimintaa. Tilintarkastaja on yhtiön omistajien yhteinen luottamusmies. (af Schultén, 2004, s. 151.) Hänen tulee noudattaa myös yhtiömiesten, yhtiökokouksen tai vastaavan toimielimen antamia erityisiä ohjeita, mikäli nämä ohjeet eivät ole ristiriidassa lain, yhtiöjärjestyksen, sääntöjen tai yhtiösopimuksen taikka hyvän tilintarkastustavan kanssa (Tilintarkastuslaki 16 § 2 mom.) Tilintarkastajan teh-

tävänä on hyvän tilintarkastustavan mukaisesti tarkastaa tilinpäätös ja kirjanpito sekä yhteisön hallinto (Tilintarkastuslaki 17 §). Tilintarkastaja ei kuitenkaan voi tehdä päätöksiä eikä voi käyttää toimeenpanovaltaa yhteisössä.

Tilintarkastajan on oltava luonnollinen henkilö tai hyväksytty tilintarkastusyhteisö (Tilintarkastuslaki 10 §). Henkilöä, joka ei ole siviilioikeudellisesti täysivaltainen, ei voida valita tilintarkastajaksi. Myöskään konkurssissa tai liiketoimintakiellossa olevaa ei voida valita tilintarkastajaksi. Konkurssikielto koskee myös tilintarkastusyhteisöä. Jokaisella tilintarkastajalla on oltava sellainen laskentatoimen, taloudellisten ja oikeudellisten asioiden tuntemus ja kokemus kuin yhteisön toiminnan laatuun ja laajuuteen katsoen on tarpeen tehtävän hoitamiseksi. Tilintarkastajan tulee tuntea kirjanpito- ja tilinpäätöskäytäntö niin hyvin, että hän pystyy itsenäisesti arvioimaan toimeksiantoon kuuluvat laillisuusseikat. (HE n:o 295/1993, s. 26.)

Tilintarkastajan on lisäksi hallittava riittävästi tilintarkastustekniikkaan ja tilintarkastukseen keskeisesti kuuluvia tehtäviä kyetäkseen noudattamaan Tilintarkastuslain 16 §:n mukaisesti hyvää tilintarkastustapaa. Tilintarkastajan ei kuitenkaan edellytetä harjoittavan tilintarkastusta ammatikseen. (Riistama 2000, s. 13.) Tilintarkastajan pitää olla täysi-ikäinen. Verolainsäädännön ja verokäytännön tuntemus on myös eduksi. Maallikkotilintarkastajien kelpoisuusvaatimuksiin ei ole kiinnitetty paljoakaan huomiota ja tästä on seurannut se, että maallikkotilintarkastaja ei välttämättä pysty havaitsemaan kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon virheitä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 148 – 149.) Tilintarkastajan yleisiin kelpoisuusehtoihin ei kuulu atk-tuntemus, mutta nykyisin se on siitä huolimatta välttämätöntä. (Riistama 2000, s. 16.) Vähintään yhdellä tilintarkastajalla tulee olla asuinpaikka Euroopan talousalueella tai tilintarkastajan tulee olla KHT- tai HTM-yhteisö (Tilintarkastuslaki 10 § 2. mom.). Tilintarkastajan ei tarvitse olla Suomen kansalainen eikä hänellä tarvitse olla kotipaikkaa Suomessa. Hänen on kuitenkin täytettävä yleiset kelpoisuusehdot. Hänellä pitää olla siis riittävä Suomen kirjanpito- ja tilinpäätössäännösten sekä yhteisölaainsäädännön tuntemus. (Riistama 2000, s. 16.)

KHT- tai HTM-tilintarkastajaksi hyväksyminen edellyttää, että hakija on luonnollinen henkilö, joka ei ole osoittanut olevansa sopimaton tilintarkastajan tehtävään. Hyväksyminen edellyttää myös sitä, että henkilö ei ole konkurssissa ja että hänen toimintakelpoisuuttaan ei ole rajoitettu. Hänelle ei myöskään saa olla määrätty edunvalvojaa. Tilintarkastajaksi aikova ei saa harjoittaa tilintarkastuksen ohella muuta toimintaa, joka on omiaan vaarantamaan tilintar-

kastajan riippumattomuuden tai tilintarkastuksen suorituksen. (KHT-yhdistys 2002, s. 38 – 39.) KHT-tilintarkastajaksi hyväksyminen edellyttää ylempää korkeakoulututkintoa, vähintään kolmen vuoden työkokemusta Keskuskauppakamarin hyväksymän tilintarkastajan ohjauksessa tai vastaavalla tavalla vaativissa tilintarkastuksen ja laskentatoimen tehtävissä. KHT-tilintarkastajaksi aikovan pitää osoittaa ammattitaitonsa suorittamalla tilintarkastajan ammattitutkinnon. KHT- ja HTM-tilintarkastajatutkinnot järjestetään vuosittain syksyllä. Tutkinto on kaksipäiväinen ja siihen kuuluu kaksi osaa eli hyvä tilintarkastustapa ja hyvä kirjanpito tapa sekä tilintarkastuskertomus ja muut raportit. HTM-tilintarkastajien ammattitutkinto on suppeampi kuin KHT-tutkinto ja heille riittää alempi koulutus. (Riistama 2000, s. 56 - 57.)

3.1.3 Osakeyhtiön tilintarkastuksesta

Jokaisessa osakeyhtiössä pitää olla vähintään yksi tilintarkastaja. Yhtiöjärjestyksessä on mainittava tilintarkastajien vähimmäismäärä ja yhtiökokouksen niin halutessa myös enimmäismäärä. Osakeyhtiön tilintarkastajan valitsevat yhtiökokoukseen osallistuvat osakkeenomistajat (Osakeyhtiölaki 10:1 §). Yhteisön sääntöjen mukaan sillä voi olla useampia tilintarkastajia kuin laki edellyttää. Yhteisön on noudatettava yhtiöjärjestyksen määräyksiä (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 142). Yhtiöjärjestyksessä voidaan määrätä, että jokin muu taho kuin yhtiökokous valitsee yhden tai useamman tilintarkastajan. Yhden tilintarkastajan pitää kuitenkin olla yhtiökokouksen valitsema. (af Schulten 2004, s. 155.) Osakeyhtiölain 10. §:n mukaan tilintarkastajalta ja varatilintarkastajalta on ennen heidän valintaansa saatava päivätytty ja allekirjoitettu suostumus tehtävään. Jos tilintarkastajana toimii tilintarkastusyhteisö, riittää yhteisön puolesta annettu suostumus. Kyseinen suostumus on liitettävä osakeyhtiön kaupparekisteri-ilmoitukseen. Konsernin tytäryhtiön tilintarkastajaksi on valittava vähintään yksi emoyhtiön tilintarkastaja. Tilintarkastajan voi valita tehtävään toistaiseksi tai määräajaksi. Tilintarkastajan on annettava suostumuksensa ennen hänen valitsemistaan tehtävään. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 157.)

Tilintarkastajaksi voidaan valita yksityisen henkilön sijasta hyväksytty tilintarkastusyhteisö. Tilintarkastuslain 15 §:n mukaan tilintarkastusyhteisön on ilmoitettava osakeyhtiölle, kenellä luonnollisella henkilöllä on päävastuu tilintarkastuksen toimittamisesta. Hänen ei tarvitse itse suorittaa kaikkia tilintarkastustoimenpiteitä, mutta hänen on kuitenkin allekirjoitettava tilintarkastuskertomus ja muut tärkeimmät raportit. Hänellä on velvollisuus ohjata ja tarkkailla

alaistensa työtä. Samalla hän muodostaa kokonaiskuvan tarkastettavan yhtiön tilasta ja sen johdon toiminnasta. (af Schulten 2004, s. 153 – 154.) Hänellä on oikeus ja velvollisuus olla läsnä yhtiökokouksissa (Tilintarkastuslaki 21 §).

Osakeyhtiölain 10 §:n 4.1 momentin mukaan kaikissa julkisissa osakeyhtiöissä on oltava vähintään yksi KHT-tilintarkastaja. Tämä koskee myös niitä julkisia osakeyhtiöitä, joiden arvopapereilla ei käydä arvopaperimarkkinalaissa tarkoitettua julkista kauppaa. Osakeyhtiön on valittava tilintarkastajaksi hyväksytty tilintarkastaja, jos kaksi seuraavista raja-arvoista ylittyy edellisen tilikauden osalta: taseen loppusumma 340 000 euroa, liikevaihto 680 000 euroa ja palveluksessa keskimäärin yli 10 työntekijää. Uudessa osakeyhtiölain luonnoksessa ehdotetaan, että tilintarkastuspakosta luovuttaisiin pienemmissä osakeyhtiöissä ja että osakeyhtiöt saisivat käyttää vain hyväksytyjä tilintarkastajia. (Osakeyhtiölakityöryhmä 2003, s. 51 – 52.) Edellä mainitussa yhteisössä muut tilintarkastajat saavat olla maallikoita, jos vähintään yksi tilintarkastaja (ja mahdollinen varatilintarkastaja) on hyväksytty tilintarkastaja. Vain hyväksytty tilintarkastaja voidaan valita, jos kaksi seuraavasta kolmesta raja-arvosta täyttyy: taseen loppusumma edellisen tilikauden osalta on yli 2 100 000 euroa, liikevaihto on edellisen tilikauden osalta yli 4 200 000 euroa ja palveluksessa on ollut keskimäärin yli 50 henkilöä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 151 – 152.) Tilintarkastuslain 12 §:n mukaan vähintään yhden tilintarkastajan on oltava KHT-tilintarkastaja tai KHT-yhteisö, jos yhteisö on laskenut liikkeeseen arvopaperimarkkinalaissa tarkoitettulla tavalla julkisen kaupankäynnin kohteena olevan arvopaperin tai kaksi seuraavasta kolmesta raja-arvosta täyttyy: taseen loppusumma edellisen tilinpäätöksen mukaan on yli 25 000 000 euroa, liikevaihto edellisen tilinpäätöksen mukaan on yli 50 000 000 euroa ja palveluksessa on ollut keskimäärin 300 henkilöä.

Tilintarkastuslain 26 §:n mukaan tilintarkastajan voi erottaa toimestaan kesken toimikauden se, joka on tilintarkastajan valinnut, määrännyt tai osoittanut tehtävään. Erottaminen voi tapahtua myös ilman perustelua, mutta suositeltavaa olisi kuitenkin ilmoittaa ne syyt, miksi tilintarkastaja erotetaan. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 157 – 161.) Yhtiön johdolla tai enemmistöosakkaalla ei ole oikeutta erottaa tilintarkastajaa. Tilintarkastuslain 21 §:n mukaan tilintarkastajalla on oikeus olla mukana ja käyttää puhevaltaa yhtiökokouksessa, jossa käsitellään hänen erottamistaan. (Af Schulten 2004, s. 165 – 166.)

Tilintarkastaja voi erota toimestaan kesken toimikauden ilmoittamalla siitä kirjallisesti yhteisölle. Kirjallinen ilmoitus on annettava hallitukselle, toimitusjohtajalle tai näitä vastaavalle

toimielimelle. Tilintarkastajan ei tarvitse kertoa syitä eroonsa, mutta tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa. Tilintarkastaja ei saa aiheuttaa eroamisellaan tarpeetonta haittaa tai vahinkoa tarkastuskohteelle. Jos tilintarkastaja eroaa kesken toimikauden, hänen on annettava toiminnastaan selvitys eroamiseensa asti. Tilintarkastuslain 26 §:n mukaan selvitys on annettava sille yhteisölle, jonka tilintarkastustehtävistä tilintarkastaja eroaa. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 157 – 161.)

Osakeyhtiölakityöryhmän mietinnössä (2003:4, s. 51 - 52) ehdotetaan, että pienimmissä osakeyhtiöissä ei olisi enää tilintarkastuspakkoa. Ehdotuksen mukaan osakeyhtiöissä voitaisiin käyttää vain tilintarkastuslaissa tarkoitettua hyväksyttyä eli auktorisoitua tilintarkastajaa. Tämä herättää kysymyksen maallikkotilintarkastajien asemasta tulevaisuudessa. Ehdotuksen mukaan on kolme vaihtoehtoa, jos halutaan luopua maallikkotilintarkastuksesta: kaikkien osakeyhtiöiden olisi käytettävä hyväksyttyä tilintarkastajaa tai pienimmät osakeyhtiöt vapautettaisiin tilintarkastuspakosta. Kolmas vaihtoehto olisi kehittää pienimmille osakeyhtiöille jokin uusi tilinpäätösinformaation oikeellisuuden varmistuskeino. Varmistuskeinoilla tarkoitetaan esimerkiksi hyväksytyyn kirjanpitäjän käyttämistä tai kevennettyä tilintarkastusta. Kauppa- ja teollisuusministeriön asettama tilintarkastuslain tarkastamistyöryhmällä tulee olemaan suuri merkitys tämän ehdotuksen jatkovalmisteluissa.

Kauppa- ja teollisuusministeriön asettama työryhmä on antanut ehdotuksensa tilintarkastuslain muutoskohteista (KTM:n työryhmä- ja toimikuntaraportteja 2003). Raportissa esiintyy osittain samoja asioita kuin osakelakityöryhmän raportissa. Raportissa ehdotetaan tilintarkastajan riippumattomuutta ja esteellisyyttä koskevien säännösten uudistamista Euroopan komission tilintarkastajan riippumattomuutta koskevan suosituksen ja kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaisiksi. Ehdotuksen mukaan pörssiyrityksen tilintarkastaja saisi toimia tilintarkastajana enintään seitsemänä peräkkäisenä tilikautena. Tilintarkastus tulisi vapaaehtoiseksi pienimmissä osakeyhtiöissä. Maallikkotilintarkastajista luovuttaisiin kokonaan. Tilintarkastusrikoksen maksimirangaistus nostettaisiin yhdestä vuodesta kolmeen vuoteen.

Edellä esitetyn mietinnön pohjalta syntynyt uusi tilintarkastuslaki astui voimaan 1.7.2007 ja sitä sovelletaan 1.7.2007 tai sen jälkeen alkaviin tilikausiin. Tilintarkastuslain voimaantulo ei edellyttänyt yrityksiltä välittömiä toimenpiteitä. Uusiin yhtiöihin, jotka perustetaan uuden tilintarkastuslain voimaantulon jälkeen, pitää valita auktorisoitu tilintarkastaja. Vanhojen yhtiöiden siirtymäaika päättyy 31.12.2011. Tämän jälkeen tilintarkastajaksi on valittava KHT -

tai HTM -tilintarkastaja taikka KHT -yhteisö tai HTM -yhteisö. Maallikkotilintarkastajista luovutaan siis vähitellen.

Uuden tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan voi jättää valitsematta, jos sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on täytynyt enintään yksi seuraavista edellytyksistä:

- taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa,
- liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa tai
- palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä

Sarbanes-Oxley act, joka koskee niitä ulkomaisia yhtiöitä, joiden arvopapereita on listattu Yhdysvaltain pörssissä, vaikuttaa tilintarkastajien työhön tulevaisuudessa. Tämän säännöksen mukaan listatulla yhtiöllä on oltava tarkastuskomitea. Tarkastuskomitea voi muodostua joko koko hallituksesta tai ns. riippumattomista laskentatoimeen ja talousasioihin perehtyneistä hallituksen jäsenistä. Komitean tehtävänä on valita lakisääteiset tilintarkastajat ja päättää heidän palkkioistaan. Komitean jäsenet valvovat tilintarkastuksen laatua ja tilintarkastajien riippumattomuutta. Komitea tarkastaa tilinpäätökset ja osavuotiskatsaukset ennen niiden julkistamista, käsittelee tilintarkastajien raportit ja mahdolliset erimielisyydet tilintarkastajan ja toimivan johdon välillä. He valvovat sisäistä tarkastusta ja hyväksyvät etukäteen kaikki tilintarkastajan suorittamat tilintarkastukseen kuulumattomat palvelutoimeksiannot. Suomessa toimivien kansainvälisten tilintarkastusyhteisöjen täytyi rekisteröidä huhtikuuhun 2004 mennessä ne tilintarkastuksiin osallistuvat henkilönsä, jotka tarkastavat Yhdysvalloissa listattuja yhtiöitä tai niiden tytäryhtiöitä. Rekisteriä ylläpitää Public Company Accounting Oversight Board –niminen valvontaviranomainen. (af Schulten 2004, s. 149 – 150.)

3.2 Iso-Britannia

Riippumattomia tilintarkastajia alettiin nimittää 1840-luvulla Isossa-Britanniassa. Vuonna 1880 perustettiin The Institute of Chartered Accountants of England and Wales (ICAEW), koska osakeyhtiölaki vuodelta 1862 ja Banking and Joint Stock Companies Act vuodelta 1879 vaativat, että yhtiön tilintarkastajien pitää raportoida osakkeenomistajille, sisältääkö yhtiön tase oikeat ja riittävät tiedot. (Gin Chong 1997, s. 6 – 7.)

3.2.1 Ison-Britannian tilintarkastusjärjestelmästä

The Institute of Chartered Accountants of England and Wales (ICAEW) on suurin laskentatoimen ammattiyhdistys Euroopassa ja sillä on yli 110 000 jäsentä (Collier 1998, s. 31). The Chartered Association of Certified Accountants (ACCA) on Ison-Britannian toiseksi suurin laskentatoimen ammattiyhdistys (Collier 1998, s. 33).

Isossa-Britanniassa säädökset jakautuvat kirjanpitosstandardeihin, osakeyhtiölakiin ja arvopaperipörssiin. Osakeyhtiölaki (Companies Act) vuodelta 1985 sisältää yksityiskohtaiset säädökset tilintarkastuksesta, kirjanpidon kirjauksista ja tilinpäätöksistä, joista tilintarkastaja raportoi, sekä tilintarkastajan suhteista tarkastettavaan yritykseen (Millichamp 2002, s.8). Se sisältää myös minivaatimukset tilintarkastajien koulutuksesta ja harjoittelusta. Lakia muutettiin vuonna 1989 etenkin sen osalta, kuka voi toimia tilintarkastajana.

Isossa-Britanniassa on kahdenlaisia tilintarkastajia. Tilintarkastajat voivat harjoittaa tilintarkastusta yksityisenä elinkeinonharjoittajana (sole practioner) tai erikseen rekisteröityneenä vastuullisena tilintarkastajana (principal) henkilöyhtiö- (partnership) tai osakeyhtiömuotoisessa (company) tilintarkastustoimistossa. Jotta tilintarkastaja voi suorittaa osakeyhtiön lakisääteisen tilintarkastuksen, hänen pitää olla rekisteröity. Osakeyhtiölaista (Companies Act 1989) löytyy lakisääteisen tilintarkastajan kelpoisuuden vaatimukset Rekisteröinnin eli auktorisoinnin voi antaa vain tunnustettu valvontaelin (Recognized Supervisory Body). RSB määrittää kelpoisuutta koskevat vaatimukset, jotka tilintarkastajan tulee täyttää. RSB:t ovat kauppa- ja teollisuusministeriön (Department of Trade and Industry) tunnustamia tilintarkastajayhdistyksiä, joita on viisi:

- The Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW),
- The Institute of Chartered Accountants of Scotland (ICAS),
- The Institute of Chartered Accountants in Ireland ((ICAI),
- The Association of Chartered Certified Accountants (ACCA) ja
- The Association of Authorized Public Accountants (AAPA). (Horsmanheimo & Steiner, 2002, s. 89 – 90.)

Isossa-Britanniassa on pitkälle kehittynyt tilintarkastusalan itsesääntely. Tällöin tilintarkastusyhdistyksillä on suuri mahdollisuus vaikuttaa tilintarkastusalan normitukseen. APB (Auditing Practices Board) on useiden yhdistysten yhteinen toimielin, jonka tehtävänä on valmistel-

la tilintarkastusstandardeja. Tämän lisäksi APB johtaa tilintarkastustoiminnan kehittämistä Isossa-Britanniassa ja Irlannissa. Tavoitteena on, että APB vahvistaa tilintarkastusstandardeja, vastaa taloudellista tietoa käyttävien kehittämistarpeisiin ja varmistaa toiminnallaan yleisen luottamuksen säilymisen tilintarkastustoimintaa kohtaan. Jotta nämä tavoitteet saavutetaan, APB kehittää tilintarkastustoimintaan vaikuttavia sääntöjä, määräyksiä ja standardeja. APB yrittää lisätä myös tilintarkastuksen merkitystä ja parantaa sen taloudellista tehokkuutta olemalla yhteydessä niihin, jotka käyttävät taloudellista tietoa. APB:n toiminnassa on mukana tilintarkastusammattissa toimivia. Heidän lisäksi APB:n toimintaan osallistuu liike-elämässä ja akateemisten maailmassa toimivia ammattihenkilöitä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 92 – 93.)

Auditing Practices Board eli APB julkaisee kolmeen pääluokkaan jakautuvia suosituksia ja ohjeita:

- Statements of Auditing Standards (SAS): peruskäsitteet ja tärkeimmät tarkastuskäytännöt, joita tilintarkastajien vaaditaan noudattavan
- Practise Notes: käytännön neuvoja siitä, miten tarkastustyö tulisi hoitaa esim. eri teollisuuden aloilla tai tietyissä olosuhteissa
- Bulletins: tiedotuksia tilintarkastuksesta ja tilintarkastajan työstä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 94.)

Näiden lisäksi APB julkaisee mielipiteitä, kannanottoja ja tutkimuksia. Tarvittaessa APB tiedottaa tilintarkastusalan asioista yleisölle ja lisää yleisön tietoa tilintarkastajan roolista ja tehtävistä. Recognized Supervisory Bodyt eli RSB:t noudattavat SAS-tilintarkastusstandardeja. Niiden pitää valvoa SAS-tilintarkastusstandardeihin sisältyvien standardien noudattamista asianmukaisin menetelmin. Jos tilintarkastaja tekee virheen tai muuten poikkeaa velvollisuudestaan noudattaa SAS-standardeja, asianomaisen yhdistyksen kurinpitoelimen (RSB) tehtävänä on huolehtia siitä, että jäsen joutuu asianmukaisten seuraamusten kohteeksi. Jos tilintarkastaja ei noudata tilintarkastusta tehdessään tilintarkastusstandardeja, hän joutuu vastuuseen siitä. Virheen seurauksena tilintarkastajaan kohdistuvat RSB:n kurinpitotoimet. RSB voi esimerkiksi peruuttaa tilintarkastajan rekisteröinnin eli auktorisoinnin. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 94.)

3.2.2 Tilintarkastajan asema ja kelpoisuus Isossa-Britanniassa

Isossa-Britanniassa kouluttautuminen tilintarkastajiksi tapahtuu tilintarkastusyhdistysten johdolla. Suurimmalla osalla opiskelijoista, jotka haluavat päteväytyä tilintarkastajaksi, on yliopistotutkinto. Jokaisella ammattiyhdistyksellä on oma koulutusohjelmansa. Institute of Chartered Accountants in England and Walesin harjoittelu koostuu kolmesta osasta eli osakokeista, harjoittelusta ja työkokemuksesta. Näiden jälkeen on vielä läpäistävä lopputentti. Pätevyityminen tilintarkastajaksi kestää yleensä 3 - 5 vuotta. (Collier 1998, s. 31.)

Suurimmilla firmoilla on yleensä ”harjoitteluosastot”. Näillä osastoilla harjoittelijoista huolehtivat asianajajat, jotka ovat erikoistuneet kouluttamaan uusia tilintarkastajia. Pienemmät yritykset perustavat yleensä yhteisiä ”harjoitteluosastoja”, jotta he takaisivat samanlaisen harjoittelun kuin isommatkin yritykset. Harjoittelun aikana opiskelijat ottavat vastaan monia erilaisia työtehtäviä, jotta he saavuttaisivat vaatimukset, joita käytännön kokemukselle asetetaan. Chartered Accountant on erittäin arvostettu ja laaja tutkinto. Muilla ammattiyhdistyksillä tilintarkastajaksi pätevyityminen noudattelee samoja pääperiaatteita, vaikka erojakin löytyy esimerkiksi koulutustaustassa ja työkokemuksen merkityksessä. (Collier 1998, s. 31 – 32.) Eroista huolimatta hyväksytyjen tilintarkastajien nimikkeet ovat samanarvoisia, joten niiden välille ei tehdä samanlaista eroa kuin Suomessa KHT- ja HTM-tilintarkastajien välille.

3.2.3 Osakeyhtiön tilintarkastuksesta

Isossa-Britanniassa tilintarkastusvelvollisia yhteisöjä ovat osakeyhtiö- ja henkilötyyppiset yhteisöt. Näiden lisäksi tilintarkastusvelvollisia ovat pankit, vakuutusyhtiöt ja yhteissijoitusyritykset. Isossa-Britanniassa oli 2000-luvun alussa yhteensä noin 500 000 tilintarkastusvelvollista yhteisöä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 90 – 92.) Tilintarkastajan pitää olla hyväksytty ja riippumaton tilintarkastaja. Alle yhden miljoonan punnan liikevaihdolla toimivat osakeyhtiöt on vapautettu tilintarkastuspakosta. Ehdotuksen mukaan vapautus voisi koskea kaikkia yhtiöitä, joiden liikevaihto on alle 4,8 miljoonaa puntaa. (Osakeyhtiölakityöryhmä 2003, s. 53.) Tilintarkastajan raportointivelvollisuutta koskevat säännökset ovat voimassa edelleen vuoden 1985 osakeyhtiölain mukaisessa muodossa. Osakeyhtiölainsäädännön lisäksi tilintarkastajan raportointia koskevia säännöksiä on mm. Ison-Britannian vuoden 1987 pankkilaisissa (Banking Act), investointitoimintaa koskevassa lainsäädännössä (investment bu-

siness) sekä Lontoon pörssiä (London stock exchange) koskevissa säännöksissä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 90 – 92.)

Osakeyhtiölaista löytyy säännökset osakeyhtiön tilintarkastusvelvollisuudesta sekä tilintarkastajan kelpoisuudesta, valinnasta, toimikaudesta, tilintarkastuspalkkiosta sekä tilintarkastajan erottamisesta ja eroamisesta. Varsinaista tilintarkastustehtävää ja tilintarkastajan raportteja koskevia säännöksiä löytyy osakeyhtiölaista vain vähän. Osakeyhtiölain mukaan tilintarkastajilla on oikeus saada milloin tahansa haltuunsa mitä tahansa yhtiön kirjanpito- ja hallintoaineistoa. Tilintarkastajilla on oikeus vaatia yhtiön työntekijöiltä mitä tahansa tietoja, mitä tilintarkastuksen suorittamiseen tarvitaan. Kyseinen velvollisuus koskee myös tytäryhtiön työntekijöitä. Jos yhtiön työntekijä johtaa tilintarkastajia harhaan tai kieltäytyy tietojen antamisesta, syyllistyy hän rikokseen. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 90 – 91.)

Tilintarkastajilla on oikeus osallistua yhtiökokouksiin ja päästä tutkimaan yhtiön tositteita ja kirjanpitoa koko tilikauden ajan. Jos tilintarkastajat ovat huolissaan jostakin liiketoiminnan osasta, heillä on oikeus tuoda se esiin yhtiökokouksessa. Tilintarkastajat eivät voi vaatia, että tarvittavat tiedot esitetään jossakin tietyssä esim. kirjallisessa muodossa. Heillä ei kuitenkaan ole velvollisuutta toimia suullisen lausunnon pohjalta ilman mahdollisuutta lisäkyselyjen tekemiseen, jos he kokevat tarvitsevänsä lisätietoja. (Charlesworth & Cain 1983, s. 524.)

Yhtiön tilinpäätös sisältää tuloslaskelman, taseen, liitetiedot, johtajan katsauksen ja tilintarkastuskertomuksen. Yhtiön tilintarkastajan on laadittava tilintarkastuskertomus osakkeenomistajille kaikista yhtiön tilinpäätöstiedoista, jotka on esitettävä yhtiökokouksessa. Osakeyhtiön tilintarkastuskertomus on julkinen asiakirja. Tilintarkastuskertomuksessa on lausuttava siitä, onko tilinpäätös säännösten (Companies Act 1985) mukainen, antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot sekä vastaavatko tilikaudelta annetussa hallituksen toimintakertomuksessa annetut tiedot tilinpäätöstietoja. Tilintarkastuskertomus on allekirjoitettava ja siinä on mainittava tilintarkastajien nimet. Jotta tilintarkastajat voivat ilmaista käsityksensä siitä, onko kirjanpito ja tilinpäätös laadittu säännösten mukaisesti ja ovatko tiedot oikein, tilintarkastajien on suoritettava tilintarkastus riittävässä laajuudessa ennen tilintarkastuskertomuksen laatimista. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 91.) Jos asianmukaista kirjanpitoa ei ole laadittu, tilinpäätös ei vastaa kirjanpitoa tai jos kaikkea vaadittavaa informaatiota ei ole esitetty tilinpäätöksessä, tilintarkastajien tulee tehdä maininta tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastuskertomuk-

nessa tulee mainita, että tarkastus on suoritettu hyväksytyjen tilintarkastusstandardien mukaisesti. (Koskinen 1999, s. 47.)

3.2.4 Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuusta

Privity of contract -oppi sulkee pois kolmannen osapuolen sopimusoikeudellisen mahdollisuuden saada vahingonkorvausta tilintarkastajilta, sillä tilintarkastussopimus tehdään yleensä tilintarkastajien ja tarkastuskohteen välillä. Jotta tilintarkastajaa on vastuussa kolmannelle, hänen on pitänyt olla yhteydessä kolmanteen tahoon ja antaa hänelle tietoja tai ilmoittaa, että kolmas osapuoli voi luottaa hänen tarkastamiinsa tilinpäätöstietoihin. Vahingonkorvauskanteen nostajan pitää osoittaa myös, että hänen kärsimänsä vahingon ja tilintarkastajan lausunnon tai laiminlyönnin välillä on syy-yhteys.

Tilintarkastajalla ei ole huolellisuusvelvoitetta jokaista mahdollista osakkeen ostajaa kohtaan. Tilintarkastajaa ei voida tuomita vahingonkorvausvelvolliseksi, jos mahdolliset osakkeiden ostajat luottavat tilinpäätökseen ja ostavat sen perusteella yhtiön osakkeita. Jos tilintarkastajat eivät tiedä, että tilintarkastuskertomusta tullaan käyttämään pohjana yritysostossa ilman lisäselvityksiä, tilintarkastajalla ei voi olla vahingonkorvausvelvollisuutta, koska asia ei ole ollut ennalta arvattavissa. Jos tilintarkastaja on pyynnöstä laatinut raportin yhtiön tilasta mahdolliselle osakkeiden ostajalle ja se sisältää olennaisia virheitä, hän voi joutua maksamaan vahingonkorvauksia, jos vahinkoa syntyy. Tilintarkastajalla on huolellisuusvelvollisuus yhtiön osakkeenomistajia kohtaan, mutta hänellä ei ole huolellisuusvelvollisuutta yksittäistä osakkeenomistajaa kohtaan, jos osakkeenomistaja on hankkimassa lisää yhtiön osakkeita. (Caparo Industries Plc. v. Dickman and others [1990] 2 AC 605, [1990] 1 A11 ER 568.)

Ison-Britannian laki ei rajoita tilintarkastajan vastuuta kolmatta kohtaan. Tilintarkastajien valvontaelimet (The Institute of Chartered Accountants in England & Wales) edellyttävät, että tilintarkastajat ottavat vastuuvakuutuksen, jonka vähimmäismäärä on 50 000 puntaa ja enimmäismäärä miljoona puntaa

3.3 Saksa

Tilintarkastusammatin voidaan katsoa muodollisesti alkaneen Saksassa laman tuloksena 1920- ja 1930-luvuilla, vaikka yritykset olivat käyttäneet riippumattomia tilintarkastusyhteisöjä vapaaehtoisesti monia vuosia ennen tätä. Tilintarkastusammatin kehittymisellä oli tarkoitus alun perin suojella velkojien asemaa ja oikeuksia. Myöhemmin pohjaksi tulivat osakkeenomistajien intressit.

3.3.1 Saksan tilintarkastusjärjestelmästä

Saksassa on kaksiportainen tilintarkastusjärjestelmä. Lakisääteisiä tilintarkastuksia voivat tehdä Wirtschaftsprüfer (WP) -tilintarkastajat ja Vereidigter Buchprüfer (vBP) -tilintarkastajat. WP-tilintarkastajat eli auktorisoidut tilintarkastajat vastaavat Suomen KHT-tilintarkastajia ja vBP-tilintarkastajat eli hyväksytyt tilintarkastajat vastaavat Suomen HTM-tilintarkastajia. Saksassa vBP-tilintarkastajat eivät voi toimia tilintarkastajina suurissa yrityksissä eivätkä pörssiyrityksissä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 95.) Suurimpia yrityksiä tarkastavat vain Institut der Wirtschaftsprüferin jäsenet, joiden pitää läpäistä vaikeampia kokeita ja joiden työkokemusvaatimukset ovat ankarampia. Saksassa tilintarkastusala on hyvin kontrolloitua. Saksassa on tiukat säädökset tilintarkastusperiaatteista, laeista koskien tilintarkastajan ammatin vaatimuksia ja eettisistä periaatteista koskien salassapitovelvollisuutta, puolueettomuutta ja riippumattomuutta. (Lawrence 1996, s. 24.)

1930-luvulla perustettiin Institut der Wirtschaftsprüfer, johon kuuluvat auktorisoidut tilintarkastajat. Nykyisin on olemassa myös toinen ammattiyhdistys Vereidigte Buchprüfer, joka tarkoittaa hyväksytyjä tilintarkastajia. Wirtschaftsprüferkammer eli tilintarkastajakamari valvoo tilintarkastusala ja sitä puolestaan valvoo hallitus. (Lawrence 1996, s. 24.) WP ja vBP-tilintarkastajien jäsenyys Wirtschaftsprüferkammerissa, joka on julkisoikeudellinen yhteisö, on pakollinen. Wirtschaftsprüferkammer vastaa tilintarkastajien ammatillisesta ohjauksesta ja valvonnasta. Tarvittaessa se voi määrätä tilintarkastajalle sakkoja tai muita sanktioita. Saksan talousministeriö puolestaan valvoo Wirtschaftsprüferkammerin toimintaa. Tilintarkastajien oikeuksista ja velvollisuuksista säädetään Wirtschaftsprüferordnung -nimisessä säädöksessä. Tilintarkastajilla on myös omia yhdistyksiä, joihin liittyminen on vapaaehtoista. Tällainen yhdistys on esimerkiksi WP-tilintarkastajille tarkoitettu Institut der Wirtschaftsprüfer in

Deutschland. Yhdistys julkaisee suosituksia ja ohjeita tilintarkastuksesta. Nämä ovat kuitenkin vain suosituksia, sillä Saksassa tilintarkastajan velvollisuuksista säädetään yksityiskohtaisesti laissa ja viranomaisnormeissa. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 98 – 99.)

1990-luvun lopulla saksassa tuli voimaan uusi laki (Kapitalerleichterungsgesetz), joka sallii noteeratuille yhtiöille US GAAPin tai IAS-tilinpäätösnormiston soveltamisen saksalaisen normiston sijasta. Tilintarkastusta koskevat keskeiset säännökset sisältyvät yksityiskohtaiseen kauppalakiin (Handelsgesetzbuch HGB). Lakiin sisältyy säännökset tilintarkastustehtävästä ja tilintarkastajan raporteista. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 95 – 96.)

3.3.2 Tilintarkastajan asema ja kelpoisuus Saksassa

Wirtschaftsprüferiksi pätevytyminen edellyttää yleensä tutkintoa talous- tai liiketaloustieteessä. Tutkintoa seuraa neljän vuoden käytännön työkokemuksen hankkiminen. Viimeisenä pitää suorittaa vielä lopputentti. Jos lopputentti menee läpi, tilintarkastajat vannovat valan ennen kuin heidät hyväksytään Wirtschaftsprüferkammeriin.

Saksassa toimii myös veroneuvojia (Steuerberater). Nämä henkilöt työskentelevät yleensä keskisuurissa yrityksissä veroasiantuntijoina. (Collier 1998, s. 104.)

Pienistä yrityksistä vain niiden tilinpäätökset täytyy tarkastaa, jotka toimivat pankki- tai vakuutuslalla. Pieniä yrityksiä lukuun ottamatta kaikkien muiden yritysten tilinpäätökset on tilintarkastettava vuosittain. Tilintarkastuksen suorittajan pitää olla auktorisoitu tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö lukuun ottamatta pk-yrityksiä, joiden tilintarkastuksen voi suorittaa hyväksytty tilintarkastaja tai tilintarkastustoimisto. Tilintarkastaja työskentelee hyvin kontrollidussa ympäristössä, missä on tiukat ohjeistukset itse tilintarkastuksen hoitamisesta sekä tilintarkastajan riippumattomuudesta, uskottavuudesta ja puolueettomuudesta. Tilintarkastajien ammattikunta voi vaikuttaa vain rajoitetusti itseään koskevaan lainsäädäntöön, koska kirjanpito- ja verolaeilla on niin merkittävä rooli Saksassa. (Lawrence 1996, s. 23 - 24.)

3.3.3 Osakeyhtiön tilintarkastuksesta

Tilintarkastusvelvollisuuden piiriin kuuluvat yksityiset osakeyhtiöt ja julkiset osakeyhtiöt. Lisäksi tilintarkastusvelvollisuus koskee kommandiittiosakeyhtiöitä, pankkeja, vakuutusyhtiöitä, henkilöyhtiöitä ja yhteissijoitusyrityksiä. Saksassa oli 2000-luvun alussa yhteensä noin 45 000 yhteisöä, joihin kohdistuu lakisääteinen tilintarkastusvelvollisuus. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 98.) Saksassa pienet osakeyhtiöt (GmbH, AG) on vapautettu tilintarkastuspalkasta, jos kaksi kolmesta seuraavasta raja-arvosta alittuu: taseen loppusumma 3,438 miljoonaa euroa, liikevaihto 6,875 miljoonaa euroa ja 50 työntekijää (Osakeyhtiölakityöryhmä 2003, s. 53).

Julkisten ja yksityisten osakeyhtiöiden tilintarkastajan valitsee pääsääntöisesti yhtiökokous. Saksassa tilintarkastajaa ei voi erottaa yhtiökokouksen päätöksellä vaan siihen tarvitaan oikeuden päätös. Vastaavasti tilintarkastaja voi erota ainoastaan painavilla perusteilla. Tilintarkastusvelvollisessa yrityksessä tilintarkastajana voi olla WP-tilintarkastajan ohella WP-tasoinen tilintarkastusyhtiö (Wirtschaftsprüfungsgesellschaft). Pienemmissä yhtiöissä tarkastajana voi toimia vBP-tilintarkastaja tai vBP-tilintarkastusyhteisö. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 96.)

Tilintarkastajan on sovittava hallintoneuvoston kanssa tilintarkastuspalkkion määrästä ja ehdoista. Tämä vahvistaa tilintarkastajan asemaa suhteessa hallitukseen. Tilintarkastaja ei Saksassa tarkasta hallintoneuvoston toimintaa. Yrityksen edustajien on luovutettava kaikki tarpeellinen aineisto tilintarkastajille tilintarkastusta varten. Tilintarkastajalla on oikeus saada tarkastettavakseen kaikki kirjanpitoon, tilinpäätökseen, konsernitilinpäätökseen, toimintakertomukseen ja konsernin toimintakertomukseen liittyvä aineisto emoyhtiöltä ja tytäryhtiöltä. Kauppalaain eli HGB:n mukaan lakisääteisen tilintarkastajan on annettava tilintarkastuksestaan kirjallinen Prüfungsbericht -raportti. Tilintarkastajan on lausuttava siinä, vastaavatko kirjanpito, tilinpäätös, toimintakertomus, konsernitilinpäätös ja konsernin toimintakertomus lainmukaisia vaatimuksia. Tilintarkastajan on lausuttava myös siitä, onko hän saanut kaikki lain vaatimat tiedot ja selvitykset käyttöönsä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 96 – 97.)

Tilintarkastajan on analysoitava ja kommentoitava tilinpäätöksen sisältämät tiedot. Jos on tapahtunut tuloksen kannalta olennaisia negatiivisia muutoksia, muutokset on tuotava esiin ja ne on selitettävä vertaamalla niitä edellisen vuoden varoihin, tulokseen ja taloudelliseen ase-

maan. Jos tilintarkastaja havaitsee seikkoja, jotka vaarantavat yrityksen olemassaolon tai sen kehittymisen, on hänen raportoitava niistä. Tilintarkastajan on raportoitava myös siitä, jos yrityksen edustajat rikkovat lakia, yhtiöjärjestystä tai sääntöjä vastaan. Ennen kuin tilintarkastaja luovuttaa raporttinsa yhtiön laissa tai säännöissä määrätyille edustajille, hänen on allekirjoitettava raportti. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 97.)

HGB:ssä säädetään myös tilintarkastajan Bestätigungsvermerk- raportista. Jos tilintarkastajalla ei ole tilintarkastuksen päättyessä mitään huomautettavaa, hänen on vahvistettava tilinpäätös liittämällä sitä koskeva lausunto tilinpäätökseen ja konsernitilinpäätökseen. Bestätigungsvermerk- lausuman sisältö on tarkkaan säädetty. Lausunnolla tilintarkastaja vakuuttaa, että hänen ammatillisten standardien mukaan tarkastamansa kirjanpito ja tilinpäätös vastaavat lain vaatimuksia eli tilinpäätöksessä esitetään oikeat ja riittävät tiedot yhtiön nettoarvosta, toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Lisäksi toimintakertomuksen pitää vastata tilinpäätöstietoja. HGB:n mukaan tilintarkastajan lausunto ei saa antaa väärää käsitystä tarkastuksen luonteesta ja lausunnon kohteesta. Tilintarkastajan on tarvittaessa lisättävä lisäkommentteja lausuntoonsa. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 97.)

Jos tilintarkastajalla on huomautettavaa, tilintarkastajan on esitettävä mukautettu lausunto. Mukautettu lausunto on perusteltava tilinpäätöstä koskevalla selventävällä lausumalla ja muistutusten merkitys on tultava selväksi. Lausuntoon liitettävät huomautukset eivät ole muistutuksia. Myös mukautettu raportti on päivättävä ja allekirjoitettava. Tämän jälkeen mukautettu raportti liitetään Prüfungsbericht-raporttiin. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 97 – 98.)

3.3.4 Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuusta

Tilintarkastajan vastuusta säädetään HGB 323 §:ssä. Seuraavat kolme edellytystä pitää täyttyä, jotta tilintarkastaja on vastuussa työssään aiheuttamistaan vahingoista:

- Tilintarkastaja rikkoo tilintarkastuslakia, yleisesti hyväksytyjä tilintarkastusalan standardeja tai ammatin eettisiä sääntöjä,
- Tilintarkastaja on huolimaton ja
- ammatillisten velvollisuuksien laiminlyöminen aiheuttaa vahinkoa asiakkaalle.

Velvollisuuksien laiminlyöminen ja vahingon välillä pitää olla kausaalinen suhde. Asiakkaan pitää todistaa, että vahinkoa on syntynyt tilintarkastajan toimien johdosta. Useimmissa tapauksissa kolmannen osapuolen on vaikea todistaa teon tahallisuus.

BGB 823 (2) §:n mukaan tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan aiheuttamansa vahingon kolmannelle osapuolelle, kun tilintarkastaja rikkoo lakia, jonka yhtenä tarkoituksena on suojella kolmatta tahoja syntyvältä vahingolta. BGB 826 §:n mukaan tilintarkastaja on vastuussa kolmannelle osapuolelle, jos velvollisuuksien rikkomisen tarkoituksena on vahingoittaa tahallisesti kolmannen osapuolen etuja. Saksan tilintarkastajalaki edellyttää, että tilintarkastaja ja tilintarkastusyhteisö vakuuttavat toimintansa. Vastuuvakuutuksen enimmäismäärä on miljoona euroa, joka on myös korvausvastuun enimmäismäärä tarkastuskohteelle. Pörssiyhtiössä enimmäismäärä on neljä miljoonaa euroa. Tilintarkastajat voivat vapaaehtoisesti vakuuttaa toimintansa myös suuremmasta summasta. (Sommerschuh 2003 s. 231.)

4 TILINTARKASTAJAN VAHINGONKORVAUSVASTUU

4.1 Vastuusta yleensä

Käsitteelle vastuu voidaan antaa monta merkityssisältöä sillä perusteella, mistä näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Tilintarkastajan vastuulla tarkoitetaan tilintarkastajan velvollisuutta suorittaa vastaanottamansa tilintarkastustehtävä hyvän tilintarkastustavan, lain ja yhtiöjärjestyksen mukaisesti sekä mahdollisia yhtiökokouksen asiaa koskevia päätöksiä noudattaen hyvän tilintarkastustavan edellyttämällä tavalla (Tilintarkastuslaki 16 §). Tilintarkastuslain 17 §:n mukaan tilintarkastaja on vastuussa kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastamisesta. Hallitus huolehtii hallinnosta, suunnittelusta, päätöksenteosta, toimeenpanosta sekä kirjanpidon ja varainhoidon valvonnasta (Osakeyhtiölaki 6. luku 2 §).

4.2 Tilintarkastajan vastuun jaottelu

Tilintarkastajan vastuun jaottelusta on useita eri näkökulmia. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan vastuu jaotellaan kolmeen eri vastuualueeseen eli kurinpidolliseen vastuuseen, vahingonkorvausvastuuseen ja rangaistusvastuuseen. Tässä työssä kolmen edellisen lisäksi käsitellään myös tilintarkastajan "parlamentaarista" vastuuta. Monia muitakin jakoehdotuksia esitetään, mutta nämä neljä vastuun lajia ovat yleisimmin käytössä.

4.2.1 Tilintarkastajan kurinpidollinen vastuu

Tilintarkastajan kurinpidollisesta vastuusta on säädetty tilintarkastuslain kuudennessa luvussa. Kurinpidollisessa vastuussa on kysymys valtion tilintarkastuslautakunnan (VALA), Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan (TILA) ja kauppakamarien tilintarkastusvaliokuntien harjoittamasta tilintarkastuksen toimintaan ja laatuun kohdistuvasta valvonnasta (Koskinen 1999, s. 306).

Suomessa tilintarkastajien hyväksymisestä ja heidän valvonnastaan vastaavat Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta (TILA) ja kauppakamareiden tilintarkastusvaliokunnat (TI-VAT:t) (Riistama 2000, s. 49). Tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta, kehittämisestä ja val-

vonnasta huolehtiminen kuuluu valtion tilintarkastuslautakunnalle (VALA). TILA puolestaan valvoo ja ryhtyy tarpeellisiin toimenpiteisiin, jotta sen hyväksymät tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt säilyttävät ammattitaitonsa ja muut hyväksymisen edellytykset sekä toimivat tilintarkastuslain ja sen nojalla annettujen säännösten mukaisesti. Kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnilla on vastaava valvontavelvollisuus hyväksymiensä tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen suhteen omilla toiminta-alueillaan. (Sarja 1999, s. 170.)

Tilintarkastajan kurinpidollisen vastuun toteutuminen edellyttää, että tilintarkastaja toimii tilintarkastuslain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti tai toistuvasti rikkoo velvollisuuksiaan hyväksyttynä tilintarkastajana (Saarikivi 2000, s. 172). Kyseinen asia selvitetään valvontamenettelyssä. Jos todetaan, että tilintarkastaja ei ole noudattanut lakia, määrätään kurinpidollinen sanktio. Kurinpidollinen sanktiovastuu voi kohdistua sekä luonnolliseen henkilöön että tilintarkastusyhteisöön.

Hyväksytyjen tilintarkastajien toiminnan valvonta jaetaan ennakko- ja jälkikäteisvalvontaan. Jälkikäteisvalvontaa on hyvän tilintarkastustavan noudattamisen valvonta eli onko hyväksytty tilintarkastaja toiminut hyvän tilintarkastustavan mukaisesti suorittaessaan tilintarkastusta. Hyväksytyjen tilintarkastajien toimintaa valvotaan jatkuvasti useilla eri keinoilla. Valvonta voi käytännössä olla tilintarkastajan toiminnasta tehdyn kantelun käsittelyä tai pistokoetarkastuksen perusteella tapahtuvaa epäilyn selvittämistä. Valvontaa on myös tietojen kerääminen ammattitaidon seuranta varten tai tietojen tilastointi hyväksytyjen tilintarkastajien toiminnan yleistä seuraamista varten. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 403 – 404.)

Kurinpidollisista sanktioista säädetään tilintarkastuslain 38 ja 39 §:ssä. Kurinpidolliset sanktiot eivät ole oikeudelliselta luonteeltaan rangaistuksia. Ne ovat tilintarkastajan toimintaan kohdistuvia moitteita, jotka hyvää tilintarkastustapaa tulkitseva ja tilintarkastajan toimia valvonut toimielin on huomannut. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 404.) Suomessa sanktiot lueteltuna ankarimmasta lievimpään ovat hyväksymisen peruuttaminen, varoitus ja huomautus (Saarikivi 2000, s. 173). Hyväksyminen voidaan peruuttaa kahdeksi vuodeksi. Asia, jonka takia hyväksymisen peruuttamista haetaan, tulee vireille valtion tilintarkastuslautakunnassa Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan tekemästä kirjallisesta aloitteesta. Valtion tilintarkastuslautakunnan on peruutettava hyväksyminen, jos tilintarkastaja on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta menetellyt tilintarkastuslain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti. Hyväksyminen on peruutettava myös silloin, kun tilintarkastaja on annetusta

varoituksesta huolimatta toistuvasti rikkonut velvollisuuksiaan hyväksyttynä tilintarkastajana. Jos tilintarkastaja ei ole enää ammattitaitoinen tai ei täytä muita hyväksymisen edellytyksiä, hyväksyminen on peruutettava. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 404.)

Varoitus annetaan, jos tilintarkastaja on huolimattomuudesta tai varomattomuudesta menetellyt tilintarkastuslain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti. Varoituksen saa myös, jos tilintarkastaja on perusteettomasti menetellyt tavalla, joka on omiaan alentamaan julkiseen hyväksymiseen perustuvan tilintarkastuksen luotettavuutta tai arvoa. Varoitus annetaan myös, jos tilintarkastaja on huolimattomuudesta tai varomattomuudesta annetusta varoituksesta huolimatta toistuvasti rikkonut velvollisuuksiaan hyväksyttynä tilintarkastajana. Hyväksytylle tilintarkastajalle on annettava huomautus, jos virhe on vähäinen tai jos asian merkitys on vähäinen. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 410.)

Jos tilintarkastajana on KHT-yhteisö, joka on nimennyt päävastuullisen tilintarkastajan suorittamaan tilintarkastuksen, pitää tilintarkastuksen suorittamiseen kohdistuvat moitteet ja siitä seuraavat kurinpidolliset sanktiot kohdistaa ensisijaisesti tähän luonnolliseen henkilöön. Tämä ei tarkoita sitä, että KHT-yhteisö olisi vastuusta vapaa, vaan KHT-yhteisö on vastuussa tilintarkastuksen yleisten puitteiden järjestämisestä. Se vastaa esimerkiksi tilintarkastustoimiston antamista ohjeista tilintarkastajilleen, toimiston laadunvalvonnasta, resursseista ja siitä, että se valvoo riittävästi sen puolesta tilintarkastuksia suorittavien tilintarkastajien toimintaa. Edellä mainitut asiat koskevat myös HTM-yhteisöjä ja HTM-tilintarkastajia. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 410 – 411.) Selkeänä ongelmana on, että kysymystä tilintarkastajana toimivan tilintarkastusyhteisön ja päävastuullisen tarkastajan kurinpidollisen vastuun samastamisesta ei ole nimenomaisesti säännelty. Kurinpidollisen vastuun olemassaolo on kuitenkin kiistatonta. (Aho 1997, s. 456.)

4.2.2 Tilintarkastajan parlamentaarinen vastuu

Parlamentaarinen vastuu voi toteutua, kun henkilö erotetaan tehtävästään, kun hän itse eroaa tai kun hänet jätetään valitsematta siihen uudelleen (Prepula Toiviainen 1995, s. 200). Tilintarkastuslain 26 §:n mukaan se, joka on valinnut, asettanut tai määrännyt tilintarkastajan, voi erottaa hänet toimestaan milloin tahansa. Tilintarkastaja voidaan erottaa tehtävästään jopa kesken toimikauden. Erottaminen voi tapahtua ilman yksilöityä syytä pelkän luottamuspuolan

tai tyytymättömyyden perusteella. Tilintarkastaja voi myös erota tehtävästään kesken toimikauden, mutta hänen on tällöin tehtävä päämiehenä olevalle yhteisölle toiminnastaan selvitys eroamiseen saakka, jollei se ole olosuhteet huomioon ottaen tarpeetonta. (Prepula Toiviainen 1995, s. 200.)

4.2.3 Oikeudellinen vastuu

Tilintarkastajan oikeudellinen vastuu jaetaan siviilioikeudelliseen vastuuseen ja rikosoikeudelliseen vastuuseen. Siviilioikeudellinen vastuu on vahingonkorvausvastuuta. Rikosoikeudellinen vastuu eli rangaistusvastuu on kyseessä silloin, kun asianomainen syyllistyy tekoon, josta on säädetty rangaistus. Rikosoikeudellinen vastuu voi syntyä joko tilintarkastuslain tai jonkin muun vastaavan lain vastaisesta menettelystä. (Kokkonen 2000, s. 22 – 23.) Lisäksi seurauksena saattaa olla vahingonkorvausvelvollisuus normin rikkomisesta kärsinyttä osapuolta kohtaan tai muu lisäseuraamus, kuten rikoksella saavutetun hyödyn menettäminen (Saarikivi 2000, s. 37). Tilintarkastuslain 43 §:ssä säädetään tilintarkastajan rangaistusvastuusta. Rangaistussäännöksiä, jotka kohdistuvat tilintarkastajaan, löytyy kuitenkin myös osakeyhtiölaista.

Tilintarkastuslain 43 §:n 1 momentin nojalla tilintarkastusrikos edellyttää sitä, että tilintarkastaja rikkoo tilintarkastuskertomuksen laatimista koskevia tilintarkastuslain säännöksiä. Tilintarkastaja voi syyllistyä tilintarkastusrikokseen lähinnä kolmella eri tavalla:

- jättämällä tilintarkastuskertomuksen perusteettomasti antamatta,
- antamalla olennaisesti puutteellisen tilintarkastuskertomuksen tai
- antamalla sisällöltään totuudenvastaisen tilintarkastuskertomuksen. (Prepula Toiviainen 1995, s. 201.)

Tilintarkastaja joutuu rikosoikeudelliseen vastuuseen vain, jos teko on tarkoituksellinen tai muulla tavalla tahallinen. Jos hän on epähuomiossa tai huolimattomuuttaan laatinut virheellisen tai puutteellisen tilintarkastuskertomuksen, hän ei joudu rikosoikeudelliseen vastuuseen. Jotta tilintarkastusrikoksen tunnusmerkistö täytyisi ja tilintarkastajan teko olisi tahallinen, on tilintarkastajan tarkoituksena täytynyt olla virheellisen tai puutteellisen tilintarkastuskertomuksen antaminen tai tilintarkastajan on ainakin kokemuksensa perusteella pitänyt ymmärtää,

että hänen antamansa tilintarkastuskertomus on virheellinen tai puutteellinen. (Koskinen 1999, s. 307 – 308.)

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajaa voidaan rangaista, jos hän tahallisesti rikkoo tilintarkastuslain 19 §:n säännöstä tilintarkastuskertomuksen laatimisesta. Tilintarkastuskertomusta on pidettävä virheellisenä, jos tilintarkastuskertomus on laadittu siten, että sen sisältö poikkeaa olennaisesti siitä, mikä sen olisi tullut olla tilintarkastuslain mukaan. Rangaistavaksi voidaan katsoa myös tilintarkastuskertomuksen perusteeton laatimatta jättäminen. Säännöksen mukaan tilintarkastaja on tuomittava - jollei teko ole vähäinen - tilintarkastusrikoksesta sakkoon tai enintään yhdeksi vuodeksi vankeuteen (Saarikivi 2000, s. 38). Säännöksellä pyritään suojaamaan yhteisön omistajien ja yhteisön sidosryhmien, kuten velkojien, alihankkijoiden ja sijoittajien, tilintarkastuskertomukseen kohdistuvaa luottamusta. Tilintarkastusrikos edellyttää siis tahallista rikosta tilintarkastuskertomuksen laatimisessa. Tilintarkastajan rikosoikeudellisen vastuun kohdalla on huomattava se merkittävä seikka, että ainoastaan tahallinen teko on rangaistavaa. Esimerkiksi epähuomiossa tai huolimattomuudesta tapahtunut virheellinen tai puutteellinen tilintarkastuskertomuksen laatiminen ei johda rangaistukseen. (Koskinen 1999, s. 308.)

Jos tilintarkastaja käyttää sellaista tilintarkastajanimikettä, johon hän ei ole oikeutettu tai jonka perusteella hänen voidaan virheellisesti olettaa olevan hyväksytty tilintarkastaja, hänet voidaan tuomita hyväksytyyn ammattinimikkeen luvattomasta käytöstä. Kyseisestä rikoksesta voi seurata sakkorangaistus. Tilintarkastuslaissa säädetyn salassapitovelvollisuuden rikkomisen johtaa myös rangaistusvaatimukseen, mikäli asianomainen yhteisö tätä vaatii. Rangaistuksena voi olla sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta. Rangaistava teko on myös virheellisen todistuksen antaminen rekisteriviranomaiselle osakeyhtiön osakepääoman korotuksen yhteydessä. Kaikki hyötymistarkoituksessa tehdyt väärinkäytökset, joissa tilintarkastaja on tavalla tai toisella osallisena, johtavat luonnollisesti rikosoikeudelliseen vastuuseen. (Kokkonen 2000, s. 23 – 24.)

Tilintarkastuslain 43 §:n 4 momentin mukaan virallinen syyttäjä voi nostaa tilintarkastusrikoksesta ja hyväksytyyn tilintarkastajan ammattinimikkeen luvattomasta käytöstä syytteen omasta aloitteestaan. Tilintarkastajaa koskevia rangaistussäännöksiä löytyy myös eri yhteisöjä koskevista laeista ja rikoslaista (Prepula & Toiviainen 1995, s. 201).

4.3 Vahingonkorvausvelvollisuuden syntymisen yleiset edellytykset

Tilintarkastajan vastuu perustuu 1.1.1995 voimaan tulleen tilintarkastuslain määräyksiin. Aikaisemmin kyseisen lain säännökset sisältyivät periaatteiltaan samoina osakeyhtiölakiin. Suomessa onkin pidetty selvänä, että tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu perustuu samoihin periaatteisiin kuin hallituksen jäsenen vastuu. Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta koskevat säännökset löytyvät tilintarkastuslain 44 §:stä. Tilintarkastusoikeudelliset korvaussäännökset syrjäyttävät vahingonkorvauslain määräykset tietyiltä osin. Tilintarkastuslaissa säädetään korvausvastuun perusteesta ja tämän vastuun konkreettiseen toteuttamiseen liittyvistä kysymyksistä. Tilintarkastuslaissa ei kuitenkaan säädetä esimerkiksi vahingon määrästä, syy-yhteydestä, tuottamuksen tunnusmerkistöstä, korvauksen määrästä ja vahingon kärsineen myötävaikutuksesta. (Mäntysaari 1996, s. 190.) Tilintarkastuslaista löytymättömiin kohtiin sovelletaan vahingonkorvausoikeuden yleisiä periaatteita.

Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta arvioitaessa nousee esille kolme tärkeää seikkaa. Ensimmäiseksi pitää arvioida, onko tilintarkastaja noudattanut tehtäviä suorittaessaan hyvää tilintarkastustapaa. Toiseksi pitää arvioida, onko tilinpäätös laadittu kirjanpitolain ja tilinpäätöksen laatimista koskevien muiden säännösten mukaisesti. Kolmanneksi arvioidaan, antaako tilinpäätös kirjanpitolaissa tarkoitettulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. (Mäntysaari 1996, s. 179.)

Tilintarkastuslain nojalla korvattavia vahinkoja ovat useimmiten sellaiset taloudelliset menetykset, jotka eivät ole yhteydessä henkilö- eivätkä esinevahinkoihin. Kyseessä on tällöin puhdas varallisuusvahinko eli taloudellinen vahinko, jolloin menetys on tietyn euromäärän suuruinen. Taloudellisesta vahingosta puhutaan silloin, kun vahinkoa kärsineen henkilön varallisuusasema on huonontunut. Vahingon välillisyydellä tai välittömyydellä ei näissä tilanteissa ole suurta oikeudellista merkitystä. Osakkeenomistajan kärsimä vahinko on korvattava siitä riippumatta, onko vahinko aiheutettu hänelle suoraan vai yhtiön kärsimän menetyksen seurauksena välillisesti (Prepula & Toiviainen 1995, s. 202).

Vastuun toteutumiseen liittyvät haitalliset seuraamukset saattavat olla joko tosiasiallisia tai oikeudellisia. Vahingonkorvausvelvollisuus kuuluu oikeudellisten ryhmään. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on aiheuttanut huolimattomuuttaan tai tahallisesti kolmannelle henkilölle tilintarkastusta suorittaessaan. Hän on

toiminut tällöin tilintarkastuslain, asianomaista yhteisöä koskevan lain, yhtiöjärjestyksen, sääntöjen tai yhtiösopimuksen vastaisesti. Tällöin on kyse siviilioikeudellisesta vastuusta. Siviilioikeudellinen vastuu syntyy rikottaessa sellaista lakia tai normia, jonka rikkomisesta ei ole säädetty rangaistusta. Vastuu voi syntyä toimittaessa vastoin sanktiotonta tai vain korvausvastuulla sanktioitua lainsäädännöstä. (Koski & af Schultén 1991, s. 352 - 353.)

Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuuden toteutuessa on yleensä kysymys laiminlyönneistä, joka liittyy itse tilintarkastustehtävän asianmukaiseen suorittamiseen. Jos tilintarkastaja laiminlyö velvollisuutensa ilmoittaa tarkastuksen yhteydessä havaituista yhtiön johdon laiminlyönneistä tai väärinkäytöksistä tilintarkastuskertomuksessa, -pöytäkirjassa tai yhtiökokouksessa yhtiön johdolle ja/tai yhtiökokoukselle, tilintarkastaja voi olla vahingonkorvausvelvollinen. (Koski & af Schultén 2000, s. 612.) Tilintarkastajan vastuu realisoituu siis vain, jos hänen toiminnassaan on jokin virhe, puute tai laiminlyönti (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 373).

Tilintarkastajan vastuu on tuottamusvastuuta (Mäntysaari 1996, s. 190). Henkilö on tällöin velvollinen korvaamaan syntyneen vahingon, mikäli hän on aiheuttanut sen tahallisesti tai huolimattomuudesta. Tahallisuus on kyseessä, kun tekijä on toiminnallaan tai laiminlyönnillään pyrkinyt taloudellisen menetyksen aikaansaamiseen tai hän on ainakin mieltänyt sen syntymisen tekonsa tai laiminlyöntinsä seuraukseksi. Hän suhtautuu tekoonsa välinpitämättömästi tai hyväksyvästi. Huolimattomuudella tarkoitetaan sitä, että henkilö on menetellyt toisin kuin hänen asemassaan oleva huolellinen henkilö olisi toiminut. Tilintarkastajan on noudatettava sellaista huolellisuutta, jota tilintarkastajan asemassa toimiva huolellinen henkilö objektiivisesti arvioiden noudattaisi. Tilintarkastajan korvausvelvollisuuteen riittää jo vähäinenkin eli lievä huolimattomuus. (Prepula & Toiviainen 1995, s. 202.) Myös tilintarkastajan taitamattomuus voi aiheuttaa huolimattomuutta.

Tilintarkastuslain mukaiseen vahingonkorvausvelvollisuuteen ei vaikuta se, onko tilintarkastaja hyväksytty tilintarkastaja, maallikkotarkastaja vai varatilintarkastaja, kunhan vahinko on aiheutunut tilintarkastajan lainmukaisessa toiminnassa. Tilintarkastajalla on kuitenkin oltava sellainen laskentatoimen, taloudellisten ja oikeudellisten asioiden tuntemus sekä kokemus kuin yhtiön toiminnan laatuun ja laajuuteen katsoen on tarpeen tehtävän hoitamiseksi. Tilintarkastaja saa ottaa vain tehtäviä, jotka hän tietää kykenevänsä hoitamaan ammattitaitoisesti. Tilintarkastaja ei voi vastuusta vapautuakseen vedota siihen, että hänellä ei ollut kykyä hoitaa

saamaansa toimeksiantoa. Jos korvauksenhakija ei hae tilintarkastajalta korvausta sopimusrikkomuksen perusteella, korvauksenhakijan on näytettävä tilintarkastajan syyllistyneen tuottamukseen. (Mäntysaari 1996, s. 191 - 192.)

Tilintarkastajan korvausvastuu edellyttää sitä, että tilintarkastajan toiminnan tai laiminlyönnin ja vahingon välillä vahingon välillä vallitsee syy-yhteys (Prepula – Toiviainen 1995, s. 202). Syy-yhteys edellyttää siis tilintarkastajan toimintaa tai laiminlyöntiä, jonka seurauksena vahinko syntyy. Tilintarkastaja ei ole velvollinen korvaamaan muuta kuin ennalta arvattavana pidettävän osan vahingosta. Tilintarkastaja vastaa vahingosta vain siltä osin kuin vahinko on syntynyt, koska tilintarkastaja ei ole hoitanut tarkastustaan kunnolla. (Koskinen 1999, s. 311.) Syy-yhteyden lisäksi edellytetään adekvanssia eli sitä, että vahinko on ollut normaali ja ennalta arvattava. Tilintarkastajalla ei ole syy-yhteyttä vahinkoihin, jotka kolmas osapuoli on kärsinyt, ennen kuin tilintarkastajan on pitänyt aloittaa tarkastustehtävänsä (Mäntysaari 1996, s. 192 - 193).

Tilintarkastajan korvausvastuun syntymisen edellytyksenä oleva teko tarkoittaa sekä aktiivista eli positiivista tekemistä että passiivisuutta eli negatiivista laiminlyöntinä ilmenevää käyttäytymistä, josta seuraa vahinko (Prepula & Toiviainen 1995, s. 202). Henkilökohtaisen korvausvastuun syntymisen edellytyksenä on se, että korvausvelvollinen henkilö on menetellyt velvollisuuksiensa vastaisesti tekemällä tai jättämällä tekemättä jotakin. Jos joku toimihenkilö on huolimattomuudellaan tai väärinkäytöksellään aiheuttanut yhteisölle vahinkoa, hän on tästä korvausvelvollinen. Tilintarkastaja tulee korvausvelvolliseksi siltä osin kuin vahinko on suurentunut hänen tarkastustehtävässä tai raportoinnissa tekemänsä virheen tai laiminlyönnin johdosta. (Kokkonen 2000, s. 23.)

Tilintarkastajan korvausvastuun perustana on, että tilintarkastaja on vahingonkorvausvelvollinen tuottamuksellisesti aiheuttamastaan vahingosta täyteen määrään asti. Täyden korvauksen periaate toteutuu yleensä sopimussuhteessa kahden tai useamman osapuolen välillä. Sopimusvastuun ulkopuolella täyden korvauksen periaatetta lieventävät korvauksen kohtuullistamista ja sovittelua koskevat säännökset vahingonkorvauslaissa. (Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 374.) Kun tilintarkastaja joutuu vastuuseen, voidaan tavallisesti osoittaa myös muiden - lähinnä yhtiön johdon -, olevan korvausvastuussa samasta vahingosta (Mäntysaari 1996, s. 192 – 193). Tällöin vastuukysymys yrityksen johdon ja tilintarkastajien välillä ratkeaa tehtävien jaon mukaan. Hallituksen ja toimitusjohtajan vastuu on ensisijainen ja tilintarkastajan toissi-

jainen. Käytännössä tilintarkastaja ei kuitenkaan joudu korvausvastuuseen yhtä usein ja yhtä laajassa mittakaavassa kuin yhtiön johto, vaikka vastuuperusteet ovatkin samat (Prepula – Toiviainen 1995, s. 203).

Tilintarkastajan on tullut aiheuttaa vahinko suorittaessaan tilintarkastajana yhtiön tilintarkastukseen kuuluvia tehtäviä. Jos vahinko on aiheutettu muutoin kuin tuossa tehtävässä, korvauskysymyksiä ei ratkaista tilintarkastuslain vaan muiden säännösten mukaan. Tilintarkastaja voi olla vastuussa vahingosta, vaikka hallituksen jäsenillä ei olisikaan vahingonkorvausvelvollisuutta. Näin voi käydä esimerkiksi silloin, kun tilintarkastaja on laiminlyönyt velvollisuutensa tehdä muistutus havaitsemastaan seikasta ja tästä aiheutuu vahinkoa. Tällöin hallituksen jäseniä ei voi aina asettaa vastuuseen sillä perusteella, että hallituksen jäsenet olisivat aiheuttaneet vahingon tahallisesti tai tuottamuksesta ja osakeyhtiölakia rikkomalla. (Mäntysaari 1996, s. 193.)

4.4 Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus osakkeenomistajille ja velkojille

Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta osakkeenomistajille on perusteltu sillä, että tilintarkastajan tärkeimpiin tehtäviin kuuluu valvoa, että yksittäisen osakkeenomistajan suojaksi annettuja osakeyhtiölain määräyksiä noudatetaan. Kun osakkeenomistaja vaatii vahingonkorvausta tilintarkastajalta, alkuperäinen velallinen (yhtiö) on yleensä maksukyvytön ja jonkun halutaan korvaavan aiheutunut vahinko.

Tilintarkastajan vastuu yhtiötä kohtaan on laajempi kuin kolmatta osapuolta kohtaan. Vastuu yhtiötä kohtaan koskee kaikkea vahinkoa, mikä on syy-yhteydessä hänen toimiinsa tai laiminlyönteihinsä, jotka on aiheutettu tahallisesti tai tuottamuksellisesti (Vahtera 1986, s. 52). Tilintarkastuslain 44 §:n mukaan tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan vahingon osakkeenomistajalle tai velkojalle vain, jos vahinko on aiheutettu rikkomalla tilintarkastuslakia, osakeyhtiölakia, yhtiöjärjestyksen sääntöjä tai yhtiösopimusta.

Kuten jo aikaisemmin todettiin, yhtiön hallitus vastaa tilinpäätöksestä, kirjanpidon valvonnasta, sisäisestä valvontajärjestelmästä ja muutenkin yhtiön toiminnasta. Tilintarkastaja vastaa vain antamistaan kertomuksista ja todistuksista eli hän ei vastaa tilinpäätöksen oikeellisuudes-

ta. Hänellä ei siis ole ankaraa vastuuta tilinpäätöksestä. Mikäli hän on kuitenkin virheellisesti puoltanut virheellisen tilinpäätöksen vahvistamista tai antanut todistuksen, joka ei vastaa tosiasiallista asiantilaa, hänet voidaan asettaa vastuuseen osakkeenomistajille tai velkojille aiheutuneen vahingon takia.

Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus voi syntyä hyvän tilintarkastustavan noudattamatta jättämisestä. Useimmissa tapauksissa mahdolliseen vahingonkorvausvelvollisuuden syntymiseen vaikuttaa tilintarkastajan raportoinnin asianmukaisuus. Kolmas osapuoli voi vaatia korvauksia, jos tilintarkastaja laiminlyö velvollisuutensa mainita kertomuksessa esimerkiksi konkurssiedellytysten voimassaolosta. Kolmas osapuoli voi vaatia korvauksia myös, jos tilintarkastaja laiminlyö kertomuksessaan maininnan selvitystilan toteutumisesta eikä jatkossa hae yhtiötä selvitystilaan, mikäli yhtiön hallitus ei ole sitä tehnyt. Vahingonkorvausvelvollisuus syntyy myös, jos tilintarkastuskertomusta ei luovuteta, sen luovuttaminen viivästyy tai kertomuksessa ei mainita muistutusta sellaisesta yhtiön johdon toimenpiteestä, joista seuraa tai saattaa seurata yhtiön vahingonkorvausvastuu. Jos tarkastaja rikkoo salassapitovelvollisuuttaan tai jos tilintarkastajan laiminlyönti mahdollistaa virheellisen tilinpäätösinformaation julkaisemisen ja / tai yhtiön varojen laittoman jaon, tästä voi seurata tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus. (Vahtera 1986, s. 53.)

Jos osakkeenomistaja huomaa maksaneensa liikaa yhtiön osakkeista yrityskauppojen, yritysjärjestelyjen tai julkisten tarjousten yhteydessä, hän saattaa vaatia tilintarkastajalta vahingonkorvausta. Voi myös olla tapauksia, jossa yhtiön osakkeenomistaja katsoo myyneensä osakkeensa liian halvalla virheellisen tilinpäätöksen vuoksi. Tilinpäätöksen käyttäjäkunnasta vain pienellä osalla on yksityiskohtaista tietoa kirjanpitolainsäädännön sisällöstä. Ei voida siis olettaa, että tilinpäätös antaisi kaikille oikeat ja riittävät tiedot. Yksittäisen henkilön käsityksellä ei olekaan suoranaista merkitystä, mutta vahingonkorvaustapauksissa sitä voidaan käyttää muun näytön ohessa näyttönä siitä, ovatko tilinpäätöksen antamat tiedot riittäviä osakkeenomistajille. Tilinpäätöksen on kuitenkin annettava karkeasti oikeansuuntainen kuva yhtiön osakkeenomistajille, vaikka he eivät olisikaan hyvän kirjanpitolaitoksen asiantuntijoita. (Mäntysaari 1996, s. 183 - 184.)

Hyvä tilintarkastustapa on mittapuu, jonka perusteella tilintarkastajan tuottamusta voidaan arvioida. Hyvää tilintarkastustapaa koskeva maininta on käytännössä yleissääntö tuottamukSELLISESTI aiheutetun vahingon korvaamisesta siltä osin kuin tilintarkastuslaki soveltuu, vaikka

tilintarkastaja ei olisi rikkonut mitään tilintarkastuslaissa säädettyä velvollisuuttaan. Tietojen oikeellisuutta ja riittävyttä pitää arvioida niiden tahojen kannalta, joiden suojaksi kyseinen säännös on tarkoitettu. (Mäntysaari 1996, s. 179 -180.) Mäntysaaren mielestä tilinpäätöstietojen pitäisi objektiivisesti katsoen vastata sijoittajien ja muiden sidosryhmien tavanomaisia tiedontarpeita. Tietojen oikeellisuutta ja riittävyttä arvioidaan tapauskohtaisesti.

4.5 Vastuu apulaisen tuottamasta vahingosta

Tilintarkastaja on oikeutettu tarkastustyössään käyttämään yhtä tai useampaa apulaista, jollei yhtiökokous edellytä tilintarkastajan suorittavan henkilökohtaisesti kaikkia tarkastustoimia. Apulaisen käyttö voidaan kieltää myös yhtiöjärjestyksen määräyksiin. (Koski & af Schultén 2000, s. 616.) Apulaisella tarkoitetaan tilintarkastajan ohjauksen ja valvonnan alaisena työskentelevää tilintarkastajaa (Riistama 1999, s. 429). Tilintarkastajan tulee huolellisesti valita apulaisensa ja valvoa hänen suorittamaansa tarkastusta. Apulainen on yleensä tilintarkastajan palveluksessa työntekijänä tai ainakin hän on työntekijään rinnastettavassa toimeksiantosuhteessa.

Tilintarkastuslain 44 §:n 1 momentin mukaan tilintarkastaja vastaa myös vahingosta, jonka hänen apulaisensa on tahallaan tai huolimattomuuttaan aiheuttanut kolmannelle taholle rikkomalla tilintarkastus-, osakeyhtiölakia tai yhtiöjärjестystä. Tilintarkastaja vastaa apulaisensa vahinkoa aiheuttaneesta toiminnasta kuin omastaan. Sillä, onko tilintarkastaja valinnut apulaisensa huolellisesti, ei ole tällöin merkitystä. (Mäntysaari 1996, s. 194.) Vastuu apulaisen aiheuttamasta vahingosta koskee myös tilanteita, joissa päävastuullinen tilintarkastaja on itse hoitanut työnsä huolellisesti eikä häntä voida syyttää edes lievistä tuottamuksesta. Tilintarkastajan tulee nimittäin valita apulaisensa huolella ja valvoa tämän tarkastustoimintaa. Jos tilintarkastaja joutuu korvaamaan apulaisensa vahingon, hänellä on vahingonkorvauslain mukaan regressi- eli takaisinsaantioikeus apulaisensa nähden. Hän voi siis hakea korvauksia apulaiselta tämän aiheuttamasta vahingosta, jonka korvaukset päävastuullinen tilintarkastaja on maksanut. (Koski & af Schultén 2000, s. 616.) Apulainen voi joutua myös henkilökohtaiseen vastuuseen, jos hän rikkoo tilintarkastajan salassapitovelvollisuutta tai syyllistyy rikokseen (Mäntysaari 1996, s. 194).

4.6 Vahingonkorvauskanteen nostaminen

Jos korvauskanne nostetaan yhtiön lukuun, korvausvastuun toteuttaminen tapahtuu alioikeudessa nostettavalla korvauskanteella. Korvauskysymykset saatetaan kuitenkin käsitellä myös välimiesmenettelyssä. Niistä voidaan sopia myös yhtiön ja korvausvelvollisten, eli tässä tilintarkastajien, kesken. Osakkeenomistaja tai muu kolmas henkilö voi nostaa kanteen tilintarkastajaa vastaan, vaikka yhtiö ei nostaisikaan kannetta. Jollei korvauskysymyksistä päästä sopimukseen, tulevat ne normaaliin tapaan vahinkoa kärsineen nostamalla kanteella tuomioistuimen ratkaistaviksi. (Koski & af Schultén 2000, s. 624.) Sopimuksen mukaan korvausvastuun asiat, jotka koskevat kolmatta osapuolta, voidaan käsitellä myös välimiesmenettelyssä.

Kanteen nostamisesta yhtiön lukuun päätetään osakeyhtiölain mukaan yhtiökokouksessa. Jos kanne nostetaan yhtiön lukuun, tilintarkastajan osalta korvauskanteen vanhentumisaika on kolme vuotta siitä, kun tilintarkastuskertomus esitettiin yhtiökokouksessa tai lain edellyttämä lausunto tai todistus tilintarkastajan taholta annettiin. Osakkeenomistajille tai velkojille aiheutetun vahingon osalta osakeyhtiölakiin ei sisälly korvausvastuun toteuttamista eikä vanhentumista koskevia säännöksiä. Vastuun vanhenemiseen sovelletaan yleensä 10 vuoden yleistä vanhenemisaikaa, kun kyseessä on kolmannelle osapuolelle aiheutettu vahinko.

4.7 Vahingonkorvausvastuun jakautuminen

Tilintarkastajan korvausvelvollisuuden syntyminen ei edellytä tahallisuutta (Prepula & Toiviainen 1995, s. 202). Vähäinenkin eli lievä huolimattomuus voi riittää korvausvastuun syntymiseen. Teon tuottamusasteella on kuitenkin merkitystä maksettavaksi tuomittavan korvausmäärän arvioinnissa ja korvaussumman lopullisessa jakamisessa usean saman vahingon korvaamisesta vastuussa olevan henkilön kesken (Prepula & Toiviainen 1995, s. 202). Syyllisyyden määrä tai aste on lisäksi yksi seikka, joka vaikuttaa siihen, millä tavalla korvaussumma jaetaan vahingon korvaamisesta vastuussa olevien henkilöiden kesken. Myös vahingon aiheuttamisesta saatu etu ja muut seikat saattavat vaikuttaa korvaussumman jakamiseen. (Vahingonkorvauslaki 6:3.1 §.) Suoritettu työnjako saattaa johtaa vastuun jakautumiseen.

Tilintarkastajaksi voidaan valita Keskuskaupakamarin tai kaupakamarin hyväksymä tilintarkastusyhteisö. Tilintarkastajaksi valitun yhteisön on nimettävä henkilö, jolla on päävastuu

tilintarkastuksen toimittamisesta. Hänellä on samanlainen asema kuin yksittäisellä tilintarkastajalla ja siis myös henkilökohtainen vastuu tilintarkastuksesta. Päävastuussa oleva tilintarkastaja on vastuussa myös vahingosta, johon hän ei ole itse syyppää, vaan jonka on aiheuttanut tilintarkastusyhteisön johto tai yhteisön palveluksessa oleva muu henkilö esim. tilintarkastajan apulainen. (Koski & af Schultén 2000, s. 617.)

Vaikka tilintarkastajat olisivat sopineet keskinäisestä työnjaosta, kukaan ei voi tämän perusteella rajoittaa vastuutaan (Kokkonen 2000, s. 24). Jos korvausvastuu pitää jakaa hyväksytyyn tilintarkastajan ja muun tilintarkastajan kesken, on kuitenkin odotettavissa, että hyväksytyyn tilintarkastajan vastuu katsotaan suuremmaksi kuin muiden tilintarkastajien. Näin on tilanne erityisesti silloin, kun kyseinen tilintarkastaja on toiminut ns. päävastuullisena tilintarkastajana. (Riistama 1999, s. 429.) Tilanne on yleensä samanlainen myös silloin, kun vastuu pitää jakaa kahden hyväksytyyn tilintarkastajan kesken, joista toinen on toiminut päävastuullisena tilintarkastajana. Päävastuullisen tilintarkastajan rooli siis painottuu. Tilintarkastusyhteisö on myös vastuussa tilintarkastuksen suorittamisesta ja nimeämänsä henkilön aiheuttamasta vahingosta. Tilintarkastusyhteisön ja päävastuussa olevan henkilön korvausvastuu osakkeenomistajaa kohtaan on yhteisvastuuta, ts. kumpikin vastaa vahingosta pääsääntöisesti täyteen määrään asti. (Koski & af Schultén 2000, s. 617.)

Korvaus on jaettava korvausvelvollisten kesken sen mukaan kuin harkitaan kohtuulliseksi ottaen huomioon kunkin korvausvelvollisen viaksi jäävä syyllisyyden määrä, vahinkotapah- tumasta ehkä saatu etu ja muut seikat. Pääsääntönä on, että korvaus jakautuu korvausvelvollisten tilintarkastajien määrän mukaan. Jos jotain osapuolta ei ole tuomittu maksamaan täyttä korvausta sovittelun johdosta, hän vastaa vain tuomitusta (alennetusta) määrästä. Muut korvausvelvolliset vastaavat tällöin täydestä määrästä. Sillä, joka on maksanut vahingonkorvausta yli oman osuutensa, on oikeus saada kultakin korvausvelvolliselta se määrä, jonka hän on tämän osalta maksanut. Jos jonkun korvausvelvollisen osalta vastuuta on soviteltu, häneltä ei voi vaatia regressinä soviteltua määrää suurempaa. Jos joku on maksukyvytön tai jos hänen olinpaikkansa on tuntematon, muiden korvausvelvollisten on maksettava hänen osuutensa vahingosta. (Koski & af Schultén 2000, s. 623.)

4.8 Vahingonkorvauksen määrän sovittelu

Lähtökohtana tilintarkastajan korvausvastuussa on se, että tilintarkastajan on korvattava tuotamuksellisesti aiheutettu vahinko kokonaan. Tarkoituksena on vahinkoa kärsineen taloudellisen aseman saattaminen sille tasolle, jolla se olisi, ellei vahinkoa olisi tapahtunut. Tilintarkastuslain mukaan vahingonkorvausta voidaan sovittaa vahingonkorvauslain 2. ja 6. luvun säännösten mukaisesti. Vahingonkorvauslain mukaan on tuomittava täysi korvaus, jos vahinko on aiheutettu tahallisesti eikä ole erityisiä syitä harkita korvauksen alentamista kohtuulliseksi. (Koski & af Schultén 2000, s. 621.) Kohtuusperusteisen sovittelun avainasemassa on korvausvelvollisen taloudellinen asema. Sovittelua voidaan harkita vain, jos täysi korvaus muodostuisi kohtuuttomaksi rasitukseksi vastuuvollisen tulot, varallisuus, elatusvelvollisuudet ja muut talouteen liittyvät seikat huomioon ottaen. Korvausvastuu ei saa johtaa vahingon aiheuttaneen taloudellisen aseman romahtamiseen (Koski & af Schultén 2000, s. 621). Myös vahingonkärsijän taloudellisella asemalla on merkitystä. Kohtuullistamista ei tule tehdä, jos täysimääräisen korvauksen saamatta jääminen vaarantaisi vahingonkärsijän toimeentuloa tai muita tärkeitä etuuksia. (Hemmo 2002, s. 148 – 149.)

Vahingonkorvausta voidaan sovittaa myös, jos vahinkoa kärsinyt osapuoli on myötävaikuttanut vahingon syntymiseen tai jos muu vahingon aiheuttaneeseen tekoon kuulumaton seikka on ollut syynä vahingon syntymiseen. Pääsääntö on kuitenkin täysi korvaus ja sovittelumääräysten tarkoituksena on vain estää kohtuuttoman suurien vahingonkorvausten syntyminen. Jos tilintarkastaja on tahallaan aiheuttanut vahinkoa, vahinko korvataan yleensä täysimääräisesti, ellei tekoon ole saatu vahinkoa kärsineen osapuolen suostumusta. Jos sovitteluun ryhdytään, korvausmäärää saatetaan alentaa tuntuvasti. Jos vahingonaiheuttajia on useita, harkitaan korvauksen sovittelu kunkin osalta erikseen. (Koski & af Schultén 2000, s. 621.)

5 OIKEUSTAPAUKSIA SUOMESTA, ISOSTA-BRITANNIASTA JA SAKSASTA

5.1 *Suomalainen oikeustapaus*

KKO 1991:13

Osakeyhtiö A, jonka toimialana olivat sähköasennustyöt, oli merkitty Kaupparekisteriin helmikuussa 1983. Yhtiön osakepääoma oli koko yhtiön toiminnassa oloajan 15 000 markkaa. Yhtiö hakeutui konkurssiin lokakuussa 1986 ja konkurssituomio julistettiin huhtikuussa 1987. Yhtiön jokainen tilinpäätös oli tappiollinen ja oma pääoma oli jokaisen tilikauden päättyessä negatiivinen. Syyskuussa 1985 tilikauden tappio oli ollut yli 700 000 markkaa ja oma pääoma oli lähes 800 000 markkaa negatiivinen.

Osakeyhtiö A:n tavarantoimittaja nosti vahingonkorvauskanteen tilintarkastajaa ja A:n kahta hallituksen jäsentä vastaan. Hallituksen jäsenet olivat samalla myös yhtiön ainoat omistajat. Tavarantoimittaja vaati tilintarkastajaa ja hallituksen jäseniä korvaamaan yhteisvastuullisesti kärsimänsä yli 400 000 markan vahingot.

Osakeyhtiölain 10 luvun 10 §:n 3 momentin mukaan tilintarkastajan velvollisuutena on tehdä tilintarkastuskertomukseen muistutus yhtiön hallituksen laiminlyönnistä ryhtyä toimenpiteisiin yhtiön asettamiseksi selvitystilaan. Yhtiön tilintarkastaja oli laiminlyönyt velvollisuutensa, sillä hän oli tehnyt muistutuksen vasta huhtikuussa 1986 antamassaan tilintarkastuskertomuksessa. Hän oli siis rikkonut osakeyhtiölakia aikaisempina tilikausina. Tilintarkastaja oli kuitenkin huomauttanut hallituksen jäsenille toiminnan tappiollisuudesta syyskuussa 1984. Näyttö oli hieman ristiriitaista siltä osin, oliko tilintarkastaja kertonut velvollisuudesta asettaa yhtiö selvitystilaan. Siitä huolimatta hallituksen jäsenten katsottiin tulleen tietoiseksi siitä, miltä seurauksia toiminnan jatkamisesta saattaisi olla. Tilintarkastaja oli laiminlyönyt velvollisuutensa sisällyttää selvitystilapakkoa koskeva maininta tilintarkastuskertomukseen, mutta sillä ei olisi ollut merkitystä yhtiökokoukseen osallistujien tietoisuudelle, sillä hallituksen kaksi jäsentä olivat myös yhtiön ainoat omistajat. Tilintarkastajan laiminlyönti ei siten ollut syy-yhteydessä tavarantoimittajalla aiheutuneeseen vahinkoon.

Osakeyhtiölain 13. luvun 2 §:n mukaan yhtiön hallituksen on päätettävä yhtiön asettamisesta selvitystilaan heti kun se on havainnut, että yhtiön pääoma on pienempi kuin kolmasosa osakepääomasta ellei seuraavassa varsinaisessa yhtiökokouksessa hyväksytä tilintarkastajan esittämää tarkastettua tasetta, jonka mukaan yhtiön oma pääoma on vähintään puolet osakepääomasta. Tämän perusteella A olisi voitu asettaa selvitystilaan jo syyskuussa 1983, sillä yhtiöllä ei ollut enää ollenkaan omaa pääomaa.

KKO:n päätöksen mukaan tavarantoimittajan luottotappio oli johtunut siitä, että se myi edelleen tavaraa velaksi, vaikka se tiesi A:n huonosta taloudesta ja maksuhäiriöistä. Tilintarkastajan laiminlyönti ei ole syy-yhteydessä syntyneisiin tappioihin, sillä tavarantoimittaja ei ollut pyrkinyt tutustumaan tilintarkastuskertomuksiin.

Raastuvanoikeus hylkäsi kanteen tilintarkastajaa kohtaan. A:n hallituksen jäsenet puolestaan tuomittiin yhteisvastuullisesti maksamaan vahingonkorvauskanteessa vaaditut yli 400 000 markkaa. Hovioikeudessa tuomio muuttui siten, että hallituksen jäsenten maksettavaa vahingonkorvausta alennettiin 250 000 markkaan ja tilintarkastajan on maksettava vahingonkorvauksia 50 000 markkaa. KKO kumosi hovioikeuden tuomion ja raastuvanoikeuden päätös jäi voimaan.

5.2 Englantilaiset oikeustapaukset

Caparo Industries Plc. v. Dickman and others [1990] 2 AC 605, [1990] 1 A11 ER 568

Osakeyhtiö B:n osakkeita tarjottiin Lontoon Pörssissä. Toukokuussa 1984 B julkaisi päättyneen tilikauden tuloksensa. Ilmoitettu tulos tiputti osakkeen hintaa rajusti. Osakeyhtiö C alkoi ostaa osakkeita. Kesäkuun puoleen väliin mennessä C:n omistuksessa oli 150 000 osaketta. Heinäkuuhun 1984 mennessä heidän omistuksensa oli noussut 29,9 prosenttiin B:n liikkeelle laskemasta osakemäärästä (issued capital). Syyskuussa 1984 C teki tarjouksen jäljellä olevista osakkeista. Tarjouksen seurauksena he saivat haltuunsa 91,8 prosenttia liikkeelle lasketusta määrästä. C:n mukaan 12.6.1984 jälkeen tapahtuneet osakkeiden ostot tapahtuivat, koska he luottivat B:n julkaisemaan tulokseen. Tulos ennen veroja oli yli 1 miljoonaa puntaa, mutta todellisuudessa tuloksen ennen veroja olisi pitänyt olla 400 000 puntaa tappiota. Virheet tilinpäätöksessä johtuivat mm. varaston yliarvostuksesta. C väitti, että tilintarkastajat olivat olleet

huolimattomia, koska eivät olleet huomanneet sitä. C haastoi B:n tilintarkastajat saadakseen heiltä vahingonkorvausta kärsimistään vahingoista. C oli maksanut mielestään ylihintaa osakkeista, koska tilinpäätös antoi väärän kuvan yhtiön taloudellisesta tilasta.

C:n mukaan tilintarkastajilla on huolellisuusvelvollisuus (duty of care) investoijia ja mahdollisia tulevia investoijia kohtaan. C:n mukaan tilintarkastajat tiesivät tai heidän olisi pitänyt tietää, että a) maaliskuussa 1984 julkaistussa lehdistötiedotteessa ilmoitettiin, että tilinpäätöksen voitot tippuisivat merkittävästi ennakoidusta, b) osakkeen hinta tippui rajusti maaliskuuhuhtikuussa 1984 ja c) B tarvitsi taloudellista apua. C:n mukaan tilintarkastajien olisi pitänyt ennakoida, että B olisi valmis ottamaan ostotarjouksia vastaan ja että mahdolliset investoijat luottaisivat tilinpäätökseen. Tällöin mahdolliset investoijat kärsisivät tappiota, jos tilinpäätös on epätarkka. Tilinpäätös julkaistiin kesäkuussa 1984 osakkeenomistajille, mutta C ei ollut rekisteröitynyt osakkeenomistajaksi B:n jäsenrekisteriin. Päätös oli, että 1) tilintarkastajilla ei ollut velvollisuutta C:tä kohtaan lain puitteissa ja 2) vaikka tilintarkastajilla on lakiin perustuvia velvollisuuksia osakkeenomistajakuntaa kohtaan, hänellä ei ole velvollisuuksia yksittäisiä osakkeenomistajia kohtaan. Yhtiön johtajilla on vastuu siitä, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yhtiön taloudellisesta asemasta.

Huolellisuusvelvollisuuden mahdollinen olemassa olo määritettiin seuraavilla kolmella kriteerillä: 1) vahingon ennakoitavuus 2) vahingon kärsijän ja sen aiheuttajan suhteen läheisyys (proximity of relationship) ja 3) oikeudenmukaisuus ja kohtuullisuus (reasonableness). Läheisyys syntyy, jos tilintarkastaja tiesi, että kolmas taho saisi hänen tarkastustyönsä käyttöönsä ja tekisi sen perusteella päätöksiä. Kolmannen tahon pitää myös kärsiä vahinkoa tilintarkastajan työn seurauksena, jotta läheisyys syntyisi. Läheisyyden syntymisen edellytyksenä on myös, että tilintarkastajan työtä käytetään siihen tarkoitukseen, mihin se on luotu.

Kun selvitetään tilintarkastajan huolellisuusvelvoitetta (duty of care) kolmatta henkilöä kohtaan, esitetään seuraavat kysymykset:

- Kenelle tilintarkastuslausunto annettiin?
- Kuinka monelle henkilölle tilintarkastuslausunto on annettu?
- Mihin tarkoitukseen tilintarkastuslausunto on annettu?
- Tiesikö tilintarkastaja, mihin tilintarkastuslausuntoa käytettiin?
- Mikä on tilintarkastajan ja kolmannen henkilön välinen suhde?

- Mikä on kolmannen henkilön luottamuksen aste?

Ylin oikeustuomioistuin (The House of Lords) päätti, että tilintarkastajilla ei ole huolellisuusvelvollisuutta uusia osakkeenomistajia, jotka luottavat heidän tarkastukseensa ostaessaan osakkeita, kohtaan. Heillä ei myöskään ole huolellisuusvelvollisuutta niitä osakkeenomistajia, jotka lisäävät osakeomistustaan ostamalla uusia osakkeita ylihintaan, kohtaan. Tämä ei kuitenkaan koske tapauksia, missä tilintarkastajat suorittavat tarkastuksen erityisesti mahdollisten investoijien tarkoituksia varten.

ADT Ltd. v. BDO Binder Hamlyn [1996] BCC 808

Osakeyhtiö D oli kiinnostunut ostamaan osakeyhtiö E:n osakkeita. E:n tilintarkastuksen oli suorittanut tilintarkastaja P, joka oli osakkaana 150 tilintarkastajan avoimessa yhtiössä. D luotti kesäkuussa 1989 päättyneen tilikauden lukuihin tehdessään ostopäätöksen E:stä. Tämän lisäksi D järjesti vielä tammikuussa tapaamisen P:n kumppaneiden kanssa varmistuakseen siitä, että E:n kirjanpito ja tilinpäätös ovat kunnossa. P:n kumppanit vahvistivat P:n suorittaman tilintarkastuksen tuloksen. Vaikka tilintarkastusyhtiölle ei maksettu rahallista korvausta, D odotti saaneensa luotettavan vastauksen P:n kumppaneilta.

D nosti vahingonkorvauskanteen avointa tilintarkastusyhtiötä vastaan, koska se osti osakkeet siinä uskossa, että kirjanpito oli kunnossa. Myöhemmin kävi kuitenkin ilmi, että tilintarkastetut tiedot olivat vääriä. Tuomion mukaan kyseessä oli huolimaton tilintarkastus, koska tilintarkastajat vahvistivat tilinpäätösluvut, jotka eivät antaneet oikeaa ja riittävää kuvaa E:n taloudellisesta asemasta. Tilintarkastajat voivat olla vastuussa kolmansille osapuolille, jos tilintarkastustyön tarkoitusta on laajennettu niin, että kyseessä ei ole enää lakiin perustuvat tehtävät. Tässä tapauksessa tilintarkastajilla oli huolellisuuden velvoite D:tä kohtaan, koska he antoivat pyynnöstä varmistuksen D:lle siitä, että kirjanpito ja tilinpäätös olivat kunnossa. Tämän tiedon perusteella D sitten osti E:n osakkeita ja kärsi tappioita.

Avoimen tilintarkastusyhtiön kumppanit määrättiin maksamaan yhdessä ja erikseen yhteensä 65 miljoonan punnan vahingonkorvauksen D:lle. Tilintarkastusyhtiön vastuuvakuutus oli vain 31 miljoonaa puntaa. Osapuolet päätyivät oikeuden ulkopuolella tapahtuneessa sovittelussa siihen, että tilintarkastusyhtiö maksaa D:lle 53 miljoonan punnan vahingonkorvaukset lopettaakseen oikeudenkäynnin. Loput vahingonkorvauksesta maksaa tilintarkastusyhtiön vastuuvakuutus.

Berg Sons and Co. Ltd. v. Adams [1992] BCC 661, [1993] BCLC 1045

Tilintarkastajat hoitivat huolimattomasti osakeyhtiö F:n maaliskuussa 1982 päätyneen tilikauden kirjanpidon ja tilinpäätöksen tilintarkastuksen. He allekirjoittivat tilintarkastuskertomuksen lokakuussa 1982. F:n liikevaihto oli tilinpäätöksen mukaan 22 miljoonaa puntaa. Heillä oli saatavia saudiarabialaiselta yritykseltä 2,4 miljoonaa puntaa. Tilintarkastajat eivät tarkastaneet yrityksen luottokelpoisuutta. Tästä johtuen tilintarkastajat eivät tehneet tilintarkastuskertomuksessa muistutusta siitä, että tärkeä osa F:n varoista koostui myyntisaamisista henkilöltä, jonka luottokelpoisuutta tilintarkastajat eivät pystyneet arvioimaan. He tekivät epäpätevän tilintarkastuskertomuksen F:lle, joka meni lopulta selvitystilaan. F:n velkoja nosti vahingonkorvauskanteen tilintarkastajia vastaan

Tuomiossa katsottiin, että tilintarkastajat eivät olleet missään vastuussa huolimattomuudesta, koska tilintarkastuskertomus ei johtanut harhaan eikä pystytty osoittamaan, että F olisi ollut maksukyvytön tilintarkastuskertomuksen laadinnan aikoihin. Tilintarkastajat olivat laatineet raporttinsa luottaen niihin asiakirjoihin, jotka oli heille valmisteltu. Tuomion mukaan on rajoitettu aika, milloin velkoja voi luottaa tilintarkastettuihin raportteihin. Tässä tapauksessa tilintarkastuksesta oli kulunut jo yli puoli vuotta aikaa. Ei voida siis olettaa, että velaksi myyvä tai lainaa antava taho käyttäisi tilintarkastustietoja arvioidessaan F:n luottokelpoisuutta, sillä ne olivat jo tähän mennessä vanhentuneet. Yhtiön tilintarkastajilla ei ole huolellisuusvelvollisuutta mahdollisiin lainanantajiin nähden. Tilintarkastajien olisi kuitenkin pitänyt huomauttaa tilintarkastuskertomuksessa, että yrityksen luottokelpoisuudesta ei ollut tietoa. Oikeus katsoi, että vahingot johtuivat F:n holtittomasta johtamisesta.

James McNaughton Paper Group Ltd. v. Hicks Anderson & Co. [1991] 1 A11 ER 134

Osakeyhtiö G aikoi ostaa yrityksen H. H:n puheenjohtajalta hankittiin kirjanpito tarkastusta varten. H:n tilit osoittivat merkittävää tappiota. G:n edustajat tapasivat H:n tilintarkastajat. Väitettiin, että tapaamisessa tilintarkastajat tekivät lisäesityksiä H:n taloudellisesta tilanteesta. Lopulta G osti H:n. Huomattuaan oikean tilanteen G nosti tilintarkastajia vastaan kanteen huolimattomuudesta ja vaati vahingonkorvausta tappioista, jotka G kärsi saatuaan väärää kuvaa yrityksen taloudellisesta asemasta.

Päätöstä tehtäessä mietittiin tilintarkastajan vastuuta. Huomioon otettiin tilanne, missä tieto, neuvo tai muu materiaali oli tullut esille. Lisäksi mietittiin suhdetta neuvonantajan ja neuvottavan välillä ja sitä, oliko neuvonantajalla mahdollisuus irtisanoutua tehtävästä sekä sitä, puuttuiko paikalta sellainen neuvonantaja, johon neuvottava voisi luottaa. Lisäksi mietittiin olosuhteita, missä tieto kerrottiin neuvottavalle, ja mihin tarkoitukseen tiedot annettiin.

Päätös oli, että koska tilit olivat näyttäneet tappiota, oli G:n tiedettävä, missä tilanteessa yhtiö oli. G oli täynnä kokeneita businessmiehiä ja oli odotettavissa, että G kuulisi omia kirjanpitoasiantuntijoitaan. H:n tilintarkastajien esitys tapaamisessa oli hyvin yleinen. Tilintarkastajat eivät voineet tietää siitä, että G luottaisi heidän lausuntoonsa eikä hankkisi muiden mielipidettä. G:lle ei myönnetty vahingonkorvausta, vaikka tilintarkastajat olisivatkin olleet huolimattomia. Tuomion mukaan tilintarkastajilla ei ollut huolellisuuden velvoitetta G:hen nähden.

Isossa-Britanniassa yhtiön tilintarkastajilla ei ole huolellisuusvelvollisuutta ulkopuolisille sijoittajille, jotka mahdollisesti tulevaisuudessa ostavat yrityksen osakkeita luottaen lakisääteiseen tilintarkastukseen. Jos yhtiön osakkeenomistaja haluaa nostaa omistustaan yhtiössä, koska hän luottaa lakisääteiseen tilintarkastukseen, tilintarkastajilla ei tästä huolimatta ole häntä kohtaan huolellisuuden velvoitetta.

5.3 Saksalaiset oikeustapaukset

BGH III ZR 245/96 2.4.1998

Osakeyhtiö I hankki kaikki J osakeyhtiön osakkeet sen ainoalta omistajalta K:lta lokakuussa 1992 päivätyllä sopimuksella. Ostohinta oli 2,5 miljoonaa Saksan markkaa ja se oli maksettava heti. I nosti vahingonkorvauskanteen J:n tilintarkastajia vastaan, koska I:n mukaan tilintarkastajat olivat antaneet väärää informaatiota. J oli palkannut tilintarkastajat heinäkuussa 1992 tekemään lakisääteisen tilintarkastuksen vuoden 1991 kirjanpidosta ja tilinpäätöksestä. Taseen loppusumma oli hieman vajaat 22 miljoonaa Saksan markkaa ja tuloslaskelma näytti lähes kolmen miljoonan ylijäämää. Lokakuussa 1992 tilintarkastajat ilmoittivat J:lle vahvistavansa tilinpäätöksen ja kirjanpidon. Päivää myöhemmin kyseinen vahvistus lähti faxilla myös I:n konsulttina toimineelle tilintarkastajalle.

Tilinpäätöksen virheitä alkoi tulla esiin. J oli vuoden 1991 lopussa tehnyt poistoja väärin perustein 25 miljoonan markan edestä. Tulos näytti todellisuudessa yli 11 miljoonan markan alijäämää lähes kolmen miljoonan markan ylijäämän sijasta. I vaati vahingonkorvausta yhteensä 2,5 miljoonaa markkaa sillä perusteella, että jos se olisi tiennyt yrityksen todellisen taloudellisen tilan, se ei olisi hankkinut J:n osakkeita.

Tässä tapauksessa tilintarkastajien vastuu voisi tulla kysymykseen, sillä tilintarkastajien ja J:n välillä oli sopimus. Jos tilintarkastaja tahallisesti tai huolimattomuuttaan rikkoo velvollisuuksiaan, hän on velvollinen korjaamaan vahingon, joka syntyy. Koska tilintarkastajien laatima tilinpäätöksen vahvistus toimitettiin I:n konsulttina toimineelle tilintarkastajalle, voidaan ajatella, että vahvistus oli laadittu kolmannen tahon tarpeisiin, ja tilintarkastajien olisi pitänyt tietää, että sitä käytetään mahdollisiin ostopäätöksiin. Tilintarkastajat kiistivät tiennensä, että heidän laatimaansa raporttia käytettäisiin apuna päätettäessä, ostaako I J:n osakkeet vai ei. Tilintarkastajat sanoivat myös, että I tiesi J:n todellisen taloudellisen tilan.

Saksassa kolmannen tahon pitää pystyä osoittamaan, että sille on syntynyt vahinkoa ja syy-yhteys tilintarkastajan ja vahingon välillä. Tässä tapauksessa tilintarkastajia ei pidetty vastuussa, koska I ei pystynyt osoittamaan, että se ei olisi hankkinut J:n osakkeita, jos se olisi tiennyt yrityksen todellisen taloudellisen aseman. Pelkkä tietoisuus siitä, että tilintarkastajan laatimaa aineistoa mahdollisesti käytettäisiin ostopäätöksen tekoon, ei riittänyt vahingonkorvausvastuun syntymiseen.

BGH III ZR 256/04 6.4.2006

Yhtiöt K ja L hankkivat osakeyhtiö M:n osakkeita 61 miljoonan markan arvosta. Yhtiö M oli menossa pörssiin ja sen tilintarkastajat olivat mukana valmisteluissa. Pian osakkeiden hankinnan jälkeen kävi ilmi, että M on konkurssikypsä. M:n taseesta oli saanut väärän kuvan yhtiön tuottokyvystä. Väärä kuva johtui valekaupoista, joita ei oikeasti ollut, ja väärin arvostetusta varastosta. M:n osakkeita hankkineet uudet osakkeenomistajat nostivat vahingonkorvauskanteen tilintarkastusyhtiötä vastaan, sillä perusteella, että heidän tilintarkastuksensa oli virheellinen. Vahingonkorvauskanteen nostajat syyttivät tilintarkastajia siitä, että heidän oli pitänyt huomata / tietää M:n manipuloineen tilinpäätöstään.

Oikeus päätti, että pelkkä tietoisuus tai mahdollisuus huomioida kolmannen osapuolen intressi ei riitä vahingonkorvausvastuun syntymiseen. Yhtiön tilintarkastajat eivät ole vahingonkorvausvastuussa ulkopuolisille sijoittajille, jotka mahdollisesti tulevaisuudessa ostavat yrityksen osakkeita luottaen lakisääteiseen tilintarkastukseen, sillä he eivät ole tilintarkastussopimuksen osapuolia.

6 PÄÄTELMÄT

6.1 Yhteenveto tutkimuksesta

Tutkimuksessa käsiteltiin tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta kolmansille osapuolille. Tutkielman tavoitteena olivat empiiriset tulokset vahingonkorvausvastuun toteutumisesta eli siitä, mitä on tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu osakkeenomistajille ja velkojille sekä miten ja millaisissa tilanteissa tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu osakkeenomistajille ja velkojille toteutuu. Näitä asioita tarkasteltiin teorian sekä oikeustapausten ja niiden ratkaisujen pohjalta.

Toisessa pääluvussa käytiin läpi tilintarkastajan toimintaa ohjaavia säännöksiä ja periaatteita Suomessa. Näistä tärkeimpänä käsiteltiin hyvää tilintarkastustapaa. Hyvä tilintarkastustapa ohjaa tilintarkastajan työtä sekä lakisääteisissä tilintarkastajan tehtävissä että muissa asiantuntijatehtävissä. Hyvä tilintarkastustapa sisältää periaatteita ja työmenetelmiä siitä, miten tilintarkastus tulee suorittaa. Eettisistä periaatteista tuotiin esille riippumattomuus ja salassapitovelvollisuus. Koska tilintarkastajan antamiin lausuntoihin pitää voida luottaa, hänen on oltava kannanotoissaan riippumaton. Tilintarkastajan on vältettävä tilanteita, joissa hänen riippumattomuutensa vaarantuu. Tilintarkastajan salassapito- eli vaitiolovelvollisuus tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja ei saa ilmaista tietoja yksittäiselle osakkeenomistajalle, hallituksen jäsenille tai ulkopuoliselle, jos siitä aiheutuu haittaa yhteisölle. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan velvollisuutena on tarkastaa hyvän tilintarkastustavan edellyttämässä laajuudessa yhtiön tilikauden tilinpäätös, kirjanpito ja hallinto.

Kolmannessa pääluvussa käsiteltiin Suomen, Ison-Britannian ja Saksan tilintarkastusjärjestelmiä, tilintarkastajan asemaa ja kelpoisuutta sekä tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta Isossa-Britanniassa ja Saksassa. Suomen tilintarkastuslain 10 §:n mukaan tilintarkastajan on oltava luonnollinen henkilö tai hyväksytty tilintarkastusyhteisö. Tilintarkastuslaki sisältää keskeiset säädökset liittyen tilintarkastukseen ja tilintarkastajiin. Tilintarkastajalla pitää olla riittävä laskentatoimen, taloudellisten ja oikeudellisten asioiden tuntemus ja kokemus. Suomen tilintarkastusjärjestelmä on kaksipuolainen, koska hyväksytyjä tilintarkastajia on kahdenlaisia eli KHT- ja HTM-tilintarkastajia. Tilintarkastuksen laatua ja toimintaa valvovia tahoja ovat valtion tilintarkastuslautakunta, Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta,

KHT-yhdistyksen koordinoima laadunvalvonta ja tilintarkastustoimistojen sisäinen laadunvalvontajärjestelmä.

Isossa-Britanniassa tilintarkastustoimintaa voi harjoittaa yksityisenä elinkeinonharjoittajana tai erikseen rekisteröityneenä vastuullisena tilintarkastajana henkilö tai osakeyhtiömuotoisessa tilintarkastustoimistossa. Osakeyhtiölakiin (Companies Act) sisältyvät keskeiset säädökset tilintarkastuksesta, kirjanpidosta ja tilinpäätöksistä sekä tilintarkastajan suhteista tarkastettavaan yritykseen. Isossa-Britanniassa tilintarkastusyhdistyksillä on suuri vaikutus tilintarkastusalan normitukseen. Saksassa on kaksiportainen tilintarkastusjärjestelmä, jossa lakisääteisiä tarkastuksia tilintarkastuksia voivat tehdä Wirtschaftsprüfer- ja Vereidigter Buchprüfer – tilintarkastajat. Tilintarkastusta koskevat keskeiset säännökset sisältyvät kauppalakiin (Handelsgesetzbuch HGB).

Neljännessä pääluvussa käsiteltiin tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta Suomessa. Suomen Tilintarkastuslain 44 §:n mukaan tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan vahingon osakkeenomistajalle tai velkojalle vain, jos vahinko on aiheutettu rikkomalla tilintarkastuslakia, osakeyhtiölakia, yhtiöjärjestyksen sääntöjä tai yhtiösopimusta. Suomen vahingonkorvauslain mukaan tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan tahallisesti tai tuottamuksellisesti aiheuttamansa vahingon kolmannelle taholle. Vahingonkorvausvastuun syntyminen kuitenkin edellyttää, että vahinkoa on todella aiheutettu ja, että vahingon ja tilintarkastajan menettelyn välillä vallitsee syy-yhteys. Syy-yhteys edellyttää tilintarkastajan toimintaa tai laiminlyöntiä, jonka seurauksena vahinko syntyy. Jos syntynyttä vahinkoa ei pystytä näyttämään toteen, tilintarkastajalla ei ole vahingonkorvausvelvollisuutta. Tilintarkastuslain 44 §:n 1 momentin mukaan tilintarkastaja vastaa vahingosta, jonka hänen apulaisensa on kolmannelle taholle aiheuttanut. Tilintarkastaja vastaa apulaisensa vahingosta kuin omastaan.

Viides pääluku on tutkimuksen empiirinen osuus, jossa käsitellään kolmannen osapuolen tilintarkastajia vastaan nostamia oikeustapauksia. Suomen oikeustapauksessa tilintarkastajaa ei tuomittu maksamaan vahingonkorvauksia tavarantoimittajalle. Tavarantoimittajan luottotappio oli johtunut siitä, että se myi edelleen tavaraa velaksi tavarantoimittajan maksuhäiriöistä huolimatta. KKO katsoi, että tilintarkastajan laiminlyönti ei ollut syy-yhteydessä syntyneisiin tappioihin, sillä tavarantoimittaja ei ollut pyrkinyt tutustumaan tilintarkastuskertomuksiin.

Saksan oikeustapauksissa avainkysymykseksi nousi se, tiesivätkö tilintarkastajat, että tilintarkastajien laatimaa tilinpäätöksen vahvistusta tulnaisiin käyttämään mahdollisten ostokartoitusten pohjana. Tilintarkastajia ei määrätty maksamaan vahingonkorvausta, sillä kantaja ei pystynyt osoittamaan, että se ei olisi hankkinut yhtiön osakkeita, jos se olisi tiennyt yrityksen todellisen taloudellisen aseman. Saksassa kolmannen tahon pitää pystyä osoittamaan, että sille on syntynyt vahinkoa sekä syy-yhteys tilintarkastajan ja vahingon välillä. Isossa-Britanniassa on oikeustapausten pohjalta muodostunut huolellisuusvelvoitekäsite, jonka pohjalta päätetään tilintarkastajan vahingonkorvausvastuusta. Huolellisuusvelvollisuuden mahdollinen olemassa olo määritettiin seuraavilla kolmella kriteerillä: 1) vahingon ennakoitavuus 2) vahingon kärsijän ja sen aiheuttajan suhteen läheisyys ja 3) oikeudenmukaisuus ja kohtuullisuus.

6.2 Tutkimuksen tulokset

Suomessa yhdessä ja Saksassakin vain muutamassa tapauksessa kolmas osapuoli on haastanut tilintarkastajan oikeuteen ja hakenut vahingonkorvauksia. Suomen ja Saksan tapauksissa tilintarkastajia ei ole tuomittu maksamaan vahingonkorvauksia. Isosta-Britanniasta puolestaan löytyy useita oikeustapauksia, joissa kolmas osapuoli on vaatinut tilintarkastajilta vahingonkorvauksia. Näistä empiiriseen osuuteen valittiin neljä oikeustapausta. Yhdessä oikeustapauksessa maksettavaksi tuomitut vahingonkorvaukset olivat useita kymmeniä miljoonia puntia. Muissa tutkimuksessa käsitellyistä tapauksissa tilintarkastajaa ei tuomittu maksamaan vahingonkorvauksia. Yksi syy oikeustapauksien vähäiseen määrään on Saksassa ja Suomessa vallitseva kulttuuri, jossa vahingonkorvausta ei lähdetä kovin helposti vaatimaan oikeusteitse. Todennäköisesti vain murto-osa tapauksista, joissa tilintarkastajalta vaaditaan vahingonkorvauksia, päättyy oikeuteen, sillä tilintarkastajat, vakuutusyhtiöt ja vahinkoa kärsineet osapuolet sovittelevat ja sopivat korvauksista mieluiten keskenään ilman oikeudenkäyntiä.

Suomessa ja Saksassa tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus edellyttää, että on näyttöä taloudellisesta vahingosta sekä siitä, että tilintarkastaja on huolimattomuuttaan tai tahallisesti aiheuttanut vahingon. Tilintarkastajan ja vahingon välillä pitää olla syy-yhteys. Ison-Britannian oikeuskäytännössä puolestaan on syntynyt käsite tilintarkastajan huolellisuusvelvoitteesta ja sen olemassaolosta. Jos huolellisuusvelvollisuus on olemassa, tilintarkastaja voidaan tuomita maksamaan vahingonkorvauksia kolmannelle osapuolelle.

Kuten oikeustapausten ratkaisusta ilmenee, Saksassa ja Isossa-Britanniassa tilintarkastajan pitää olla tietoinen kolmannelle osapuolelta, jotta hänet voidaan tuomita vahingonkorvauksiin kolmannelle osapuolelle. Tilintarkastajan on siis pitänyt olla yhteydessä velkojiin tai osakkeenomistajiin ja luovuttaa heille aineistoa tai ilmaista heille, että he voivat luottaa tilintarkastajan tarkastamaan tilinpäätökseen. Kolmannen osapuolen pitää pystyä osoittamaan, että vahinkoa on syntynyt ja että tilintarkastaja on omalla toiminnallaan aiheuttanut vahingon eli tilintarkastajan ja vahingon välillä on syy-yhteys. Suomessa ei edellytetä, että tilintarkastaja on tietoinen velkojasta tai osakkeenomistajasta, jotta vahingonkorvausvastuu toteutuisi. Ison-Britannian ja Saksan oikeustapaukset olisi siis saatettu ratkaista eri tavalla Suomessa.

Saksan tilintarkastajalaisissa on määritelty tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun enimmäismäärä tarkastuskohteelle. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta kolmansia osapuolia kohtaan ei kuitenkaan ole lakisääteisesti rajoitettu, vaan vastuu heitä kohtaan on rajoittamaton. Myös Suomessa ja Isossa-Britanniassa tilintarkastajan vastuu on rajoittamaton kolmansia osapuolia kohtaan. Saksassa ja Isossa-Britanniassa tilintarkastajilla on oltava vastuuvakuutus, joka on lakisääteinen tai tilintarkastusjärjestöjen edellyttämä. Suomessa vastuuvakuutuksen ottaminen ei ole lakisääteistä, mutta hyväksytyillä tilintarkastajilla / tilintarkastusyhteisöillä on yleensä hyvä vakuutusurva. Vastuuvakuutuksen puuttuminen on lähinnä maallikkotilintarkastajien ongelma. Vastuuvakuutusmaksut ovat nousseet ja tulevat edelleen nousemaan tilintarkastajiin kohdistuvien riskien kasvaessa.

Suomessa vahingonkorvausvelvollisuuden vanhentumisaika kolmatta osapuolta kohtaan on kymmenen vuotta. Tilintarkastuslakia pitäisi mielestäni muuttaa tämän osalta siten, että vanhenemisaikaa pitäisi lyhentää esim. kolmeen vuoteen. Tilintarkastajien vahingonkorvausvastuu on tällä hetkellä rajoittamaton, joten vastuun kohtuullistamiseksi vahingonkorvausvastuulle pitäisi asettaa euromääräinen enimmäismäärä. Vahingonkorvausvastuun ylärajan asettaminen hillitsisi myös vastuuvakuutusmaksuja.

Oikeustapausten perusteella voidaan todeta, että jos kirjanpidossa ja tilinpäätöksissä esiintyy virheitä, kolmannet osapuolet nostavat tilintarkastajia vastaan helpommin vahingonkorvauskanteita kuin yhtiön johtoa vastaan. Tilanne johtuu siitä, että tilintarkastajat ovat viime kädessä vastuussa julkaistun informaation oikeellisuudesta ja luotettavuudesta. Lisäksi on vaikea näyttää toteen, että johto olisi vastuussa kolmansille osapuolille, jotka sijoittavat yhtiöön va-

rojaan. Kun vahingonkorvausvastuun toteutumisen edellytykset täyttyvät näissä tapauksissa, korvaussummat saattavat nousta hyvinkin suuriksi.

Tulevaisuudessa yhtiöiden sidosryhmät kaipaavat ja vaativat yhä enemmän julkista tietoa yhtiön toiminnasta, joten tietojen oikeellisuuden merkitys tulee korostumaan entisestään. Tilintarkastajien asema tulee näin entistä tärkeämmäksi ja heidän vastuunsa tulee siis vain kasvamaan. Tämän seurauksena kynnys vahingonkorvauskanteiden nostamiseen heitä kohtaan maldtuu. Myös 1.7.2007 voimaan tullut uusi tilintarkastuslaki tähtää tietojen luotettavuuden varmistamiseen. Uuden tilintarkastuslain mukaan maallikkotilintarkastajista tullaan luopumaan vähitellen.

LÄHTEET

Kirjallisuus:

- af Schulten, G. (2004), *Osakeyhtiölain kommentaari II*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Aho, T. (1997), Tilintarkastusyhteisön ja päävastuullisen tarkastajan vastuun samastaminen. *Tilintarkastus-Revision*, Vol. 41, 6, s. 453 – 457
- Baker, C. – Quick R. (1996), A comparison of auditors' legal liability in the USA and selected European countries. *European Business Review*, Vol. 96, 3 s. 36-44.
- Charlesworth, J. – Cain T. E. (1983), *Company Law*. Stevens & Sons, Lontoo.
- Collier, I. (1998), *Accounting Jobs Worldwide. A Directory of International Opportunities*. Vacation Work. Oxford.
- Duska R. F. – Duska B. S. (2003), *Accounting Ethics*. Blackwell Publishing Ltd, Iso-Britannia.
- Gin Chong, H. (1997), *The auditing system in China and the UK: A comparison*. Proceedings of the university of Vaasa. Discussion papers 216.
- Heikkonen, J. (1979), *Tilintarkastus ja valvonta uuden osakeyhtiölain mukaan*. Helsinki.
- Heikkonen, J. - Koskinen, H. (1985), *Tilintarkastus ja valvonta yhteisöissä*. Helsinki.
- Hemmo, M. (2002), *Vahingonkorvausoikeuden oppikirja*. WSOY Lakitieto, Vantaa.
- Herrala, O. (2002), Enron-skandaali käy kalliiksi Andersenille. *Kauppalehti*, 15.1.2002, s. 7.
- Horsmanheimo, P. - Steiner, M-L. (2002), *Tilintarkastus: Asiakkaan opas*. WSOY Lakitieto, Vantaa.
- KHT-yhdistys (2002), *Tilintarkastus*. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- KHT-yhdistys (2001), *Tilintarkastusalan suositukset 2001*. Jyväskylä.
- KHT-yhdistys (1999), *Tilintarkastuskertomukset ja tilintarkastajan lausunnot*. Jyväskylä.
- Kokkonen, S. (2000), *Tilintarkastuksen perusteet ja käytäntö*. Vantaa.
- Koski, P. - af Schultén, G. (1991), *Osakeyhtiölaki selityksin II*, Helsinki.
- Koski, P. - af Schultén, G. (2000), *Osakeyhtiölaki selityksin II*. 4. Painos, Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä, Lakimiesliiton kustannus Helsinki.

- Koskinen, H. E. (1999), *Tilinpäätöksen lainmukaisuus ja tilintarkastuskertomus*. Gummerus kirjapaino Oy Saarijärvi.
- Laine, E. K. (1999), Tilintarkastajan ja hallituksen asema ja vastuu osakeyhtiön erityistilanteissa. *Tilintarkastus-Revision*, Vol. 43, 4, s. 237 – 243
- Lawrence, S. (1996), *International accounting*. Clays Ltd, St Ives plc International Thomson Business Press Lontoo.
- Millichamp, A. H. (2002), *Auditing*. Lontoo.
- Mäntysaari, P. (1996), Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus kolmanteen nähden. *Defensor Legis*, Vol. 77, 2, 175 - 195.
- O’Leary, C. (1998), Auditors’ liability to third parties – the door remains open. *Managerial Auditing Journal* Vol. 13, 9 s. 521 – 524.
- Pacini, C. - Hillison, W. - Sinason, D. (2000), Auditor liability to third parties: an international focus. *Managerial Auditing Journal* Vol. 15, 8 s. 394-406.
- Prepula, E. - Toiviainen, H. (1995), Tilintarkastajan vastuu ja sen suhde yhteisön tai säätiön johdon vastuuseen. *Tilintarkastus-Revision*, Vol. 39, 3, s. 199 - 206.
- Pykälä, K. (1995), Tilintarkastajan vastuu käytännössä. *Tilintarkastus-Revision*, Vol. 39, 2, s. 135 – 141.
- Riistama, V. (1999), *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. 2. painos, WSOY Porvoo.
- Riistama, V. (2000), *Tilintarkastus -perusteet*. 3. Painos, WS Bookwell Oy Porvoo, WSOY Helsinki.
- Saarikivi, M-L. (2000), *Osakeyhtiön tilintarkastajan riippumattomuus*. Porvoo.
- Saarikivi, M-L. (1999), *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsingin kauppakorkeakoulu, väitöskirja.
- Sarja, M. (1999), *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Oy Edita Ab, Helsinki.
- Satopää, R. (2001), Hyvä tilintarkastustapa - millaista se on?. *Tilisanomat*, Vol. 22 , 1, s. 63 - 65.
- Sommerschuh, N. (2003), *Berufshaftung und Berufsaufsicht: Wirtschaftsprüfer, Rechtsanwälte und Notare im Vergleich*. Baden – Baden.
- Vahtera, P. (1986), *Yrityksen valvonta ja tilintarkastus*. Jyväskylä.
- Viitanen, J. (2000), *Auditors' professional ethics and factors associated with disciplinary cases against auditors*. Swedish School of Economics and Business Administration, väitöskirja. Yliopistopaino Helsinki.

Digitaaliset lähteet:

- Deutsches Notarinstitut (2006), *BHG, 06.04.2006 – III ZR 256/04*
<http://www.dnoti.de/DOC/2006/3zr256_04.pdf> 22.1.2008.
- Hays, K. (2002), *Enron, Andersen blurred business lines*. Associated Press.
<http://www.freep.com/entertainment/newsandreviews/bnews16_20020116.htm>
> 24.05.2005.
- Kaisanlahti, T. – Timonen P. (2006), *Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu - kehitystarpeet de lege ferenda. Kauppa- ja teollisuusministeriön julkaisuja 39/2006*.
<[http://julkaisurekisteri.ktm.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/a8c79e11f75754f6c2256ba4002dbfa1/23CE98544CC0A2E2C2257248002B615F/\\$file/jul39elo_2006_nettil.pdf](http://julkaisurekisteri.ktm.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/a8c79e11f75754f6c2256ba4002dbfa1/23CE98544CC0A2E2C2257248002B615F/$file/jul39elo_2006_nettil.pdf)> 13.1.2008.
- Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 12/2003 (2003), *Tilintarkastustyöryhmän raportti*.
<<http://www.tem.fi/files/15468/tilintarkastuslakiraportti.pdf>> 22.5.2007.
- Westlaw UK The UK:s online legal information service <www.westlaw.co.uk> 18.1.2007.
- Youngs, R.(1998), *Bundesgerichtshof judgment of 2 April 1998, III ZR 245/96*
<<http://www.iuscomp.org/gla/judgments/tgcm/z980402.htm>> 31.7.2007.
- Zur Dritthaftung der Revisionsstelle <<http://www1.treuhaender.ch/10-98/Revision/10dhonol/10dhonol.html>> 11.5.2005.

Virallislähteet:

- Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) 18.8.1896
- Handelsgesetzbuch (HGB) 10.5.1897
- HE n:o 295/1993 *Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi*.
- Keskuskauppakamari (2000), *TILA:n valvonta-asioiden ratkaisuja 1999 ja VALA:n muutoksenhakuratkaisut*. Helsinki. Moniste.
- Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336
- Osakeyhtiölaki 29.9.1978/734.
- Osakeyhtiölaki 21.7.2006/624.
- Osakeyhtiölakityöryhmä (2003), *Osakeyhtiölakityöryhmän mietintö*. Työryhmämietintö 2003:4. Oikeusministeriö. Edita Prima Oy Helsinki.

The Companies Act 1989

The Institute of Chartered Accountants in England & Wales, *Professional Indemnity Insurance – Regulations and Guidance*, Chapter 3.

Tilintarkastuslaki 28.10.1994/336.

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459.

Vahingonkorvauslaki 31.5.1974/412.

Oikeustapaukset:

KKO 1991:13

ADT Ltd. v. BDO Binder Hamlyn [1996] BCC 808

Berg Sons and Co. Ltd. v. Adams [1992] BCC 661, [1993] BCLC 1045

Caparo Industries Plc. v. Dickman and others [1990] 2 AC 605, [1990] 1 A11 ER 568

James McNaughton Paper Group Ltd. v. Hicks Anderson & Co. [1991] 1 A11 ER 134

BGH III ZR 245/96 2.4.1998

BGH III ZR 256/04 6.4.2006

LIITTEET

Liite 1: Esimerkki KHT-yhdistyksen suositusten mukaisesta vakiomuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta

TILINTARKASTUSKERTOMUS

X Oy:n osakkeenomistajille

Olemme tarkastaneet X Oy:n kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tilikaudelta xx. – xx.20xx. Hallituksen ja toimitusjohtajan laatima tilinpäätös sisältää toimintakertomuksen, (sekä konsernin ja emoyhtiön) tuloslaskelman, taseen ja liitetiedot. Suorittamamme tarkastuksen perusteella annamme lausunnon tilinpäätöksestä ja hallinnosta.

Tilintarkastus on suoritettu hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Kirjanpitoa sekä tilinpäätöksen laatimisperusteita, sisältöä, ja esittämistapaa on tällöin tarkastettu riittävässä laajuudessa sen toteamiseksi, ettei tilinpäätös sisällä olennaisia virheitä tai puutteita. Hallinnon tarkastuksessa on selvitetty hallintoneuvoston ja hallituksen jäsenten sekä toimitusjohtajan toiminnan lainmukaisuutta osakeyhtiölain säännösten perusteella.

Lausuntonamme esitämme, että tilinpäätös on laadittu kirjanpitolain sekä tilinpäätöksen laatimista koskevien muiden säännösten ja määräysten mukaisesti. Tilinpäätös antaa kirjanpito-laissa tarkoitetulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot (konsernin sekä emo-) yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilinpäätös (konsernitilinpäätöksineen) voidaan vahvistaa sekä vastuuvapaus myöntää (emoyhtiön) hallintoneuvoston ja hallituksen jäsenille sekä toimitusjohtajalle tarkastamaltamme tilikaudelta. Hallituksen esitys tuloksen/taseen mukaisen vapaan oman pääoman käsittelystä on osakeyhtiölain mukainen.

Päiväys ja allekirjoitukset